

Rezultati arheoloških istraživanja kod crkve sv. Đurđa u Župi dubrovačkoj

UDK: 904 (497.5-3 Župa dubrovačka) "652/653"
726.8 : 904 (497.5-3 Župa dubrovačka) "09/11"

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 25. 8. 2008.

Prihvaćeno: 1. 9. 2008.

Marta Perkić

Ministarstvo kulture

Uprava za zaštitu kulturne baštine

Konzervatorski odjel u Dubrovniku

HR, 20 000 Dubrovnik

Cvijete Zuzorić 6

marta.perkic@du.t-com.hr

Donose se rezultati arheoloških istraživanja kod crkve sv. Đurđa u mjestu Petrači u Župi dubrovačkoj, koja su provedena krajem 2006. i početkom 2007. godine. Otkriven je rubni dio srednjovjekovnoga groblja s 28 grobova s kamenom grobnom arhitekturom od neobrađenih kamenih ploča. Među rijetkim grobnim priložima i dijelovima nošnje ističe se nalaz srebnoga bizantskog novca iz groba 7, kovanog u prvoj polovici 10. stoljeća. Izvan grobova pronađena su još 4 komada bakrenoga bizantskog novca iz 11.-12. stoljeća, te ulomak tegule s urezanim glagoljskim natpisom. Pronađeni su i ostaci zidova nekog antičkog objekta uz koje se ukopao veći broj grobova, te dosta pokretnih nalaza, ponajprije ulomaka keramike i antičkoga krovnog crijepa (tegule i imbreksi) te životinjskih kostiju i školjaka.

Ova su istraživanja potvrdila ranije pretpostavke o postojanju antičke i srednjovjekovne faze lokaliteta, koje su temeljene na spolijima ugrađenim u zidove obnovljene crkve. Radi se o dva ulomka ranokršćanskog nadvratnika, dva ulomka predromaničke plastike te brojnim ulomcima stećaka i nadgrobni ploča po kojima je crkva sv. Đurđa do sada bila najpoznatija. Ovom prigodom objavljuju se i spomenuti ulomci predromaničke plastike iz crkve sv. Đurđa, te jedan ulomak iz crkve sv. Nedjelje u susjednom selu Buićima.

Ključne riječi: Župa dubrovačka, crkva sv. Đurđa, ranosrednjovjekovno groblje, bizantski novci, glagoljski natpis, predromanička plastika

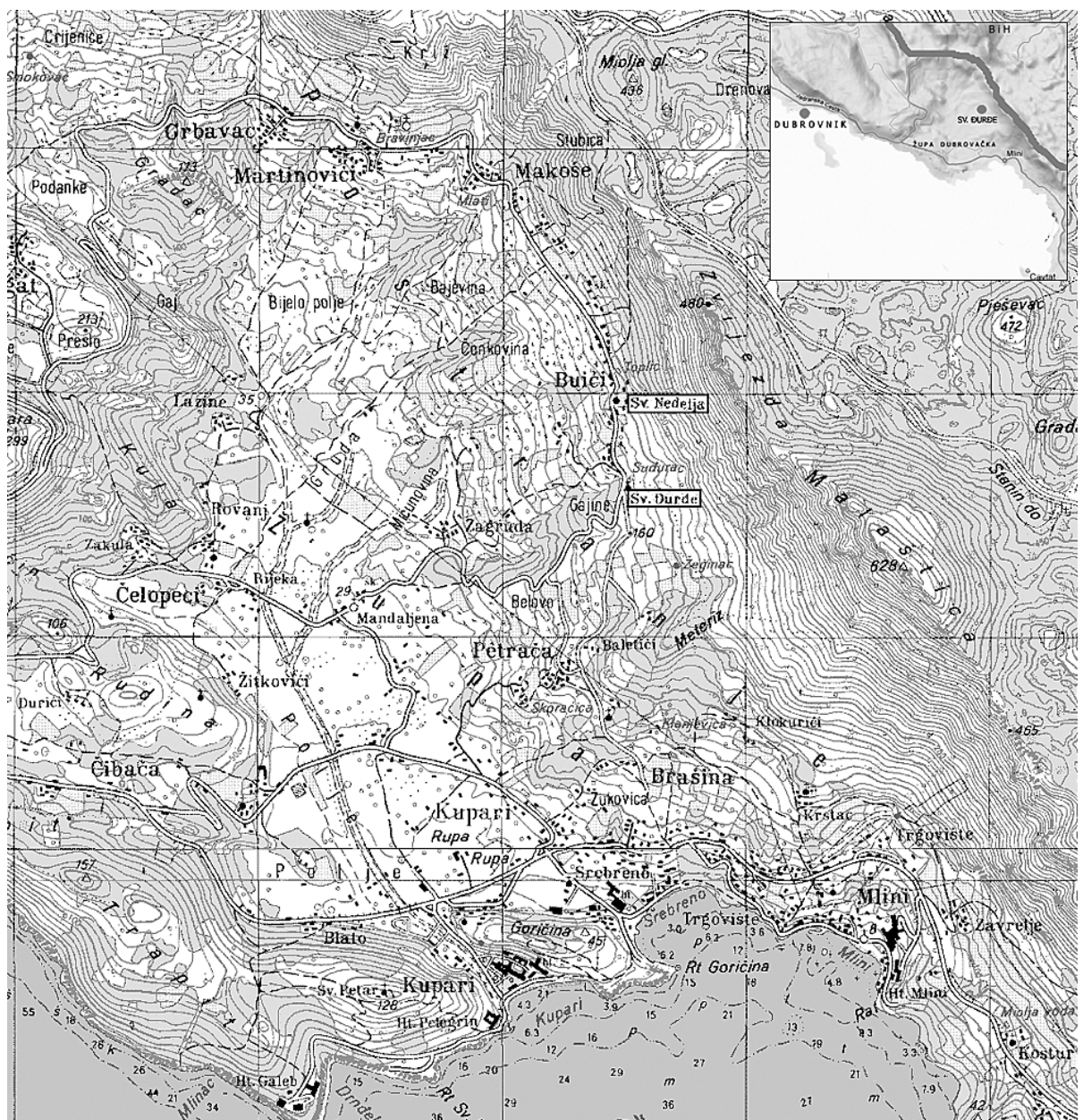
Uvod

ŽUPA DUBROVAČKA jasno je izdvojena geografska cjelina, smještena nekoliko kilometara istočno od Dubrovnika (karta 1). Župsku dolinu sa svih strana okružuju brda, a njome dominiraju vrhovi Malaštica i Zvijezde sa sjeverne i sjeveroistočne strane, koji su ujedno i granica prema susjednoj Bosni i Hercegovini. Župsko polje sastoji se od debljih naplavnih slojeva koji se stvaraju erozijom flišnih naslaga na padinama brda i djelovanjem mnogobrojnih izvora vode koji izbijaju na granici fliša i vapnenačkih i dolomitnih stijena, stapajući se

u polju u nešto veći vodeni tok.¹ Župu dubrovačku čini veći broj rastrkanih naselja koja se načelno mogu podijeliti na nizinska, smještena na obali župskog zaljeva i uz rubove polja, te visinska, koja čine tzv. Gornju Župu, smještena na padinama brda.

Smještaj Župe između dva značajna povijesna središta, Dubrovnika i Cavtata, odredio ju je tijekom povijesti kao njihovu važnu prometnu poveznicu te najvažnije tranzitno područje u ovom dijelu dubrovačke regije, budući da se ovdje nalaze prijevoji koji

1 Lučić 1984, str. 49-55.

Karta 1. Župa dubrovačka s položajem lokaliteta, M 1 : 25 000

Sl. 1. Pogled na Sv. Đurđa sa zapada (foto: D. Perkić)

su najbrži i najkraći put iz Dubrovnika, odnosno Cavtata prema unutrašnjosti. Tako je u antičko doba kroz Župu, čije je polje moralo biti sastavni dio agera kolonije Epidaur, prolazio glavni priključni put kojim se Epidaur povezivao s unutrašnjošću, tj. s magistralnom cestom Salona - Naron - Scodra,² a prolazio je pokraj utvrđenog naselja Spilan, smještenog iznad današnjeg naselja Plata u istočnom dijelu Župe. Propašću Epidaura i formiranjem novog urbanog središta Dubrovnika, Župa zadržava svoj važni prometni položaj, jer se na njezinu zapadnom rubu nalazi prijevaj Ivanica, koji je bio najkraći put iz Dubrovnika u unutrašnjost, pa je ovdje za vrijeme Dubrovačke Republike sagrađen karavanski put; i danas tuda prolazi glavna cesta prema unutrašnjosti. Župa također postaje i važan dio dubrovačkog izvanganradskog teritorija, tj. kopnenog dijela distrikta Astoreje, koja je još obuhvaćala i uski kopneni pojas sjeverno i zapadno od grada, Šumet, Gruž, Rijeku dubrovačku i Zaton.³ Granice Astoreje mijenjale su se tijekom povijesti, a prema susjednim slavenskim državama definitivno su utvrđene godine 1366., nakon što je srpski kralj Uroš IV. godine 1357. ugovorom vratio Dubrovčanima gornje dijelove

Astoreje. Tada je u Župi granica pomaknuta na vrhove brda Malaštice i ondje je ostala sve do danas, kao granica prema Bosni i Hercegovini.⁴

Crkva sv. Đurđa (sl. 1) nalazi se upravo u tom gornjem dijelu Župe, na samom zapadnom rubu sela Petrače, koje od susjednih Buića dijeli izvor vode, prema crkvi nazvan Suđurac, a istim se imenom naziva i sam položaj (katkad i Suđurađ)⁵ (karta 2). Ta su sela zajedno s drugima smještena u nizu na južnim padinama brda Malaštice koje sa sjeverne strane zatvara župsku dolinu, na spomenutoj granici fliša i vapnenačkih stijena gdje je prisutna pojačana erozija terena. Taj gornji dio Župe u ranom je srednjem vijeku bio izrazito slavenski, što se najbolje vidi po brojnosti slavenskih toponima u odnosu na dominantne romanske u nizinskom dijelu. Tako se Župa u srednjem vijeku nazivala Brenum, a slavenski oblik Žrnovnica odnosio se samo na gornji dio Župe; širenjem slavenskog elementa, međutim, taj se naziv proširio na područje cijele Župe. Sam naziv Župa u dubrovačkim se dokumentima prvi put javlja 1362. godine.⁶ Gornji dijelovi Župe dosta su dugo bili u sklopu Travunije, koja je kao i susjedna sklavinija Zahumlje krajem 11.

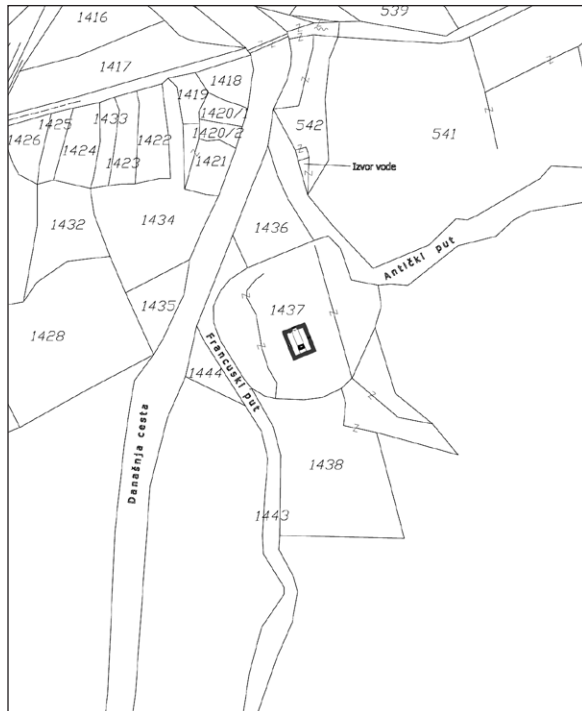
2 Bojanovski 1983, str. 15.

3 Lučić 1960, str. 49; Lučić 1960-1961, str. 275; Foretić 2001, str. 167-227.

4 Lučić 1960, str. 50-52; Lučić 1966, str. 53-55.

5 Macan 1985, str. 30-31.

6 Lučić 1970, str. 12,15, 43.

Karta 2. Katastarski plan – položaj lokaliteta u odnosu na komunikacije

Dubrovčanima priznaju granice u Astoreji i takva će situacija ostati sve do polovice 14. stoljeća.⁷

Crkva se u izvorima spominje prvi put godine 1321. kao *ecclesia sancti Ćorĉii*,⁸ no sudeći prema spolijima ugrađenima u crkvu, ostacima stećaka oko crkve, te samom toponimu Suđurac, tj. Suđurađ, opravdano se pretpostavljala puno veća starost ovog lokaliteta.⁹ Duže vrijeme ona je bila glavna i jedina crkva s grobljem u Petrači, a tu ulogu poslije preuzima crkva sv. Trojstva. Ukopi kod Sv. Đurđa prestaju početkom 20. stoljeća. Danas je crkva samo povremeno u kultu, a o njoj se brine bratstvo sv. Trojstva.

Crkvena parcela sastoji se od tri terase, a sam crkveni objekt smješten je na središnjoj i orijentiran SZ-JI (plan 1). Uz sjeverni rub parcele vidljivi su ostaci antičkoga lokalnog puta koji je prolazio pokraj izvora vode i nastavljao se u smjeru zapada, a povezivao je dva najvažnija antička naselja na području Župe, Spilan i Gradac.¹⁰ S druge strane, neposredno uz južni rub parcele, prolazio je stari, tzv. francuski put koji je povezivao sva sela gornjeg dijela Župe i bio je u funk-

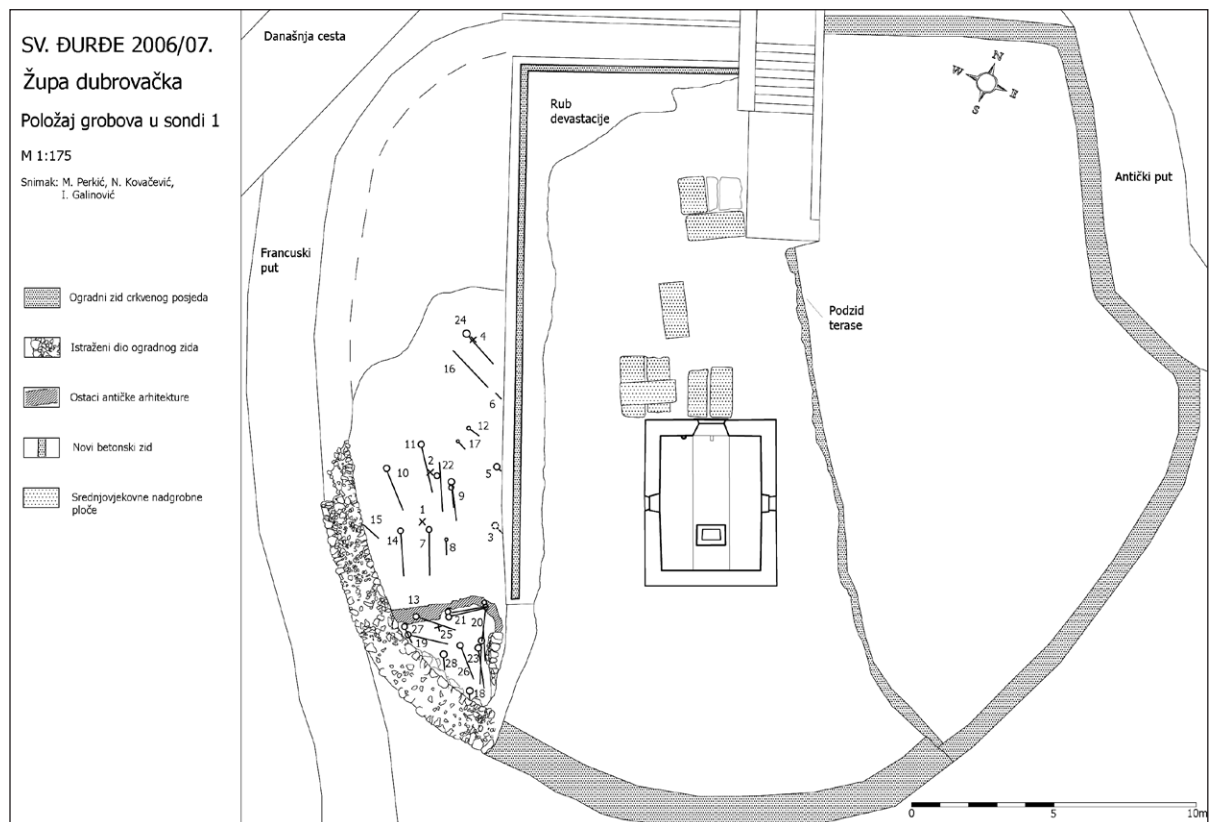
stoljeća, za kralja Bodina, potpala pod vlast Duklje, a u 12. stoljeću, usponom dinastije Nemanjića u Raškoj, pod srpsku vlast. Rat između Dubrovčana i Srba završio je ugovorom godine 1186. kojim se, među ostalim,

7 Lučić 1976, str. 86-91.

8 Lučić 1970, str. 13.

9 Dračevac 1985, str. 11; Macan 1985, str. 30-32.

10 Marović 1956, str.16-29.

Plan 1. Tlocrt crkve sv. Đurđa i sonde 1 s grobovima, M 1:175 (M. Perkić, N. Kovačević, I. Galinović)

SV. ĐURĐE 2006/07.

Župa dubrovačka

Tlocrt - definirani grobovi

M 1:75

Snimak: M. Perkić, N. Kovačević
I. Galinović

- Istraženi dio ogradnog zida
- Ostaci antičke arhitekture
- Kamen živac
- Suhozid u produžetku antičkog zida
- Novi betonski zid

0 5m

Plan 2. Tlocrt sonde s definiranom grobnom arhitekturom, M 1:75 (M. Perkić)

ciji sve do gradnje sadašnje ceste koja prolazi ispod navedenog puta (plan 2).

Sv. Đurđe je dosad bio najpoznatiji po ostacima stećaka i srednjovjekovnih nadgrobnih ploča smještenih na platou pred ulazom u crkvu.¹¹ Stara, već pregrađivana crkva, srušena je godine 1976., a njezinom ruševnom stanju znatno je pridonijela i erozija terena koja je sigurno i prije bila uzrokom čestih popravaka i pregradnji. Današnja crkva je pravokutnog tlocrta i bez izdvojenog svetišta. Tako nam izvorni izgled Sv. Đurđa nije poznat, a prilikom obnove godine 1976. iskopani su nažalost i stari temelji, te su tako vjerojatno uništeni tragovi ranijih građevinskih faza.¹² U pročelje stare crkve bila su ugrađena tri spolija, od kojih dva ulomka pripadaju ranokršćanskom nadvratniku,¹³ a treći je mala nadgrobna kamena ploča učelak s isklesanim križem. Kako je tadašnja crkva bila u cijelosti ožbukana izvana, nije bila vidljiva struktura zidova, osim navedenih spolija. Kad se pristupilo obnovi crkve, upotrijebljena je ista kamena građa, očišćena od žbuke. U zidove crkve su, osim spomenutih spolija, ugrađeni i svi ulomci stećaka te još jedne nadgrobne ploče s isklesanim križem, koji su do tada stajali oko crkve, te ulomak oštećenoga predromaničkog kapitela, koji je do tada stajao slobodno na podu crkve (sl. 14). Prilikom vađenja starih temelja pronađena je još jedna polovica srednjovjekovne nadgrobne ploče, jedan stećak koji je u novoj crkvi upotrijebljen kao baza za oltar, te mali ulomak predromaničkog pilastra ili dovratnika (sl. 13). Svi ti ulomci su potom ugrađeni u zidove nove crkve.

U novije vrijeme opet se pristupilo sanaciji okoliša crkve, koji također propada erozijom terena, što se najviše očituje urušavanjem i klizanjem suhozidnih ogradnih zidova koji dijele terase, te propadanjem nadgrobnih ploča na platou pred ulazom u crkvu. Tako je preuređen zapadni dio crkvene parcele i uređen novi prilazni put sa stubištem, pri čemu je ulazni dio rekonstruiran prema izgledu starog, tj. s ugrađe-

nim ulomcima stećaka i jednim kamenim križem na kojem je uklesana godina 1870., možda godina obnove crkve¹⁴ (plan 1). No time je devastiran zapadni dio središnje terase, gdje su oštećene neke nadgrobne ploče, a navodno je uništeno i nekoliko starijih grobova.¹⁵ Prva pokusna istraživanja na ovom lokalitetu proveo je Arheološki muzej u Dubrovniku 2001. godine.¹⁶

ARHEOLOŠKA ISTRAŽIVANJA GODINE 2006./2007.

Krajem godine 2006. u građevinskim je radovima koji su vođeni bez ikakvog stručnog nadzora srušen suhozid između donje i središnje terase, te umjesto njega napravljen novi betonski potporni zid (plan 3). Pritom je načinjen iskop širine 5 i dužine 23 metra, kad dobrim su dijelom devastirani kulturni slojevi donje terase te uništeno nekoliko grobova, čiji su se ostaci mogli vidjeti u profilu iskopa. Nakon toga uslijedilo je zaštitno arheološko istraživanje najugroženijeg dijela crkvene parcele, donje terase, koja je sa sjeverne strane omeđena novim betonskim zidom, a s južne starim suhozidnim ogradnim zidom koji ujedno predstavlja i kraj crkvene parcele.¹⁷

11 Fisković 1961, str. 151-161.

12 Na području Župe dubrovačke nije sačuvana nijedna srednjovjekovna crkva u izvornom obliku. Razlog čestim popravcima i pregradnjama nisu samo ratna razaranja već i potresi, vrlo česti na dubrovačkom području. Npr. poznat je popis brojnih gotovo potpuno srušenih crkava na području Župe nakon velikog potresa 1667. godine. Vidi Dračevac 1985, str. 12 i 13. Također, početkom 20. stoljeća, na inicijativu župnika A. Kriletića, pristupilo se obnovi mnogih crkava, pri čemu je dobar dio njih najprije bio do temelja srušen.

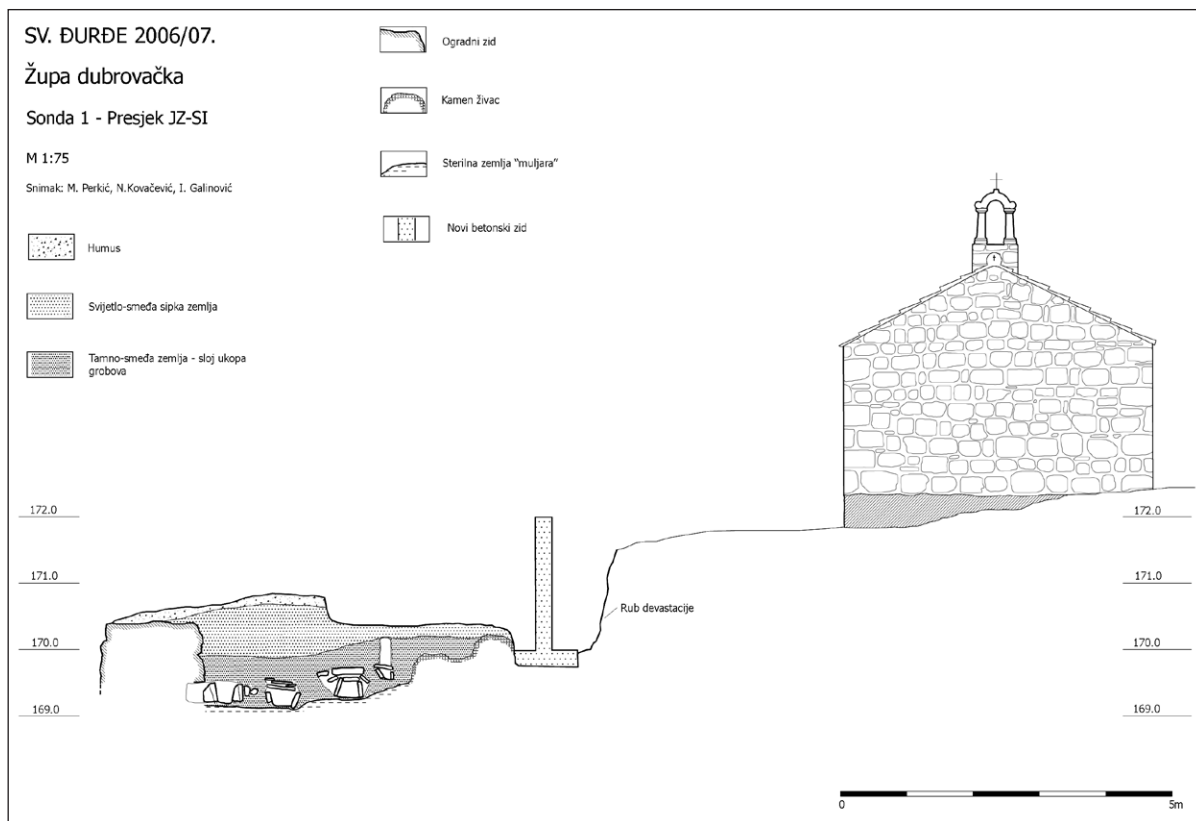
13 Fisković 1961, str. 151; Perkić 2008, str. 106.

14 Fisković 1961, str. 153.

15 Radovi su obavljani bez znanja nadležnih službi i time bez ikakvog stručnog nadzora.

16 Voditelj istraživanja bio je Z. Žeravica. Na platou oko crkve otvoreno je nekoliko manjih sondi. Pred samim ulazom otkrivene su dvije zidane grobnice prekrivene nadgrobnim pločama od kojih je jedna ukrašena, a na drugoj je uklesano samo natpisno polje, ali bez natpisa. Te su grobnice sekundarno upotrijebljene kao kosturnice za veći broj pokojnika, a u njima je pronađen nakit iz 18. i 19. stoljeća. Sjeverno od tih grobova otkrivene su neke građevinske strukture, ali nisu do kraja definirane. Od nalaza izvan grobova ističe se nalaz grčkoga bakrenog novca 3. st. pr. Kr. iz Dirahija. Ovo istraživanje nije objavljeno, a g. Žeravici zahvaljujem na uvidu u terensku dokumentaciju. Nalazi su zajedno s ostalim nalazima sa Sv. Đurđa predstavljeni na izložbi u Mandaljeni u Župi dubrovačkoj godine 2007. Vidi katalog izložbe Žeravica, Kovačić, Perkić, Perkić 2007a.

17 Istraživanja su trajala od 15. 12. 2006. do 17. 2. 2007. godine, a vodila ih je tvrtka Arheo Plan d.o.o. iz Konavala, te financirala Općina Župa dubrovačka. Voditelj istraživanja bila je autorica ovih redaka, tada vanjski suradnik tvrtke, a u istraživanjima i izradi tehničke dokumentacije sudjelovali su arheolozi N. Kovačević (direktorica tvrtke) i I. Galinović, I. Radić, apsolvantica arheologije, te geodet M. Galinović. Arhitektonsku snimku crkve izradile su N. Kovačević i I. Galinović, a fotodokumentaciju i nacrtanu dokumentaciju M. Perkić. Antropološku analizu kostiju napravio je M. Šlaus iz Odsjeka za arheologiju HAZU u Zagrebu sa suradnicima, a konzerva-

Plan 3. Presjek sonde JZ-SI, M 1:75 (M. Perkić, N. Kovačević, I. Galinović)

Prije samih istraživanja pregledane su velike količine zemlje odbačene sa strane; sudeći prema sakupljenim kostima, može se pretpostaviti da je u radovima uništeno barem 5 grobova, a treba uzeti u obzir da je veliki dio te zemlje ostao nedostupan, jer je odbačen na strmu padinu s južne strane lokaliteta. Osim kostiju, u ovoj zemlji nađeno je i dosta keramike i ulomaka antičkog crijepa, te građevinskog otpada nastalog obnovom crkve 1976. godine.

Istraženo je oko 70 metara četvornih prostora, tj. veći dio donje terase i definirana su dva osnovna kulturna sloja (sl. 2). Gornji sloj svjetlosmeđe sipke zemlje s puno sitnog kamenja, pojavio se odmah ispod tankog sloja humusa i pratio je pad terena u smjeru zapada i juga. U tom sloju pronađen je dosta velik broj ulomaka kostiju iz uništenih grobova, a dvije takve nakupine kostiju ipak su se vodile kao grobne cjeline (grobovi 1 i 4). Od pokretnih nalaza nađeno je nekoliko željeznih kovanih čavala, dosta ulomaka keramike, antičkog crijepa, te vrlo sitnih ulomaka stakla. Ispod tog sloja pojavio se sloj tamnosmeđe rahle zemlje s puno kamenja i pokretnih nalaza: najviše keramike i crijepa, zatim životinjskih kostiju i školjaka te nešto metalnih nalaza i

Sl. 2. Sonda 1 – pogled s istoka (foto: M. Perkić)

ciju metalnih nalaza i glagoljskog natpisa M. Rogošić iz MHAS-a.

SV. ĐURĐE 2006/07.

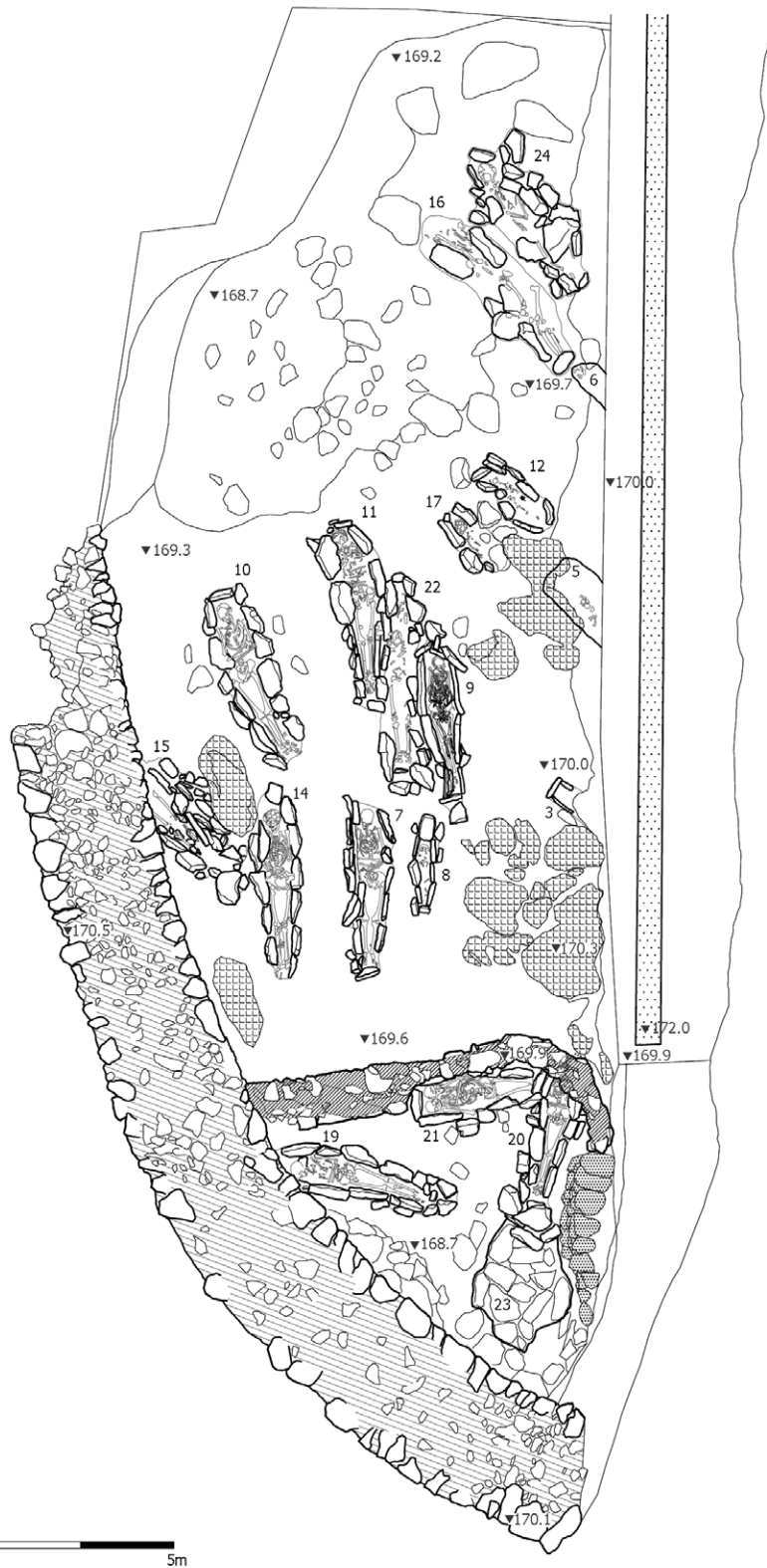
Župa dubrovačka

Tlocrt - istraženi grobovi

M 1:75

Snimak: M. Perkić, N. Kovačević
I. Galinović

- Istraženi dio ogradnog zida
- Ostaci antičke arhitekture
- Kamen živac
- Suhozid u produžetku antičkog zida
- Novi betonski zid

Plan 4. Tlocrt sonde s istraženim grobovima, M 1:75 (M. Perkić)

stakla. U taj sloj bili su ukopani svi pronađeni grobovi, a zajedno sa spomenutim grobovima iz gornjeg sloja, definirano je ukupno 28 grobova (plan 2 i 4). I taj je sloj pratio pad terena, a ispod njega javlja se kamen živac i sterilna pjeskovita zemlja, tzv. muljara.

U istočnom dijelu sonde u istom sloju otkriveni su i ostaci dvaju zidova nekog antičkog objekta, znatno oštećenog ukopavanjem grobova (sl. 3). Definiran je jedan zid širine 0,6 m i sačuvane dužine 3,5 m, orijentacije sjeveroistok-jugozapad, a na njega se pod pravim kutom u pravcu jugoistoka nastavlja gotovo potpuno uništen zid, sačuvan u dužini od 0,6 m. Duži zid sa sjeverozapadne strane nema lica, jer je kod njegove gradnje iskorišten nagli pad terena, pa se zid ukopao u kamen živac. Na drugoj, jugoistočnoj strani, lice zida sačuvano je samo djelomično, u dužini od 1,2 metra, i to u dva reda grubo priklesanog ili gotovo neobrađenog kamenja, povezanog mortom sivkaste boje, izmiješanim s krupnim zrcima kalcita (sl. 5). Sve ostalo što je vidljivo od zidova, zapravo je njihova unutarnja struktura koja se sastoji od sitnog kamenja samo djelomično povezanog mortom koji se špricao u nekoliko redova (sl. 4). Zidovi nisu posebno temeljeni, već leže izravno na kamenu živcu. U produžetku ostatka kraćeg zida sagrađen je suhozid vidljive dužine 1,86 m, čija struktura i širina nije poznata, jer ulazi u sjeveroistočni profil sonde.

U ovom dijelu sonde izdvojen je još jedan kulturni sloj koji se od sloja ukopa grobova razlikuje samo po obilnosti pokretnih nalaza i većim količinama gara. U njega su bili ukopani grobovi 19, 23, 25, 26, 27 i 28. U njemu je nađeno puno ulomaka keramičkih posuda, te životinjskih kostiju i školjaka. Ovaj se materijal, osim po količini, ni po čemu ne razlikuje od materijala nađenog u gornjim slojevima. Suhozidni ogradni zid širine 1,5 m koji polukružno omeđuje crkveni posjed na jugozapadnoj strani, preslojio je duži antički zid koji se sigurno ne nastavlja s druge strane, zato što je odmah ispod spomenutog suhozida prolazio stari seoski put, a visina ogradnog zida bila je ovdje oko 2 metra.

Iz navedenih podataka jasno je da se za sada ne može sigurno utvrditi funkcija pronađenog antičkog objekta, ali ga se može kronološki jasno smjestiti u vrijeme prije formiranja srednjovjekovnoga groblja.

OPĆE ZNAČAJKE GROBLJA

U istraživanjima je otkriven rubni dio srednjovjekovnoga groblja koje je nastalo uz crkvu. Definirano je ukupno 28 grobova, od čega su dva groba (već spo-

Sl. 3. Ostaci zidova u istočnom dijelu sonde – pogled s jugozapada (foto: M. Perkić)

Sl. 4. Grob 20 A (foto: M. Perkić)

Sl. 5. Lice zida u istočnom dijelu sonde – pogled s jugoistoka (foto: M. Perkić)

menuti grobovi 1 i 4) ostaci ranije uništenih grobova. Ukupno je bilo 35 pokojnika, od toga 15 muških, 12 ženskih i 8 dječjih ukopa.

Veći broj grobova ima orijentaciju SZ-JI, kao i današnja crkva, a od toga najviše odstupaju grobovi koji su se ukapali uz zidove antičkog objekta u istočnom dijelu sonde (plan 1). Možemo pretpostaviti da je i izvorna srednjovjekovna crkva imala istu orijentaciju kao današnja crkva. Ona je mogla biti posljedica prilagođavanja starijoj antičkoj arhitekturi na kojoj je prvotna crkva bila sagrađena. Kao druga mogućnost nameće se sama konfiguracija terena, tj. smjer pružanja terasa. Kako se ovdje radi o groblju uz crkvu, prioritet kod ukapanja nije bila ni orijentacija ni grobni redovi, već blizina same crkve. To je i razlog zašto je sačuvan ovaj stariji rubni dio groblja, jer su se svi kasniji ukopi obavljali na platou središnje terase, dakle u neposrednoj blizini crkve.¹⁸

Kod svih grobova definiran je isti način ukapanja s kamenom grobnom arhitekturom. Grobne rake nisu

bile uočljive, pa nam nije poznata njihova dubina. Svi pokojnici bili su polagani na leđa u običnu zemljanu raku, s rukama položenima na prsa ili trbuh, a zatim su oblagani okomito postavljenim neobrađenim kamenim pločama, tzv. obložnicama, bez ikakva veziva (sl. 6). Poklopnice su se sastojale od istih takvih ploča, rijetko većih dimenzija, i obično su se slagale u dva sloja. Šupljine su često popunjavane sitnijim kamenjem. Samo u jednom slučaju sigurno su definirani učelci. Radi se o dječjem grobu 8, koji je imao dva učelka, od kojih je onaj iznad glave bio visok 40 cm (sl. 7 i 8, T. 2). U grobu 3 zabilježena je upotreba imbreksa kao obložnica rake. Ovaj grob je većim dijelom uništen u građevinskim radovima i njegovi ostaci bili su vidljivi u profilu prokopa. Prije istraživanja sačuvan je jedan veći ulomak imbreksa koji je otpao iz profila. Nakon što je grob istražen, u funkciji obložnice definiran je još jedan ulomak imbreksa, za koji se ispostavilo da se spaja s prvim ulomkom. Iz toga se može zaključiti da se prilikom izrade grobne arhitekture jedan imbreks izlomio na nekoliko dijelova, a oni su zatim u kombinaciji s kamenim pločama upotrijebljeni kao obložnice rake (T. 2, T. 27 - br. 1). Korištenje starijega građevnog materijala u grobnoj arhitekturi uobičajena je pojava na ovakvim lokalitetima i može se očekivati još takvih primjera u budućim istraživanjima.

18 Iako probna istraživanja iz 2001. godine nisu bila završena, tj. iskopom se nije došlo do sterilnih slojeva, može se pretpostaviti da su novovjekovne zidane grobnice oko crkve uništile većinu starijih ukopa, što je uobičajena pojava na ovakvom tipu groblja.

Sl. 6. Sonda 1 – pogled sa sjeveroistoka (foto: M. Perkić)

Ovako oblikovani kameni sanduci bili su prilično uski i pretežno ovalnog oblika. Osim što je na konačni izgled grobova morao utjecati dugotrajni pritisak zemlje, smatramo da ovakav oblik nije nastao s nekom određenom namjerom. Zbog skučenosti prostora koji je bio na raspolaganju za ukapanje, grobne rake bile su iznimno uske. Bez obzira na to je li pokojnik polagan u raku prije ili poslije slaganja obložnice, one su se svojim položajem s vremenom potpuno prilagodile kosturu pokojnika. Ni u jednom slučaju obložnice nisu bile čvrsto zabijene u zemlju, a vrlo često su se nalazile iznad kostiju koje su djelomično prekrivale (primjerice, u grobu 14 obložnice su nađene iznad desne nadlaktice). Stoga se stječe dojam da su se obložnice stavljale u grob tek nakon polaganja pokojnika.

Nijedan grob nije imao kameno popločanje i svi su pokojnici polagani izravno na zemlju, uz nekoliko iznimaka. U grobu 15 je ispod nogu pronađeno nekoliko manjih kamenih ploča koje se samo uvjetno mogu nazvati popločanjem, a kako je ovaj grob preslojen suhozidom, pa je vidljiv samo manji dio, nije poznato javljaju li se takve ploče i u drugom dijelu groba (T. 9). Jedini grob koji je imao kamenu uzglavlje, tj. kamenu ploču ispod pokojnikove glave je grob 19. U većinu grobova bio je ukopan po jedan pokojnik.

Sl. 7. Grobovi 7 i 8 (foto: M. Perkić)

Sl. 8. Grob 8 (foto: M. Perkić)

Sl. 9. Grob 9 (foto: M. Perkić)

Dvojni ukop zabilježen je u dva slučaja: u grobu 9 bili su pokopani istodobno majka i jedno veće dijete (T. 3, sl. 9), a u grobu 12 dvoje dojenčadi (T. 6). Najveća koncentracija grobova je u istočnom dijelu sonde, gdje je istraženo 12 grobova u malom prostoru, zatvorenom s jedne strane zidovima antičkog objekta, a s druge ogradnim zidom crkvenog posjeda (sl. 2). Ovdje u tri slučaja (grobovi 20, 21 i 23) postoji naknadni ukop u istu grobnu raku i tu se vjerojatno radi o obiteljskim grobnicama. Pri novom ukopu skinule bi se poklopnice donjega groba, te bi se novi pokojnik polagao ili u postojeći grob ili bi se za njega slagale nove obložnice (T. 13-15). Pri tome se pazilo da se ne oštete ili ne poremete kosti iz donjega groba, ali bi se redovito uzimala lubanja i stavljala pokraj glave novog pokojnika ili iza nje (T. 14, sl. 10). Taj je običaj zabilježen i na brojnim drugim grobljima, ali češće se događalo da se ostale kosti izvade te ponovno slažu pokraj novog ukopa.¹⁹ Grob bi se zatim zatvorio poklopticama koje su sada prekrivale dva ukopa. Grobovima 20, 21 i 23 zajedničko je i prilagođavanje antičkoj arhitekturi prilikom ukopavanja, iako su je pritom znatno oštetili. S obzirom na njihovu međusobnu isprepletenost, u kojoj praktički nijedan kostur nije oštećen (osim dislociranja lubanje), možemo pretpostaviti i njihovu

obiteljsku povezanost. Očito je i da su u vrijeme ukapanja ovih grobova ostaci antičkih zidova bili vidljivi na površini, dok u vrijeme ukapanja groba 13, koji je najmlađi u ovom dijelu sonde, to više nije slučaj, jer se ukopao dijagonalno u odnosu na pravac zida, te ga svojim ukopom presjekao (T. 7).

Također, u ovom prostoru može se, za razliku od ostatka groblja, pratiti i vertikalna stratigrafija grobova. Najstarijoj fazi ukapanja pripadao bi grob 26, koji i po grobnoj arhitekturi odstupa od ostalih grobova, jer uz njega nisu nađene obložnice, već samo nekoliko kamenja za koje je upitno jesu li uopće dio grobne arhitekture. Gornji dio groba bio je poklopljen dvjema poklopticama (T. 20). Zapadno od groba 26, na nešto višoj razini, definiran je grob 25, i to je jedini grob u ovim istraživanjima koji je kompletno uništen i dislociran ukopom nekog mlađeg groba (nije sigurno kojeg, možda groba 27, 28 ili 26). Kosti su skupljene na hrpu, a u blizini je nađeno nekoliko kamenih ploča koje možda potječu iz uništenog groba (T. 19). Sljedećoj fazi ukapanja pripadali bi grobovi 27, 28 i 23 B. (T. 18, 20 i 21). Grobovi 27 i 28 nisu mogli biti istraženi u cijelosti, jer ulaze u jugoistočni profil sonde, tj. ispod ogradnog zida.

Grob 23 B donji je ukop groba 23 i svojom se grobnom arhitekturom naslonio na suhozid koji je sagrađen u produžetku prekinutog antičkog zida. Gornji

19 Jelovina 1976, str. 74.

Sl. 10. Grob 21 A (foto: M. Perkić)

grob 23 A ukopao se u istu grobnu raku tako da je uklonio sve poklopnice, a donja lubanja nije dislocirana, već je gornji pokojnik tako stavljen da je ona ostala vidljiva (T. 17). S grobom 23 mogao bi biti istovremen grob 21, koji je svojim ukopom uništio lice dužeg antičkog zida s jugoistočne strane. U ovom slučaju gornji ukop je također uklonio sve poklopnice donjega groba, ali je iskoristio postojeće obložnice. Lubanja starijeg pokojnika stavljena je s lijeve strane novog pokojnika, dok je ostatak donjeg kostura ostao nedirnut (T. 14).

Najmlađi u ovoj skupini grobova bio bi grob 20, koji je svojim ukopom preslojio grob 21 i 23, ali pri tom nije nijednog ošteti. Grob 20 također se kao i grob 21 ukopao u antički zid, kompletno mu skinuvši lice na sjeveroistočnoj strani (T. 12, sl. 4). Grob 20 B svojim je ukopom uklonio donji dio poklopnica groba 21, te gornji dio poklopnica groba 23. U donjem dijelu je zapravo iskoristio obložnice groba 23 te se praktički ukopao u sam grob (T. 13). Gornji ukop groba 20 uklonio je veći dio arhitekture groba 20 B, lubanja donjeg pokojnika je uzeta i stavljena iza lubanje novog pokojnika, te je napravljena nova grobna arhitektura (T. 12). Istoj fazi ukapanja uz grob 20 pripada i grob 19, koji se svojom orijentacijom približno prilagođava pravcu zida, ali ga ne oštećuje (T. 11).

Najmlađoj fazi ukapanja u ovom dijelu pripadali

bi grobovi 13 i 18. Grob 18 definiran je uz sam rub sonde te se prema položaju kostiju vidi da je oštećen. No kako u profilu nije vidljiv njegov nastavak, nije sigurno je li oštećen gradnjom ogradnog zida (T. 10). Oko groba nađeno je puno krupnog kamenja, a praznine između bile su zapunjene sitnijim kamenjem, no kako je na istoj razini u sloju nađeno još dosta takvog kamenja, pitanje je radi li se tu uopće o grobnoj arhitekturi. Isto vrijedi i za kamenu ploču koja je nađena ispod glave koja bi u slučaju da glava nije dislocirana, imala funkciju kamenog uzglavlja.

U zapadnom dijelu sonde uočavaju se barem dva nepravilna reda grobova, s različitim razinama ukopa, koji prate pad terena. Jednu skupinu, tj. red čine grobovi 7, 8 i 14 (plan 1). Grob 7 imao je veliku površinu prekrivenu poklopnicama koje su bile slagane sve do samoga groba 8, pa se prije otvaranja grobova stjecao dojam jedne grobne cjeline. No, bez obzira na veliku blizinu ukopa, grobna arhitektura nije oštećivana. Drugi red čine grobovi 9, 10, 11, 15 i 22 (T. 16). Oni su bliski po orijentaciji, a grobovi 9, 11 i 22 čine posebnu skupinu, jer su ukopani tik jedan do drugoga, pri čemu su praznine između grobne arhitekture groba 9 i 22 popunjavane sitnim kamenjem (plan 2 i 4). Do oštećivanja groba 22 došlo je tako što se grob 11 ukopao preblizu, pa je morao dislocirati susjedni grob. Lubanja groba 22 tako je premještena na sredinu groba (T. 16). Ovakvo tijesno međusobno ukopavanje opet se može objasniti na nekoliko načina. Uz skućenost prostora za ukapanje i konfiguracije terena, ne treba zanemariti i mogućnost obiteljske povezanosti. Istoj skupini mogli bi pripadati dječji grobovi 12 i 17 (T. 6). U krajnjem zapadnom dijelu sonde definirani su grobovi 16 i 24, koji bi predstavljali dio sljedećeg reda ukopa (T. 10 i 19). Ovdje je zamijećeno veliko urušavanje izazvano erozijom terena, što se najbolje vidi po grobovima. Prema položaju kostiju i ostacima grobne arhitekture vidljivo je da oni nisu dirani, već su jednostavno propali urušavanjem. Nakon toga se ovaj dio terena pokušao ponovo nivelirati nabacivanjem veće količine krupnog kamenja, a zatim slojem tvrde glinaste sterilne zemlje. Upravo u tom dijelu sonde propao je i ogradni zid, a isti se problem događa i s današnjom cestom koja prolazi ispod i koja se mora često popravljati zbog erozije terena.

Sudeći prema svemu navedenom, vanjske oznake grobova sigurno su postojale, na što jasno ukazuju naknadni ukopi u istu grobnu raku kao i velika blizina pojedinih ukopa, pri čemu stariji ukopi nisu gotovo uopće bili oštećivani. Je li učelak u grobu 8 poslužio i kao vanjska oznaka, ne možemo znati sa sigurnošću.

Sl. 11. Srebrni miliaresion Konstantina VII. Porfirogeneta i Romana I. Lekapena iz pr. pol. 10. st. – prilog u grobu 7 (foto: M. Perkić)

Ogradni zid koji omeđuje crkveni posjed s jugozapadne strane preslojio je nekoliko grobova gotovo ne oštećivši ih (grobovi 15, 18 i 28, te još jedan neistraženi grob u krajnjem istočnom dijelu sonde), pa se može pretpostaviti da je stara granica groblja bila smještena nešto južnije. Očito je da je ovaj suhozid sagrađen ili nakon što ovaj dio groblja nije više bio u funkciji ili je morao biti popravljen zbog čestog urušavanja.

NALAZI U GROBOVIMA

U grobovima gotovo da i nije bilo grobnih priloga, ali ni ostataka nošnje. Iznimka su grobovi 7, 12 i 21. U grobu 7, u koji je ukopan odrasli muški pokojnik, pronađen je uz obložnice desno od pokojnikove glave srebrni *miliaresion* bizantskog cara Konstantina VII. Porfirogeneta, iz vremena zajedničkog vladanja s Romanom I. Lekapenom i njegovim sinovima Konstantinom i Stjepanom, kovan između 930. i 944. godine²⁰ (T. 1, sl. 11). Ovaj iznimno vrijedan nalaz za sada je jedini poznati primjerak na tlu Hrvatske, te je time jedinstven i kao grobni prilog. Osim tog nalaza novca, izvan grobnih cjelina pronađena su još 4 komada bizantskoga novca iz 11. i 12. st. (T. 22 - br. 1-4).

U grobu 12, u koji je bilo ukopano dvoje dojenčadi, po sredini groba nađeni su ostaci ljuske jajeta. Ovdje se nesumnjivo radi o grobnom prilogu koji je, premda nije česta pojava po srednjovjekovnim grobljima Dalmacije, ipak evidentirana u nekoliko slučajeva i javlja se isključivo u ženskim i dječjim grobovima²¹ (T. 6).

Jedini nalaz koji je pronađen unutar grobova, a može se smatrati dijelom nošnje, jest jednostavna brončana predica pojasne kopče iz groba 21, nađena u obratnoj šupljini lubanje starijeg pokojnika koja je stavljena desno od glave drugog pokojnika (T. 15). Očito je dislocirana prilikom stavljanja gornjeg pokojnika u grob, pa

se može pretpostaviti da je pripadala donjem ukopu.

U nekim grobovima nađeni su i željezni kovani čavli, po jedan ili dva komada, obično po sredini groba (T. 7, 18 i 20). Oni sigurno ne potječu od drvenih sanduka, jer je upravo kamena grobna arhitektura imala tu funkciju. Ovim čavlima su se vjerojatno pričvršćivale plahte u koje su umatani pokojnici prilikom spuštanja u grobnu raku.²² Nekoliko primjeraka takvih čavala pronađeno je i u sloju iznad, te se i za njih također može pretpostaviti da potječu iz uništenih grobova.

U grobu 15, s desne strane lijeve bedrene kosti, pronađen je mali ulomak obrađene koštane pločice s ostacima dviju rupa (T. 23 - br. 17). Nepoznate je namjene, a također se ne može odrediti je li stavljen u grob kao prilog ili je onamo dospio zajedno sa zemljom.

Unutar grobnih konstrukcija nalaženi su i sitni ulomci keramike i stakla, ali oni su u grobove dospjeli zajedno sa zemljom, jer je istovjetan materijal nalažen u sloju u koji su grobovi bili ukopani.

KATALOG GROBOVA I NALAZA U GROBOVIMA²³

Grob 1

Nakupina dislociranih kostiju 3 pokojnika iz ranije uništenih grobova u sloju iznad ukopa grobova. Većina kostiju pripada muškom pokojniku (dobi 30-35 godina), a ostatak starijem djetetu i još jednoj odrasloj osobi.

Grob 2

Gotovo potpuno uništen grob od kojeg je sačuvano vrlo malo dislociranih kostiju ženskog kostura (pokojnica u dobi 35-45 godina). Oko kostiju je nađeno nekoliko kamenih ploča, ali nije sigurno jesu li one bile dio grobne arhitekture, jer se grob našao na samom rubu devastacije.

Grob 3 (T. 2, T. 27 - br. 1)

Kosturni ukop u zemljanu raku s grobnom arhitekturom od nepravilnih kamenih ploča i antičkog crijepa imbreksa. Grob je većim dijelom uništen u građevinskim radovima i sačuvano je samo nekoliko vrlo sitnih ulomaka kostiju glave. Sačuvana dužina grobne konstrukcije je 0,32 m, najveća širina 0,28 m, dubina 0,25 m. Orijentacija Z-I. U funkciji obložnica bila su dva ulomka istog komada antičkog crijepa imbreksa. Sačuvana je samo jedna poklopica iznad glave. S južne strane grob se djelomično ukopao u kamen živac,

20 Vidi detaljnije u katalogu grobova.

21 Karaman 1940, str. 18 i 19; Jelovina 1976, str. 75.

22 Ovakav običaj prakticirao se u ovim krajevima do prije stotinu godina. Vidi također Milošević 1991, str. 36.

23 Osim terenske dokumentacije korišteni su podaci iz stručnog izvještaja M. Šlause. Vidi Šlaus 2007.

koji je u tu svrhu obrađen i prilagođen orijentaciji groba. Sitni ulomci keramike unutar groba.

Grob 4

Nakupina dislociranih kostiju 4 pokojnika iz prije uništenih grobova. Kostii pripadaju jednom muškom kosturu, jednom ženskom te kosturima dvoje djece. Između kostiju pronađena dva kovana željezna čavla koji bi mogli biti u vezi s jednim od uništenih grobova.

Grob 5 (T.2)

Grob gotovo u potpunosti uništen u građevinskim radovima, a grobna arhitektura nije sačuvana. Zamjećuje se obrada kamena živca na rubovima koji je prilagođavan grobnjoj raci. Sačuvano nekoliko kostiju ženskog kostura (pokojnika u dobi 35-45 godina), koji je bio položen na leđa. Orijehtacija SZ-JI.

Grob 6

Grob se nalazi na samom rubu devastacije i sačuvano je samo nekoliko ulomaka kostiju. Antropološkom analizom utvrđeno je da se radi o kostima stopala i nožnih prstiju muškog pokojnika (dobi 30-35 godina), te se vjerojatno ne radi o zasebnoj grobnjoj cjelini, već o ostatku groba 16 koji je definiran u produžetku, a propao erozijom terena.

Grob 7 (T. 1)

Jedan muški pokojnik (dobi 25-30 godina), položen na leđa, s rukama na trbuhu, u zemljanu raku obloženu nepravilnim i neobrađenim kamenim pločama i poklopljenim s dva sloja kamenih ploča. Prvi sloj ploča poklopnica zauzima veću površinu od samog kamenog sanduka. Između dva sloja poklopnica definirano je nekoliko koso postavljenih ploča. Na jugozapadnoj strani u grob je ušao korijen drveta koji je djelomično dislocirao obložnice s te strane rake. Grob je ovalnog oblika. Dimenzije groba: dužina 1,82 m, širina 0,32 - 0,39 - 0,20 m, dubina 0,26 m.²⁴ Dužina kostura 1,74 m. Kostii dobro sačuvane. Orijehtacija SZ-JI.

Nalazi:

1. Bizant, Roman I. (920.-944.) i Konstantin VII., Stjepan, Konstantin Lekapen, miliaresion, srebro, Konstantinopol, 931.-944.; 21 mm, oštećen; Morrisson II, 1970: 572, 37/Cp/AR/04-09; DOC 3/2, 1993: 556-557, 20.1-20-16.

Av.: - + - / + ROMAnO' / CONStAnt / StEFAnOS / CECON-STAN' / EnX' ωb'R' / - + - u 7 redaka. Biserna kružnica.

Rv.: IhSuSXRI – StuSnICA; Križ s hastama na krajevima, na stepeničastom postolju. Na križištu ovalni medaljon s poprjem Romana I., s bradom, lorosom, krunom s pendilijima. U polju 1. R/±X±, d.m/A. Biserna kružnica.

Ovaj srebrni novac pronađen je uz obložnice s desne

strane glave pokojnika i prilikom pronalaska je oštećen (sl. 11).

U zasipu rake nađeni su sitni ulomci keramike i jedan životinjski zub.

Grob 8 (T. 2)

Vrlo maleno dijete dojenačke dobi (od šest mjeseci do jedne godine) položeno na desni bok, u zemljanu raku obloženu neobrađenim kamenim pločama i poklopljenom jednim slojem poklopnica. Sačuvani ućelci iznad glave i nogu; ućelak iznad glave je neobrađena kamena ploča visine 40 cm, zabijena iza glave u razini ostalih obložnica. Ovo je jedini primjer sa sigurno sačuvanim ućelcima u ovim istraživanjima. Grob je ovalnog oblika. Dimenzije groba: dužina 0,73 m, širina 0,15-0,08-0,06 m, dubina 0,22 m. Dužina kostura oko 0,55 m. Orijehtacija SZ-JI.

U zasipu rake nađeni sitni ulomci keramike, životinjskih kostiju i jedan ulomak stakla.

Grob 9 (T.3)

Dvojni ukop majke i većeg djeteta u zemljanu raku obloženu neobrađenim kamenim pločama i poklopljenu s tri sloja poklopnica, s time da najdonji sloj čini samo jedna manja ploča po sredini groba. Obložnice su malo većih dimenzija u odnosu na druge grobove, pa je time i dubina groba veća, što je logično s obzirom da se grob radio za istodobni ukop dva pokojnika. Majka (dobi 25 do 30 godina) položena na leđa s desnom rukom na trbuhu, a lijevom na prsima. Dužina kostura 1,6 m. Dijete (dobi 6 do 7 godina) položeno izravno na majku, na leđa, s rukama na trbuhu. Dužina kostura 1,03 m. Kostii dobro sačuvane. Grob je nepravilnog ovalnog oblika. Dimenzije groba: dužina 1,63 m, širina 0,31-0,38-0,13 m, dubina 0,35 m. Orijehtacija SZ-JI.

U zasipu nađeni sitni ulomci keramike, dva ulomka stakla, životinjske kosti i školjke.

Grob 10 (T. 4)

Jedan muški pokojnik (dobi 35-40 godina), položen na leđa, s rukama na trbuhu, u nešto širu zemljanu raku obloženu neobrađenim kamenim pločama. Poklopnice su definirane u jednom sloju i nisu pokrivale cijeli grob. Sačuvana je jedna manja ploča iznad glave i nekoliko poklopnica u donjem dijelu groba. Dužina kostura 1,83 m. Kostii dobro sačuvane. Grob je nepravilnoga pravokutnog oblika. Dimenzije groba: dužina 1,93 m, širina 0,33-0,30-0,26 m, dubina 0,21 m. Orijehtacija SZ-JI. U zasipu nađeni sitni ulomci keramike, puževa i jedan životinjski zub.

Grob 11 (T. 5)

Jedan muški pokojnik (dobi 50-55 godina) položen na leđa s rukama na trbuhu, u zemljanu raku obloženu neobrađenim kamenim pločama. Grob poklopljen jednim slojem poklopnica. Tijesno je ukopan pokraj groba 22 koji je i djelomično uništio. Dužina kostura 1,91 m. Grob je ovalnog oblika. Dimenzije groba: dužina 1,94 m, širina 0,24-0,33-

24 Dubina se ovdje ne odnosi na cijelu zemljanu raku (jer ove nisu mogle biti definirane), već samo na kamenu grobnju konstrukciju.

0,14 m, dubina 0,30 m. Orijentacija SZ-JI.

U zasipu nađeno nekoliko sitnih ulomaka keramike.

Grob 12 (T. 6)

Dvojni ukop vrlo malene djece (dobi 0-6 mjeseci i 1-2 godine) položene u zemljanu raku obloženu neobrađenim kamenim pločama. Grob je bio poklopljen s dva sloja ploča koji su se sačuvali samo u donjem dijelu groba. Nalazi se na samom rubu erozijom uništenog terena, te su u gornjem dijelu groba poklopnice skliznule. Kostu su loše sačuvane, ali se prema njihovu položaju može pretpostaviti da su pokojnici položeni jedan iza drugoga, tj. drugi pokojnik počinje u razini nogu prvoga. Grob je nepravilnoga pravokutnog oblika. Dimenzije groba: dužina 0,75 m, širina 0,15-0,16-0,14 m, 0,17 m. Orijentacija Z-I.

Nalazi:

U srednjem dijelu groba, lijevo od drugog pokojnika, nađene su ljske jajeta koje sigurno predstavljaju grobni prilog. U zasipu još nađeni i sitni ulomci keramike i jedan ulomak stakla.

Grob 13 (T. 7)

Jedan muški pokojnik (dobi 30-35 godina), položen na leđa s rukama na prsima, u zemljanu raku obloženu neobrađenim kamenim pločama. Grob poklopljen s dva sloja poklopnice u gornjem dijelu, s time da se donji sloj sastojao samo od dvije ploče koje su prekrivale donji dio groba. Grob se ukopao u antički zid u istočnom dijelu sonde, dijagonalno u odnosu na njegov pravac, pa mu je on djelomično poslužio kao dno rake. Stječe se dojam da u vrijeme ovog ukopa zid više nije bio vidljiv i grob mu se svojim ukopom sigurno nije prilagođavao (za razliku od starijih grobova 20, 21 i 23). Ovaj grob ujedno je i najmlađi ukop u ovom dijelu sonde. Dužina kostura 1,64 m. Kostu su dobro sačuvane. Grob je pravokutnog oblika. Dimenzije groba: dužina 1,67 m, širina 0,34-0,30-0,26 m, dubina 0,36 m. Orijentacija Z-I.

U srednjem dijelu groba pronađen jedan željezni kovanica čavao kvadratnog presjeka, dužine 4,7 cm. Vjerojatno je poslužio za učvršćivanje plahte u koju je umotan pokojnik. U zasipu pronađeni i ulomci keramike, stakla i jedan životinjski zub.

Grob 14 (T. 8)

Jedan muški pokojnik (dobi 35-40 godina) položen na leđa s rukama na trbuhu, u zemljanu raku obloženu neobrađenim kamenim pločama. Poklopnice su slagane u dva sloja. Grobnu arhitekturu manjim je dijelom dislocirao korijen drva koji je ušao u raku s jugozapadne strane. Desno od glave nema obložnica, jer se grob ukopao neposredno uz kamen živac. Dužina kostura 1,87 m. Grob je ovalnog oblika. Dimenzije groba: dužina 2,03 m, širina 0,27-0,38-0,19 m, dubina 0,25 m. Orijentacija SZ-JI.

U zasipu nađeni sitni ulomci keramike i životinjski zub.

Grob 15 (T. 9)

Jedan ženski kostur položen na leđa u zemljanu raku obloženu neobrađenim kamenim pločama. Poklopnice sačuvane samo djelomično u donjem dijelu groba, jer ih je većina uklonjena prilikom gradnje ogradnog zida crkvenog posjeda, ali je pri tome kostur ostao sačuvan. Desno od groba je kamen živac s čije druge strane se ukopao grob 14. Kako je raka za grob 15 iskopana do tog kamena, prazan prostor do obložnica ispunjen je manjim pločama također postavljenim na nož. Kostu su iznimno loše sačuvane, a kako grob ulazi pod zid, vidljive su samo kosti nogu i lijeva zdjelica kost, u dužini od 0,76 m. Ispod nogu nađeno je nekoliko manjih kamenih ploča koje se samo uvjetno mogu smatrati popločanjem. Grob je ovalnog oblika. Dimenzije: dužina 1,5 m (vidljiva), širina u donjem dijelu 0,20 m, dubina 0,24 m. Orijentacija Z-I.

Uz lijevu bedrenu kost pronađen je mali ulomak obrađene životinjske kosti u obliku koštane pločice s ostacima dviju rupa, nepoznate funkcije. Dužina 2,9 cm, visina 1,4 cm, debljina 0,4 cm. Nije sigurno je li imao funkciju priloga ili je dospio u grob zajedno sa zemljom (T. 23 - br. 17).

Grob 16 (T. 10)

Jedan muški pokojnik (dobi 35-45 godina), položen na leđa u zemljanu raku obloženu obložnicama i poklopnica od neobrađenih kamenih ploča. Grob je veoma oštećen erozijom pa je grobna arhitektura samo djelomično sačuvana i jasno je vidljivo njezino urušavanje u pravcu zapada. Od kostiju je sačuvana uglavnom desna polovica, dok nedostaje lubanja i veći dio gornjega lijevog dijela kostura. Potkoljenice su urušavanjem ostale stršiti između poklonica, a kosti nogu definirane su u produžetku kao grob 6. Desna ruka bila je ispružena niz tijelo, što je jedini slučaj zabilježen u ovim istraživanjima. Grob je naknadno dodatno oštećen nivelacijom terena koja se sastojala od nabacivanja većeg kamenja i sterilne glinaste zemlje. Grob je vjerojatno bio pravokutnog ili ovalnog oblika. Dimenzije groba se zbog oštećenosti ne mogu točno utvrditi (sačuvana dužina 2,4 m). Orijentacija Z-I.

U zasipu nađeni sitni ulomci keramike i stakla.

Grob 17 (T. 6)

Jedan kostur malenog djeteta (dobi 1-1,5 godine) položeno na leđa s desnom rukom ispruženom uz tijelo. Lijeva strana groba oštećena pritiskom nagnute obložnice. Grob poklopljen jednim slojem poklopnice. U donjem dijelu groba nedostaju obložnice, a kao dno rake poslužio obrađeni kamen živac. Sačuvana dužina kostura 0,42 m. Grob ovalnog oblika. Dimenzije: dužina (sačuvana) 0,57 m, širina 0,15-0,21- m, dubina 0,25 m. Orijentacija Z-I s otklonom prema sjeveru.

U zasipu nađeni sitni ulomci keramike i stakla.

Grob 18 (T. 10)

Jedno starije dijete (dobi 12-14 godina) položeno na leđa u zemljanu raku. Grobna arhitektura se ne može točno definirati; uokolo groba pronađeno dosta krupnog kamenja, a praznine između ispunjene sitnim kamenjem. Isto takvo kamenje nađeno je svagdje uokolo u sloju pa je ovakva grobna konstrukcija upitna. Grob je vjerojatno presječen gradnjom ogradnog zida, jer je veći dio kostiju dislociran i složen pored glave pokojnika. Ipak, u profilu sonde nije vidljiv nastavak groba. Također je upitno je li kamena ploča nađena ispod glave imala funkciju uzglavlja.

U zasipu nađeni ulomci keramike i životinjske kosti.

Grob 19 (T. 11)

Jedan muški pokojnik (dobi 35-40 godina) položen na leđa s rukama na trbuhu, u zemljanu raku obloženu neobrađenim kamenim pločama. Grob je poklopljen jednim slojem poklopnice. Ispod glave je nađena kamena ploča koja je imala funkciju uzglavlja i to je jedini primjer u ovim istraživanjima. Grob je ukopan u istočnom dijelu sonde, u neposrednoj blizini antičkog zida, ali ga svojim ukopom nije oštetio. Dužina kostura 1,6 m. Grob je ovalnog oblika. Dimenzije: dužina 1,7 m, širina 0,35-0,34-0,16 m, dubina 0,29 m. Orijentacija Z-I.

Ovaj grob bio je djelomično ukopan u kulturni sloj definiran samo u istočnom dijelu sonde ispod sloja ukopavanja grobova, koji se od gornjeg sloja razlikuje samo po obilnosti pokretnih nalaza i većoj količini gara. Zato je u zasipu groba nađeno dosta ulomaka keramike, životinjskih kostiju i školjaka.

Grob 20 A (T. 12)

Jedan ženski kostur (pokojnica u dobi iznad 60 godina), položen na leđa s rukama na trbuhu, u raku groba 20 B, pri čemu su uklonjene sve poklopnice i veći dio obložnica tog groba, te poklopnice donjeg dijela groba 21. Grob je ukopan duboko u ugao koji čine dva pronađena antička zida, s tim da je lubanja iz starijeg groba 20 B stavljena iza glave novog pokojnika. Ovi grobovi su se orijentacijom potpuno prilagodili spomenutim zidovima. Grob je na kraju poklopljen s dva sloja kamenih ploča. Dužina kostura 1,62 m. Grob je ovalnog oblika. Dimenzije: dužina 1,72 m, širina 0,11-0,29-0,12 m, dubina 0,25 m. Orijentacija S-J, s malim otklonom prema zapadu.

Sitni ulomci keramike i životinjskih kostiju u zasipu.

Grob 20 B (T. 13)

Jedan ženski kostur (pokojnica u dobi iznad 50 godina), položen na leđa s rukama na zdjelici, u zemljanu raku obloženu neobrađenim kamenim pločama. Većina grobne arhitekture uklonjena ukopom groba 20 A, a grob se u donjem dijelu ukopao u grob 23, tako da su skinute njegove poklopnice u gornjem dijelu, ali sam kostur nije oštećivan. Zato su kosti groba 20 B malo oštećene ukopom gornjega groba, a lubanja premještena iza glave novog pokojnika, no

vidljiva je i razlika u sačuvanosti kostiju ova dva groba, tj. kosti groba 20 B znatno su lošije sačuvane. Sačuvana dužina kostura 1,08 m. Grob je vjerojatno bio pravokutnoga ili ovalnog oblika. Dimenzije: 1,3 m, širina 0,50-0,39-0,20 m, dubina 0,20 (0,45 zajedno s gornjim ukopom). Orijentacija S-J, s malim otklonom prema zapadu.

Grob 21 A (T. 14)

Jedan muški pokojnik (dobi 40-45 godina) položen na leđa, s lijevom rukom na prsima, a desnom na trbuhu, u raku groba 21 B, pri čemu su uklonjene sve poklopnice, a korištene postojeće obložnice. Uz glavu novog pokojnika stavljena je lubanja starijeg, okrenuta naopačke. Novi ukop manjim je dijelom oštetio gornji dio donjeg ukopa. Nakon toga grob je poklopljen jednim slojem ploča, a one su u donjem dijelu groba skinute ukopom groba 20 A. Grob je svojim ukopom skinuo veći dio lica antičkog zida s jugoistočne strane. Dužina kostura 1,68 m. Grob je pravokutnog oblika. Dimenzije: dužina 1,7 m, širina 0,3-0,37-0,28 m, dubina 0,27 m. Orijentacija JZ-SI.

Sitni ulomci keramike u zasipu.

Grob 21 B (T. 15)

Jedan ženski kostur (pokojnica u dobi 55-60 godina) položen malo na desni bok, u zemljanu raku obloženu neobrađenim kamenim pločama koje su se na sjeverozapadnoj strani prislonile na ostatke antičkog zida. Poklopnice groba bile su uklonjene prilikom ukopa groba 21 A. Položaj govori da je kostur možda pomaknut prilikom ukapanja gornjeg ukopa, pri čemu je gornji dio groba oštećen. Lubanja je dislocirana i položena lijevo od glave novog pokojnika. Dužina kostura 1,78 m. Grob pravokutnog oblika. Dimenzije: dužina 1,78 m, širina 0,32-0,37-0,28 m, dubina 0,40 m (zajedno s gornjim ukopom). Orijentacija JZ-SI.

Nalazi:

U desnoj obraznoj šupljini nađena je jednostavna željezna predica pojasne kopče. Polukružnog oblika, okruglog presjeka, dimenzije 2,8 × 3,1 cm. Iako nije nađena *in situ*, vjerojatnije je pripadala ovom ukopu, jer je on djelomično oštećen ukopom groba 21 A.

Grob 22 (T. 16)

Jedan muški pokojnik (dobi 45-50 godina) položen na leđa, s desnom rukom na prsima, lijeva dislocirana. Grob dosta oštećen ukopom groba 11, koji se ukopao preblizu, pa je grobna arhitektura, kao i veći dio gornjeg dijela groba, prilično uništena. Lubanja je premještena na obložnice na desnoj strani groba. Obložnice na lijevoj strani groba poslagane su tik uz grob 9, a praznine su ispunjene manjim kamenjem. Grob je bio poklopljen jednim slojem poklopnice. Dužina kostura 1,74 m. Grob ovalnog oblika. Dimenzije: 1,97 m, širina 0,15-0,32-0,28 m, dubina 0,24 m. Orijentacija SZ-JI.

Sitni ulomci keramike u zasipu.

Grob 23 A (T. 17)

Jedan ženski kostur (pokojnica u dobi 45-50 godina) položen na leđa s rukama prekrizanim na trbuhu, u raku groba 23 B, čije su obložnice samo djelomično uklonjene na desnoj strani. Bio je poklopljen s dva sloja poklopnica koje su u gornjem dijelu groba uklonjene ukopom groba 20 B. Svojim obložnicama koje se sastoje od neobrađenih kamenih ploča, naslanja se na suhozid sagrađen u nastavku oštećenog antičkog zida. Pokojnica je stavljena u postojeći grob tako da se vidi lubanja donjeg ukopa, koja nije dirana. Dužina kostura 1,58 m. Grob pravokutnog oblika. Dimenzije: dužina 1,62 m, širina 0,3-0,38-0,16 m, dubina 0,37 m. Orijentacija SZ-JI.

Sitni ulomci keramike i stakla u zasipu.

Grob 23 B (T. 18)

Jedan ženski kostur (pokojnica u dobi 50-55 godina) položen na leđa, s desnom rukom na zdjelici, a lijevom na prsima. Zemljana raka obložena neobrađenim kamenim pločama koje se na lijevoj strani oslanjaju na suhozid sagrađen u nastavku antičkog zida. Desno od glave je kao obložnica poslužio veći kamen. Ukopom gornjega groba uklonjene su poklopnice i dio obložnica s desne strane, ali sam kostur nije diran, već je gornji pokojnik stavljen tako da se iza njega vidi lubanja donjeg pokojnika. Dužina kostura 1,6 m. Kostu loše sačuvane. Grob trapezoidnog oblika. Dimenzije: dužina 1,7 m, širina 0,3-0,43-0,17 m, dubina 0,2 m (0,41 zajedno s gornjim grobom). Orijentacija SZ-JI.

Nalazi:

Po sredini groba uz obložnice na lijevoj strani pronađene dvije željezne igle kvadratnog presjeka. Dimenzije: dužina 5,7 i 8,7 cm, širina 0,4 cm. Vjerojatno se njima učvršćivala plahta u koju je umatan pokojnik.

U zasipu nađeno nekoliko sitnih ulomaka keramike.

Grob 24 (T. 19)

Jedan ženski kostur (pokojnica u dobi 55-60 godina) položen na leđa, s desnom rukom ispruženom uz tijelo, a lijevom na prsima. Kostu loše sačuvane i djelomično dislocirane. Dužina kostura 2 m. Grob je bio ukopan u zemljanu raku obloženu neobrađenim kamenim pločama i poklopljen vjerojatno jednim slojem poklopnica, ali je veoma oštećen erozijom terena. Ne mogu se odrediti dimenzije groba kao ni njegov oblik. Smješten je sjeverno od groba 16 te je na isti način dodatno oštećen nivelacijom terena. Orijentacija Z-I s odklonom prema sjeveru.

U zasipu nađeni ulomci keramike, metala i stakla.

Grob 25 (T. 19)

Jedan muški pokojnik (dobi 25-30 godina), koji je vjerojatno bio ukopan kao i drugi grobovi s kamenom grobnom arhitekturom. Grob je u potpunosti uništen ukopom nekog starijeg groba, 26, 27 ili 28, i ovo je jedini slučaj potpunog negiranja starije grobne cjeline na ovom groblju. Kostu su

skupljene na hrpu, a južno je definirana jedna ploča postavljena na nož koja možda predstavlja ostatak njegove grobne konstrukcije..

Među kostima pronađene i životinjske kosti te jedan životinjski zub.

Grob 26 (T. 20)

Jedan muški pokojnik (dobi 55-60 godina) položen na leđa s desnom rukom na prsima, a lijevom na zdjelici, u zemljanu raku bez izrazite grobne arhitekture. Po rubovima rake pronađeno je nekoliko kamenova, a samo je gornji dio groba (tj. glava) bio poklopljen neobrađenim kamenim pločama. Dužina kostura 1,6 m. Dimenzije: dužina 1,7 m, dubina 0,25 m. Orijentacija SZ-JI.

U grobu pronađena dva kovana željezna čavla kvadratnog presjeka s kružno raskovanom glavom. Dimenzije 3,2 i 3,1 cm, širina 0,4 cm. Vjerojatno služili za učvršćivanje plah-te u koju je umatan pokojnik. Kako je grob bio ukopan u sloj bogat ulomcima keramike i životinjskih kostiju, veliki broj tih nalaza pronađen je u raci groba, ali nije u vezi s njim. Grob je ukopan na samom kraju spomenutog sloja, pa dno rake čini sterilna zemlja, tzv. muljara. Jedan je od najstarijih ukopa u istočnom dijelu sonde.

Grob 27 (T. 20)

Jedan muški pokojnik (dobi 30-35 godina) položen na leđa s rukama na trbuhu. Grob se većim dijelom nalazi ispod ogradnog zida, pa je ostao vidljiv samo manji dio. Gornjim dijelom ukopao se u antički zid i skinuo mu lice. Zemljana raka obložena je neobrađenim kamenim pločama od kojih su vidljive samo dvije na lijevoj strani groba. Vidljiva dužina kostura 0,57 m. Orijentacija SZ-JI.

U zasipu nađena dva životinjska zuba i ulomci keramike.

Grob 28 (T. 21)

Jedan ženski kostur (pokojnica u dobi 50-55 godina) položen na leđa, s desnom rukom na trbuhu, a lijevom ispod brade. Grob ukopan u zemljanu raku obloženu neobrađenim kamenim pločama i poklopljen jednim slojem kamenih ploča. Vidljiva samo gornja polovica groba, jer se ostatak nalazi ispod ogradnog zida. Vidljiva dužina kostura 0,46 m. Grob ovalnog oblika. Dimenzije: dužina (vidljiva) 0,6 m, širina 0,22-0,28-/ m, dubina 0,2 m. Orijentacija SZ-JI.

Ulomci keramike i stakla u zasipu.

Na bedrenim kostima izvršena je analiza C14 koja je dala apsolutne datume od 1030. do 1160. godine.²⁵

25 Analizu je obavio Beta Analytic Radiocarbon Data Laboratory iz Miamijsa, SAD.

KATALOG I ANALIZA POKRETNIH NALAZA
IZVAN GROBOVANumizmatički nalazi²⁶

1. 40 Nummia b.l. (približno 1075. - približno 1080.) Constantinopolis DOC I.1/I.64

Av.: Pop. Krista, licem, s podužom dvostrukom šiljatom bradom, nimbom s križem, u tunici i himatiju, licem; desnicom blagoslivlja; u ljevici drži knjigu sa :: na koricama, odozdo. IC - XC u polju. Biserni okvir.

Rv.: Latinski križ sa po tri kuglice na hastama; na križištu mali križić; uokolo vitice; gore l. i d. C. Biserni križ. Dim.: Φ 25 mm. Probušen. Anonimni follis. Morrisson II, 1970: 603-604; 41/Cp/AE/152-190; DOC 3/2, 1993: 696-699, I. 1-I.64. (T. 22 - br.1)

2. Aleksije I. Komnen (1081.-1118.)

Tetarteron b.l. (1093.-1118.) Thessalonica DOC 38.1/38.8

Av.: (IC - XC). Pop. Krista, s bradom, aureolom, u tunici i kolobionu, licem; u ljevici drži otvoreno Evanđelje.

Rv.: (Λ C); Pop. cara, sa stemmom, dvitsionom, hlamidom; u desnici drži žezlo s križem; u ljevici jabuku s križem. Dim.: Φ 23 mm. Izlizan. Morrisson II, 1970: 684, 59/Th/AE/08-13; Pl. XCV, AE, 09; DOC IV/1, 1999: 235, 38. 1-8; IV/2, Pl. VI, 38,3-4. (T. 22 - br. 2)

3. Aleksije I. Komnen (1081.-1118.)

Tetarteron b.l. (1093.-1118.) Thessalonica DOC 39.1/39.5

Av.: (M-P - Θ V). Pop. Bogorodice, s aureolom, licem, u tunici i maphorionu, licem, orans.

Rv.: (Λ - Δ CC); Pop. cara, sa stemmom, dvitsionom, hlamidom, licem; u desnici drži labarum, u ljevici jabuku s križem. Dim.: Φ 18 mm. Izlizan. Morrisson II, 1970: 685; DOC IV/1, 1999: 236, 19.1-39.5; IV/2, Pl. VI, 39.4-39.5. (T. 22 - br. 3)

4. Ivan II. Komnen (1118.-1143.)

Tetarteron b. l. (1118.- ? 1122.) Thessalonica DOC 17.11/17.13

Av.: ($\text{O}\Delta\text{H}\text{M}\Theta\text{P}\text{I}\text{O}\text{C}$) u dva stupca. Pop. sv. Jurja, golobradog, s aureolom, u tunici, s pločom na prsima, i sagionom; u desnici drži koplje, u ljevici štit.

Rv.: ($\text{I}\omega$ Δ CC); Pop. cara, golobradog, sa stemmom, dvitsionom, ovratnikom, u lorosu s poljima, licem; u desnici drži labarum, u ljevici jabuku s križem. Dim.: Φ 18 mm. Izlizan. Morrisson II, 1970: 699, 60/Th/AE/10-14; Pl.

XCV, AE, 12; DOC IV/1, 1999: 272-274, 17. 1-17. 13; IV/2, Pl. X, 17. 11. (T. 22 - br. 4)

Istraživanja 2006./2007. godine kod sv. Đurđa dala su ukupno 5 komada novca, i to sve bizantskog.²⁷ Za razliku od srebrnog *miliaresiona* iz 10. stoljeća koji je pronađen unutar grobne konstrukcije groba 7, četiri komada bakrenog novca pronađena su u neposrednoj blizini grobova, ali izvan grobnih konstrukcija, pa ih se ne može sa sigurnošću pripisati pojedinim grobovima. Situaciju dodatno otežava i činjenica što su grobne rake bile potpuno neuočljive, a grobovi vrlo blizu jedan drugome. Probušeni anonimni *follis* iz dr. pol. 11. stoljeća (kat. br. 1, T. 22 -br.1) pronađen je u jugoistočnom dijelu sonde, između grobova 27 i 28, u razini njihovih obložnica. Budući da je probušen i veoma izlizan, zasigurno je dospio u zemlju dosta vremena nakon što je taj novac bio službeno u optjecaju i očito je imao funkciju nakita. Dva nalaza *tetarterona* bizantskih careva Aleksija I. Komnena (druga pol. 11. - prva pol.12. st) i Ivana II. Komnena (prva pol. 12. st., kat. br. 2 i 4; T. 22 - br. 2 i 4) pronađeni su zajedno na samom jugoistočnom kraju groba 9, u zasipu rake iznad njegovih poklopnica. U zapadnom dijelu sonde gdje je došlo do urušavanja i gdje nije definiran nijedan grob, pronađen je još jedan *tetarteron* Aleksija I. (kat. br. 3; T. 22 - br. 3). Ova tri primjerka također su veoma izlizana, pa se može pretpostaviti da su bili dugo u upotrebi, te su zemlju mogli dospjeti i puno kasnije od vremena kovanja. Arheološka istraživanja katedralnog kompleksa u Dubrovniku dala su 714 primjeraka novca, od kojih gotovo 30 posto otpada na bizantski novac, a među njima su najbrojniji upravo anonimni *follis* iz 10. i 11. stoljeća (45 primjerka), te *tetarteroni* Aleksija I. Komnena (62 primjerka).²⁸ Rjeđe je zastupljen novac Ivana II. Komnena (2 primjerka). Njihova brojnost je logična s obzirom da se navedeni novac koristio kao sitniš u svakodnevnom optjecaju.²⁹

Metalni nalazi

5. Ulomak lijevane brončane naušnice(?). Sačuvana visina 2,7 cm, sačuvana širina 1,6 cm. Ukraj je smješten na donjem dijelu karike i sastoji se od manjih, međusobno spojenih obruča, raspoređenih u polukrugu oko jednog većeg obruča. Taj polukrug vjerojatno s obje strane flan-

26 Novac je očitao I. Mirnik iz Arheološkog muzeja u Zagrebu, kojem ovim putem najljepše zahvaljujem. U katalogu su prema analogijama navedeni svi detalji prikaza na novcu, premda većina zbog izlizanosti nije vidljiva.

27 U istraživanjima koje je proveo Arheološki muzej iz Dubrovnika 2001. godine pronađena su dva komada novca, jedan Dubrovačke Republike, a drugi grčki bakreni novac iz 3. st. pr. Kr., vjerojatno iz dirahijske kovnice.

28 Mirnik 1997, str. 192; Mirnik 2004, str. 208.

29 Mirnik 1995, str. 171.

kira po jedan manji obruč ili po nekoliko njih (T. 22 - br. 5).

6. Jednostavna brončana karičica rastavljenih krajeva i kružnoga presjeka. Promjer 2,6 cm (T. 22 - br. 6).
7. Jednostavna brončana karičica rastavljenih krajeva i kružnog presjeka. Promjer 1,9 cm. (T. 22 - br. 7)
8. Željezna kovana igla kvadratnog presjeka. Visina 8,5 cm (T. 22 - br. 8).
9. Željezno šilo s raskovanom, kružno svijenom glavom. Visina 10,5 cm (T. 22 - br. 9).
10. Ulomak oštrice željeznog nožića trokutastog presjeka. Sačuvana dužina 3,5 cm, visina 1,2 cm. (T. 22 - br. 10).
11. Ulomak brončanog puceta kalotastog oblika. Promjer 0,9 cm (T. 22 - br. 11).
12. Ulomak brončanog lančića sastavljenog od karika svijenih u obliku slova S, kružnog presjeka. Sačuvane dvije karike. Dužina 2,8 cm (T. 22 - br. 12).
13. Ulomak bronačnog lančića sastavljenog od karika svijenih u obliku slova S, kružnog presjeka. Sačuvane četiri karike. Dužina 5,9 cm (T. 22 - br. 13).

Od malobrojnih metalnih predmeta pronađenih izvan grobova vrijedi izdvojiti nalaze koji bi se mogli povezati s prije uništenim grobovima. U zapadnom dijelu sonde u sloju ukopa grobova nađene su dvije obične brončane karičice rastavljenih krajeva (kat. br. 6 i 7; T. 22 - br. 6, 7). Ovakav jednostavan tip naušnica teško je precizno datirati, jer su vrlo dugo u upotrebi, od 9. do 12. stoljeća, osim ako se ne pronađu zajedno s drugim nalazima u zatvorenoj grobnoj cjelini.³⁰ Za ulomak brončanog nakita koji je pronađen u središnjem dijelu sonde na samom početku sloja ukopa grobova, nismo pronašli bližih analogija, ali se može pretpostaviti da se radi o naušnici bizantskog porijekla, tj. izrađenoj prema nekom bizantskom uzoru³¹ (kat. br. 5; T. 22 - br. 5). Stanovitu sličnost nalazimo u naušnici iz Malih Vrata kod Buzeta, koja također spada u skupinu naušnica rađenih prema bizantskim uzorima i za koje je karakterističan ukras na donjem dijelu karike od različito spojenih obruča.³² Od željeznih predmeta pronađeno je jedno šilo s raskovanom, kružno svijenom glavom (kat. br. 9; T. 22 - br. 9). Kao grobni prilog, ovakva šila zabilježena su već u kasnoantičkim grobovima, a sporadično se javljaju i u srednjovjekovnim grobovima, uglavnom na području sjeverne Dalmacije.³³ Mali ulomak željeznog nožića (kat. br. 10; T. 22

- br. 10) također vjerojatno potječe iz nekog uništenog groba, ali ga, kao i šilo, nije moguće preciznije datirati. Od dijelova nošnje pronađeno je jedno malo brončano puca kalotastog oblika kojem nedostaje druga polovica s ušicom za prišivanje na odjeću (kat. br. 11; T. 22-11). Ovakav tip dugmadi pronalazi se na brojnim srednjovjekovnim grobljima Hrvatske, ali i u drugim slavenskim zemljama, te se općenito smatra slavenskim elementom u nošnji pri zakopčavanju gornjeg dijela odjeće. Jednako je u upotrebi u ranom i kasnom srednjem vijeku, a praktički se zadržao u narodnoj nošnji sve do današnjih dana.³⁴ U zapadnom dijelu sonde, u neposrednoj blizini groba 16, pronađena su dva ulomka brončanog lančića (T. 22 - 12, 13). Vjerojatno su služili za vješanje nekog predmeta kao što je svjetiljka-kandilo ili kadionica, a identični primjerci lančića na kojima je visjela željezna plitica vage, pronađeni su u kasnoantičkoj grobnici tipa »a pozzetto« u Gorici kod Imotskog.³⁵ No ovakvi lančići mogli su imati i sasvim drugu funkciju; kao lanac s pojasa jedan je pronađen u Istri, na groblju iz 7. i 8. stoljeća na Mejici kod Buzeta.³⁶ Izvan grobova pronađena su još 4 komada željeznih čavala ili igala koji vjerojatno potječu iz grobova (T. 22 - br. 8).

Staklo

14. Žućkastozieleno staklo; vis. 3,4 cm, šir. 1,7 cm; debljina stijenke 0,5 – 1 mm; ulomak ručke s kapljičastim plastičnim ukrasom; dio svjetiljke-kandila (T. 23 - br. 1).
15. Blijedozieleno staklo; vis. 2,2 cm, šir. 1,8 cm; debljina stijenke 1 mm; ulomak kapljičastog plastičnog ukrasa s tragovima ručke u donjem dijelu; dio svjetiljke-kandila (T. 23 - br. 2).
16. Blijedozieleno staklo; vis. 2 cm, šir. 1,4 cm; debljina stijenke 1 mm; ulomak kapljičastog plastičnog ukrasa; dio svjetiljke-kandila (T. 23 - br. 3).
17. Žućkastozieleno staklo; vis. 2,3 cm, šir. 1,3 cm; debljina stijenke 0,5-1 mm; ulomak kapljičastog plastičnog ukrasa; dio svjetiljke-kandila (T. 23 - br. 4).
18. Blijedozieleno staklo; vis. 2,2 cm, šir. 1,2 cm; debljina stijenke 0,5-1 mm; ulomak trakastoga plastičnog ukrasa; dio svjetiljke-kandila (T. 23 - br. 5).
19. Žućkastosmeđe staklo; vis. 3,5 cm, šir. 3,6 cm; debljina stijenke 1,5-3 mm; ulomak čaše s vertikalnim lijevanim plastičnim rebrom (T. 23 - br. 6).
20. Smeđe staklo; vis. 2,5 cm, šir. 1,5 cm; debljina stijenke

30 Jelovina 1976, str. 94.

31 Zahvaljujem A. Miloševiću na savjetima i prijedlogu za rekonstrukciju.

32 Marušić 1962, str. 462 i 463, T. IV, 3.

33 Belošević 1980, str. 120-122.

34 Jelovina 1976, str. 113-114.

35 Milošević 1990, str. 348, sl. 11 - br. 7.

36 Marušić 1986, sl. 15, br. 2.

- 1,5 mm; ulomak čaše s vertikalnim lijevanim plastičnim rebrom (T. 23 - br. 7)
21. Bezbojno staklo žučkaste nijanse; vis. 2,3 cm, šir. 1,3 cm; debljina stijenke 1 mm; ulomak vjerojatno čaše s ručkom kružnog presjeka (T. 23 - br. 8).
 22. Bezbojno staklo; vis. 1,5 cm, šir. 2,1 cm; debljina stijenke 2 mm; ulomak čaše ili svjetiljke s horizontalno apliciranim staklenim nitima plave boje (T. 23 - br. 9).
 23. Bezbojno staklo; vis. 1,8 cm, šir. 0,6 cm; debljina stijenke 2 mm; ulomak čaše ili svjetiljke s horizontalno apliciranim staklenim nitima plave boje (T. 23 - br. 10).
 24. Bezbojno staklo; vis. 1 cm, šir. 0,9 cm; debljina stijenke 1,5 mm; ulomak čaše ili svjetiljke s horizontalno apliciranim staklenom niti plave boje (T. 23 - br. 11).
 25. Bezbojno staklo; vis. 2., šir. 2,3 cm; debljina stijenke 2 mm; ulomak ljevkastog oboda čaše ili svjetiljke-kandila (T. 23 - br. 12).
 26. Bezbojno staklo; vis 1 cm, šir. 3 cm; debljina stijenke 0,5 mm; ulomak čaše(?) s horizontalno apliciranom staklenom niti bez boje (T. 23 - br. 13).
 27. Bezbojno staklo; vis 2 cm, šir. 1,6 cm; debljina stijenke 1 mm; ulomak čaše(?) s horizontalno apliciranom staklenom niti bez boje (T. 23 - br. 14).
 28. Tamnosmeđe staklo; vis. 1,8 cm, šir. 3,8 cm; promjer dna 3,6 cm; debljina stijenke recipijenta 1 mm; konkavno dno čaše (T. 23 - br. 15).
 29. Bezbojno staklo; vis. 2,4 cm; šir. 3,7 cm; debljina stijenke 2,5-3,5 mm; konično dno svjetiljke-kandila(?) (T. 23 - br. 16).

Premda su nalazi stakla malobrojni i veoma usitnjeni, mogu se izdvojiti tri karakteristična oblika koji inače spadaju u standardni repertoar europskog gotičkog staklarstva.³⁷ Prvu skupinu nalaza čine ulomci svjetiljki-kandila od kojih se sačuvao kapljica ili tračasti plastični ukras s malom koljenastom ručkom kružnog presjeka pri vrhu, koji je bio apliciran na trbušasti recipijent (kat. br. 14-18; T. 23- br. 1-5). Ove svjetiljke imale su obično po tri takve ručke, koje su služile za vješanje, ljevkasti otvor i konično dno. Dijelovima svjetiljki vjerojatno su pripadali i ulomak ljevkastog oboda od bezbojnog stakla (kat. br. 25; T. 23 -12), te konično dno (kat. br. 29; T. 23-16). Boja ovog stakla varira od blijedožute do maslinastozelene. Analogni primjerci potječu iz crkve sv. Srđa na otoku Koločepu,³⁸ sv. Tripuna u Kotoru³⁹ i iz Sv. Vida u Vidu

kod Metkovića,⁴⁰ a takvi nalazi pronađeni su također i u Splitu, Galovcu,⁴¹ Bribiru⁴² te u Predjama u Sloveniji.⁴³ Datiraju se u 14. i 15. stoljeće, a proizvod su muranskih staklarskih radionica koje su ih izrađivale prema orijentalnim uzorima džamijskih svjetiljki iz 14. stoljeća. Dubrovnik je inače bio glavni posrednik u distribuciji muranskog stakla u unutrašnjost Balkana, tj. na područje Hercegovine, Bosne i Srbije, a nije isključena ni mogućnost da se već u 14. stoljeću staklo proizvodilo i u dubrovačkim radionicama, gdje je prema arhivskoj građi potvrđena prisutnost muranskih staklara.⁴⁴

Drugu skupinu čini nekoliko ulomaka bezbojnog stakla na koje su horizontalno aplicirane staklene niti plave boje (kat. br. 22-24; T. 23 - br. 9-11) ili bezbojne niti (kat. br. 26, 27; T. 23 - br. 13, 14). Uzore za ovakav način ukrašavanja treba tražiti na tlu Italije od 12. do 14. stoljeća, tj. od 13. do 15. stoljeća,⁴⁵ a najčešće se javlja na čašama. Ulomci iz sv. Ilije na Lopudu potječu od čaša i datiraju se u 14. st.,⁴⁶ dok su oni nađeni u Sv. Srđu na Koločepu dio svjetiljki-kandila i datiraju se u 14. i 15. stoljeće.⁴⁷ Ulomci iz Sv. Vida u Vidu kod Metkovića vjerojatno su svi pripadali cilindričnim čašama s ljevkastim otvorom iz prve polovice 15. stoljeća.⁴⁸ Ulomci s apliciranim staklenim nitima nađeni su i u Bribiru⁴⁹ i Splitu, te su također čest nalaz i u unutrašnjosti Balkana.⁵⁰ Budući da od nalaza stakla kod Sv. Đurđa najveći broj otpada na dijelove svjetiljki, vrlo je vjerojatno da su ovi ulomci s apliciranim nitima pripadali upravo njima.

Trećoj skupini pripadali bi ulomci stakla smeđe boje s lijevanim vertikalnim plastičnim rebrima (kat. br. 19, 20; T. 23 - br. 6, 7), kojima su se najčešće ukrašavale čaše i boce. Ovaj način ukrašavanja javlja se još u doba antike, a često se primjenjuje u 14. i 15. stoljeću širom Europe.⁵¹ Brojni primjerci nađeni u unutrašnjosti Balkana uvoz su iz Italije, premda nije isključeno da su neki iz prve polovice 15. stoljeća proizašli iz dubrovačkih radionica.⁵² Fragment čaše(?) od bezbojnog stakla ukrašen

37 Han 1981, str. 43; Buljević 1998, str. 125.

38 Han 1981, T. II - 4; T. III - 1, 3, 5 i 6; T. IV - 1.

39 Križanac 2001, str. 182 i 183, sl. 4.

40 Buljević 1998, str. 173, kat. br. 57.

41 Buljević 1998, str. 154.

42 Delonga 1987, T. XV, 1.

43 Korošec 1984, T. II, 27.

44 Han 1981, str. 34-37.

45 Buljević 1998, str. 132.

46 Han 1981, str. 36, T. II-2.

47 Han 1981, T. III-2; T. IV-4.

48 Buljević 1998, str. 134, kat. br. 19-24, 26-38, 40.

49 Delonga 1987, T. 6 i T. 7.

50 Buljević 1998, str. 133.

51 Delonga 1987, str. 100.

52 Han 1981, str. 81.

ovakvim rebrima pronađen je i kod Sv. Ilije na Lopudu i prema analogijama se može datirati u 14. stoljeće.⁵³ Ulomci stakla s vertikalnim rebrima pronađeni su i u Sv. Vidu u Vidu kod Metkovića,⁵⁴ Bribiru⁵⁵ i Splitu.⁵⁶

Od ostalih nalaza stakla treba izdvojiti još jedno konkavno dno, vjerojatno čaše od tamnosmeđeg stakla (kat. br. 28; T. 23 - br. 15), te ulomak s malom ručkom kružnog presjeka od bezbojnog stakla (kat. br. 21; T. 23 - br. 8).

Keramika

30. Ulomci trbušastog neukrašenog lonca s koničnim vratom i ravnim dnom; vis. 19,2 cm, šir. 21 cm, promjer dna 13,6 cm; od dobro pročišćene gline, sa sitnim zrcima pijeska, tamne sivo-smeđe boje (T. 24 - br.1).
31. Dva ulomka gornjeg dijela trbušastog lonca s koničnim vratom i obodom izvijenim prema van; ukrašen urezanim horizontalnim linijama na prijelazu iz vrata u rame posude, a ispod toga teče cik-cak ukras od po dvije ili tri urezane linije; sačuvana vis. 7,2 cm, sačuvana šir. 6 cm, promjer oboda 14,7 cm; od dobro pročišćene gline, sa sitnim zrcima kalcita, tamnosmeđe boje (T. 24 - br. 2).
32. Ulomak gornjeg dijela neukrašenoga trbušastog lonca s koničnim vratom i zaobljenim obodom; sačuvana vis. 4,7 cm, šir. 6,4 cm; od slabije pročišćene gline, s puno sitnih zrnaca kalcita, tamne sivo-smeđe boje (T. 24 - br. 3).
33. Ulomak gornjeg dijela neukrašenoga trbušastog lonca s uvučenim vratom i zaobljenim obodom; vis. 6 cm, šir. 5 cm; od slabo pročišćene gline s krupnim zrcima kalcita, tamnosive boje (T. 24 - br. 4).
34. Ulomak gornjeg dijela trbušastog lonca s uvučenim vratom i zaobljenim obodom; na vratu ukras od dva niza polumjesečastih duboko utisnutih motiva; vis. 6,2 cm, šir. 6,1 cm; od slabo pročišćene gline sa zrcima kalcita, crvenkastosmeđe boje (T. 24 - br. 5).
35. Ulomak gornjeg dijela posude s uvučenim vratom i zaobljenim obodom; na vratu ukras od koso i vertikalno plitko urezanih linija; vis. 5,5 cm, šir. 4,8 cm; od slabo pročišćene gline s krupnim zrcima kalcita, tamnosive boje (T. 24 - br. 6).
36. Ulomak gornjeg dijela posude s uvučenim vratom i koso odsječenim obodom; vis. 3,1 cm, šir. 4,1 cm; od slabo pročišćene gline sa sitnim zrcima kalcita, tamnosive boje (T. 24 - br. 7).

37. Ulomak gornjeg dijela posude s ravnim vratom i zaobljenim obodom; na vratu ukras od dvije duboko utisnute zakošene i jedne vertikalne linije; vis. 2,8 cm, šir. 5,3 cm; od slabo pročišćene gline s krupnim zrcima kalcita, sivo-smeđe boje (T. 24 - br. 8).
38. Ulomak gornjeg dijela konične posude s okomito postavljenim obodom u odnosu na tijelo posude; vis. 3,4 cm, šir. 5,6 cm; od slabo pročišćene gline sa sitnim zrcima kalcita, tamnosive boje (T. 24 - br. 9).
39. Ulomak gornjeg dijela vrča s ljevkastim izljevom; vis. 3,1 cm, šir. 5,6 cm; od fino pročišćene gline, svjetlocrvene boje (T. 24 - br. 10).
40. Ulomak gornjeg dijela stožaste posude s ukrasom od dvije horizontalno urezane linije; vis. 3 cm, šir. 2,9 cm; od fino pročišćene gline, oker boje (T. 24 - br. 11).
41. Ulomak gornjeg dijela uskog, slabo uvučenog vrata posude; vis. 3,2 cm, šir. 3 cm, promjer oboda 3 cm; od fino pročišćene gline, oker boje (T. 24 - br. 12).
42. Ulomak trbuha bikonične posude s trakastom ručkom; vis. 2,1 cm, šir. 3,8 cm; od fino pročišćene gline, svjetlocrvene boje (T. 24 - br. 13).
43. Ulomak trbuha posude s početkom donjeg dijela trakaste ručke; vis. 2 cm, šir. 2,3 cm; od fino pročišćene gline, svjetlocrvene boje (T. 24 - br. 14).
44. Ulomak ručke ovalnog presjeka, vis. 3 cm, šir. 1,2 cm; od fino pročišćene gline, svjetlocrvene boje (T. 24 - br. 15).
45. Ulomak ravnog dna posude, vis. 2., cm, šir. 3 cm; od loše pročišćene gline s krupnim zrcima kalcita, sivo-smeđe boje (T. 24 - br. 16).
46. Ulomak ravnog dna posude, vis. 3,7 cm, šir. 3,4 cm; od loše pročišćene gline sa zrcima kalcita, sivo-smeđe boje (T. 24 - br. 17).
47. Ulomak ravnog dna posude, vis. 1,8 cm, šir. 2,4 cm; od loše pročišćene gline sa zrcima kalcita, crveno-smeđe boje (T. 24 - br. 18).
48. Ulomak trbuha lonca s plitko urezanom valovnicom; vis. 4,4 cm, šir. 5,3 cm; od dobro pročišćene gline sa sitnim zrcima kalcita, tamne sivo-smeđe boje (T. 25 - br. 1).
49. Ulomak gornjeg dijela trbuha, tj. ramena lonca s plitko urezanom valovnicom; vis. 3,9 cm, šir. 5,3 cm; od dobro pročišćene gline sa sitnim zrcima kalcita, tamnosmeđe boje (T. 25 - br. 2).
50. Ulomak gornjeg dijela trbuha, tj. ramena lonca s ukrasom od horizontalnih linija i valovnice ispod njega, izvedenim nekim češljastim instrumentom ili grančicom; vis. 3,8 cm, šir. 4,5 cm; od slabo pročišćene gline sa zrcima kalcita, tamne sivo-smeđe boje (T. 25 - br. 3).
51. Ulomak trbuha lonca s plitko urezanom valovnicom, izvedenom nekim češljastim instrumentom; vis. 3,1 cm, šir. 6,3 cm; od dobro pročišćene gline sa sitnim zrcima kalcita, crveno-smeđe boje (T. 25 - br. 4).

53 Han 1981, str. 43.

54 Buljević 1998, str. 125-131.

55 Delonga 1987, T. 8 - T. 10.

56 Buljević 1998, str. 127.

52. Ulomak gornjeg dijela trbuha lonca sa cik-cak ukrasom između dvije trake horizontalnih linija, izvedenim češljastim instrumentom; vis. 4,2 cm, šir. 4,1 cm; od slabo pročišćene gline sa sitnim zrcima kalcita, sivo-smeđe boje (T. 25 - br. 5).
53. Ulomak gornjeg dijela trbuha lonca s ukrasom od po dvije ukrštene linije ispod trake horizontalnih linija, izvedenim uskim štapičastim instrumentom; vis. 4,3 cm, šir. 4,5 cm; od slabo pročišćene gline sa sitnim zrcima kalcita, tamne sivo-smeđe boje (T. 25 - br. 6).
54. Ulomak trbuha posude s ukrasom od okomitih, plitko urezanih linija; vis. 4,2 cm, šir. 3,3 cm; od dobro pročišćene gline sa sitnim zrcima kalcita, sivo-smeđe boje (T. 25 - br. 7).
55. Ulomak gornjeg dijela trbuha posude s ukrasom od okomitih, plitko urezanih linija; vis. 4,1 cm, šir. 4,6 cm; od slabo pročišćene gline sa sitnim zrcima kalcita, tamne sivo-smeđe boje (T. 25 - br. 8).
56. Ulomak trbuha posude s ukrasom od okomitih, plitko urezanih linija; vis. 3,9 cm, šir. 3 cm; od slabo pročišćene gline s krupnim zrcima kalcita, tamne sivo-smeđe boje (T. 25 - br. 9).
57. Ulomak trbuha posude s ukrasom u obliku slova V i okomitim linijama, izvedenim plitkim urezivanjem širim štapičastim instrumentom; vis. 2,9 cm, šir. 3,6 cm; od slabo pročišćene gline s krupnim i sitnim zrcima kalcita, sivo-smeđe boje (T. 25 - br. 10).
58. Ulomak trbuha posude s ukrasom od niza okomitih i vodoravnih nepravilnih uboda; vis. 3 cm, šir. 3,6 cm; od dobro pročišćene gline sa sitnim zrcima kalcita, tamnosive boje (T. 25 - br. 11).
59. Ulomak trbuha posude s ukrasom od vodoravnog niza uboda polukružnog oblika; vis. 2,6 cm, šir. 2,8 cm; od slabo pročišćene gline s krupnim zrcima kalcita, tamnosive boje (T. 25 - br. 12).
60. Ulomak trbuha posude s ukrasom od vodoravnog niza koso položenih uboda bademastog oblika; vis. 2,9 cm, šir. 3,9 cm; od dobro pročišćene gline sa zrcima pijeska, crveno-smeđe boje (T. 25 - br. 13).
61. Ulomak trbuha posude s ukrasom od vodoravnih, plitko urezanih linija; vis. 2,7 cm, šir. 3,5 cm; od dobro pročišćene gline s vrlo sitnim zrcima kalcita, svjetlosmeđe boje (T. 25 - br. 14).
62. Ulomak trbuha posude s ukrasom od vodoravnih, plitko urezanih linija; vis. 2,5 cm, šir. 2,8 cm; od dobro pročišćene gline s vrlo sitnim zrcima kalcita, tamne sivo-smeđe boje (T. 25 - br. 15).
63. Ulomak trbuha posude s ukrasom od vodoravnih, plitko urezanih širih linija; vis. 2,3 cm, šir. 2,4 cm; od dobro pročišćene gline, svjetlosmeđe boje (T. 25 - br. 16).
64. Ulomak trbuha posude s ukrasom od vodoravnih, plitko urezanih širih linija; vis. 2,9 cm, šir. 3,2 cm; od dobro pročišćene gline, oker boje (T. 25 - br. 17).
65. Ulomak trbuha posude s ukrasom od vodoravnih, duboko urezanih linija; vis. 4,1 cm, šir. 4,2 cm; od dobro pročišćene gline, svjetlocrvene boje (T. 25 - br. 18).
66. Ulomak gornjeg dijela vrča ili amfore uvučenog vrata i zaobljenog oboda, s početkom ručke ovalnog presjeka; vis. 4,6 cm, šir. 5,6 cm, promjer oboda 5,3 cm; od dobro pročišćene gline, oker boje (T. 26 - br. 1).
67. Ulomak uskog vrata amfore s ručkom ovalnog presjeka; vis. ručke 7,8 cm, šir. 6,4 cm, promjer vrata 6 cm; od dobro pročišćene gline, svjetlocrvene boje (T. 26 - br. 2).
68. Ulomak trbuha amfore s početkom donjeg dijela ručke ovalnog presjeka s hrptom po sredini; s obje strane ručke ukras od plitko urezanih, gustih horizontalnih linija; vis. 5,6 cm, šir. 7,9 cm, šir. ručke 4,6 cm; od dobro pročišćene gline, svjetlocrvene boje (T. 26 - br. 3).
69. Ulomak većeg dijela ručke amfore, ovalnog presjeka, s blago izraženim hrptom po sredini; vis. 12,9 cm, šir. ručke 3,5 cm; od dobro pročišćene gline, svjetlocrvene boje (T. 26 - br. 4).
70. Ulomak ručke amfore, ovalnog presjeka s dva uzdužna široka žlijeba po sredini; vis. 11,4 cm, šir. ručke 6,3 cm; od dobro pročišćene gline, svjetlocrvene boje (T. 26 - br. 5).
71. Ulomak donjeg dijela ručke amfore, ovalnog presjeka s dva uzdužna plitka i uska žlijeba po sredini; vis. 6,6 cm, šir. ručke 6,6 cm; od dobro pročišćene gline, svjetlocrvene boje (T. 26 - br. 6).
72. Ulomak gornjeg dijela trbuha amfore s ukrasom od niza širokih horizontalnih linija; vis. 12,7 cm, šir. 8,2 cm; od dobro pročišćene gline, oker boje (T. 26 - br. 7).
73. Ulomak gornjeg dijela trbuha amfore ili vrča s ukrasom od niza širokih horizontalnih linija, ispresijecanih jednom široko urezanom valovitom linijom; vis. 7 cm, šir. 7,4 cm; od dobro pročišćene gline, svjetlocrvene boje (T. 26 - br. 8).
74. Ulomak gornjeg dijela trbuha amfore, sa širokim plastičnim rebrima, ispresijecanim jednom, široko urezanom valovitom linijom; vis. 3,7 cm, šir. 7,3 cm; od dobro pročišćene gline, oker boje (T. 26 - br. 9).
75. Ulomak gornjeg dijela trbuha amfore, sa širokim plastičnim rebrima; vis. 7,1 cm, šir. 13,4 cm; od dobro pročišćene gline, svjetlocrvene boje (T. 26 - br. 10).
76. Ulomak vrata amfore, ukrašen širokim kosim i horizontalnim linijama, urezanim štapičastim instrumentom; vis. 10,4 cm, šir. 7,7 cm; od dobro pročišćene gline, oker boje (T. 26 - br. 11).
77. Ulomak trbuha amfore, ukrašen kosim ukrštenim linijama, urezanima štapičastim instrumentom; vis. 5,1 cm, šir. 8,9 cm; od dobro pročišćene gline, svjetlocrvene boje (T. 26 - br. 12).

U ovim istraživanjima pronađena je veća količina keramike, a daleko najveća koncentracija ne samo keramičkih nego i drugih pokretnih nalaza izvan grobova (prije svega životinjskih kostiju i školjaka), bila je u jugoistočnom dijelu sonde, u prostoru između ostataka starije arhitekture i ogradnog zida groblja. Osobito bogat nalazima bio je najdonji sloj ukopa grobova u tom dijelu (u njega su bili ukopani grobovi 21 B, 23 B, 25, 26, 27 i 28, a grob 19 ležao je na njegovom početku). U ovom su sloju na nekoliko mjesta zabilježeni tragovi gara, ali je vrlo mali broj keramičkih ulomaka imao tragove gorenja. Unatoč velikoj količini keramike, pronađeno je vrlo malo tipičnih dijelova posuda na temelju kojih bi se mogle načiniti rekonstrukcije pojedinih oblika.

86 |

Dominiraju nalazi grube keramike izrađene na kolu, od dobro pročišćene gline, rjeđe od slabije pročišćene, izmiješane s krupnijim ili sitnim zrcima kalcita i pijeska (T. 24 - br. 1-9, 16-18; T. 25 - br. 1-13). Boja varira od tamnosive do sivosmeđe, a od oblika su najviše zastupljeni manji trbušasti lonci s uvučenim ili koničnim vratom, ravnim obodom ili obodom izvišenim prema van te ravnim dnom (T. 24 - br. 1). Veći dio ovakvih posuda je neukrašen. Na istim tipovima posuda ponegdje se javlja i ukras, najčešće na rameanu, a rijetko na vratu posude (T. 24 - br. 5, 6 i 8). Od ukrasa je karakteristična valovnica koja dolazi sama (T. 25 - br. 1, 2 i 4) ili u kombinaciji s horizontalnim linijama (T. 25 - br. 3), zatim horizontalne, vertikalne ili cik-cak linije (T. 24 - br. 2, 6; T. 25 - br. 5-10), te gusto raspoređene horizontalne brazde (T. 25 - br. 14-18). Ovi ukrasi dobiveni su povlačenjem nekog češljastog (T. 25 - br. 3-5) ili štapićastog instrumenta (T. 25 - br. 1, 2, 6-10). Kao ukras rjeđe se pojavljuju horizontalne vrpce sastavljene od polumjesečastih, polukružnih ili bademastih ukrasa (T. 25 - br. 11-13), dobivenih ubadanjem, tj. dubokim utiskivanjem u svježu glinu (T. 25 - br. 11-13). Ispod donjeg dijela groba 19 pronađeni su dijelovi trbušastoga neukrašenog lonca (T. 24 - br. 1), sačuvanog u dostatnoj mjeri da se može rekonstruirati i to je ujedno i jedini dobro sačuvan primjerak u ovim istraživanjima.

Drugu skupinu keramičkog materijala čine brojni ulomci amfora i vrčeva, načinjeni od dobro pročišćene gline, čija boja varira od oker do svjetlocrvene, a za koje su karakteristična plastična uža ili šira horizontalna rebra koja prekrivaju dio tijela ili cijelo tijelo posude (T. 26 - br. 3, 7 i 10). Na pojedinim primjercima ova rebra su isprijecana linijama urezanim horizontalno, koso ili polukružno. (T. 26 - br. 8, 9, 11 i 12). Ni kod ove vrste keramike nije nađeno tipičnih dijelova posuda

potrebnih za rekonstrukciju. Pronađen je samo jedan nalaz oboda, tj. koničnog vrata s izvišenim obodom i početkom ručke ispod njega (T. 26 - br. 1). Rijetki su i nalazi ručki, koje se mogu podijeliti na trakaste (T. 26 - br. 2), potom one ukrašene uzdužnim žljebovima (T. 26 - br. 5 i 6) te ovalne, sa slabo izraženim hrptom po sredini (T. 26 - br. 4). Ostatak keramičkih nalaza čini nekoliko manjih ulomaka finije keramike od dobro pročišćene gline oker do svjetlocrvene boje (T. 24 - br. 10-15) i novovjekovne glazirane keramike.

Ovakva keramika karakteristična je za kasnoantičko razdoblje, no što se grube keramike tiče, treba uzeti u obzir da se i kasnija slavenska keramika ne razlikuje mnogo od kasnoantičke, jer se i razvila na kasnoantičkoj tradiciji. Horizontalna plastična rebra na amforama i vrčevima te drugim recipijentima također su karakteristična za doba kasne antike, ali jednako i za bizantsko srednjovjekovno razdoblje, te ni ovu skupinu keramike ne možemo pobliže datirati bez tipičnih oblika.

Keramika koja je nađena u zasipu pretpostavljenih grobnih raka ista je kao i ona koja potječe iz sloja između grobova. Unutar kamenih grobnih konstrukcija, tj. ispod poklopnica, u pravilu bi se nalazili samo vrlo sitni ulomci te iste keramike, što znači da su oni u grob dospjeli zajedno sa zemljom. Zato sa sigurnošću možemo reći da ova keramika ne potječe iz grobova, tj. nije se stavljala unutar grobne arhitekture, a malo je vjerojatno i da je dio nekog pogrebnog rituala, primjerice, razbijanja posuda nad grobom, jer su jednake količine istovjetne keramike nađene i u zasipu pretpostavljenih grobnih raka, ali i u sloju između grobova. Za sada ovaj materijal moramo povezati s ostacima pronađene arhitekture zajedno s drugim pokretnim nalazima, prije svega antičkim crijepom, te životinjskim kostima i školjkama.

Krovni crijep

Osim keramičkih ulomaka, u svim slojevima nađeno je i dosta usitnjenoga antičkog krovnog crijepa (*tegulae, imbrices*) koji, osim ostataka pronađene arhitekture, upućuje na postojanje nekog ranijeg objekta na mjestu srednjovjekovnoga groblja. Veliki broj tih ulomaka ukrašen je jednoprutim, dvoprutim ili troprutim ukrasnim trakama dobivenima povlačenjem prsta po svježoj glini, koje najčešće formiraju motiv u obliku slova X, u obliku rombova i sl. (T. 27). Ovako ukrašen crijep posebno se često javlja u doba kasne antike.⁵⁷ Najbolje sačuvan je veći ulomak imbreksa

57 Burić, Čače, Fadić 2001, str. 142 i 143, sl. 34.

ukrašenog motivom troprutih traka u obliku slova X, čiji ulomci su poslužili kao obložnice u grobu 3. (T. 2; T. 27 - br. 1). Kako je grob većim dijelom uništen, može se pretpostaviti da je za njegovu grobnu arhitekturu upotrijebljeno još takvih ulomaka. Kako je istražen samo manji dio groblja, u budućim istraživanjima može se očekivati još ovakvih primjera korištenja starijega građevinskog materijala u grobnoj arhitekturi. Osim ukrašavanja povlačenjem prsta, nađen je i jedan ulomak tegule s urezanim jednostavnim križem (T. 27 - br. 7) i s koncentričnim krugovima dobivenim uz pomoć šestara (T. 27 - br. 8).

Ulomak tegule s glagoljskim natpisom

Među nalazima antičkoga krovnog crijepa posebno mjesto zauzima nalaz tegule s urezanim natpisom na glagoljici (sl. 12). Pronađen je u zapadnom dijelu sonde u sklopu urušenja u blizini groba 16, u istom sloju u kojem su ukopavani grobovi. Ulomak je dužine 13,4 cm, visine 10,6 cm i debljine 3 cm. Natpis je plitko urezan u dva označena natpisna polja pravokutnog oblika, te ima ukupno 8 redaka teksta, od kojih se pet nalazi u gornjem, a preostala tri u donjem natpisnom polju. Nakon čišćenja tekst je gotovo u cijelosti postao vidljiv, osim na mjestima recentnih oštećenja.⁵⁸ Prema tipu

⁵⁸ Čišćenje i konzervaciju ovog natpisa napravio je M. Rogošić iz MHAS-a; zahvaljujući njegovoj strpljivosti i

glagoljskog pisma natpis se može datirati u 11. stoljeće ili sam početak 12., a sadržaj teksta trebala bi otkriti detaljna paleografska analiza koja je u tijeku.⁵⁹ Prema mediju koji je poslužio za pisanje (sekundarno upotrijebljeni ulomak crijepa) i samom karakteru zapisa, ovaj nalaz spada u grafite. Ovo je drugi po redu nalaz glagoljice u južnom dijelu Hrvatske i spada među starije glagoljske natpise nađene na hrvatskom tlu.

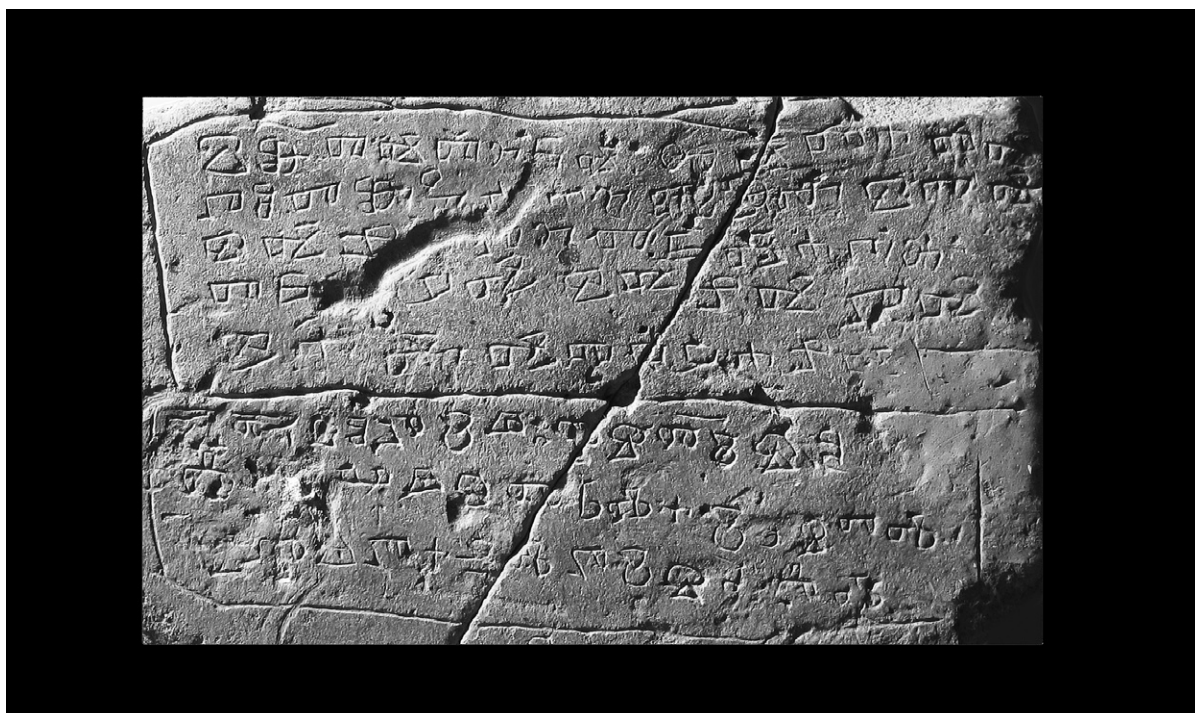
Prvi nalaz pronađen je godine 1990. u Konavlima kod sela Dunave, prilikom rušenja crkve Male Gospe, smještene ispod tvrđave Sokol, važne strateške točke s koje se kontrolirala komunikacija prema unutrašnjosti. Sudeći prema antičkim površinskim nalazima, ovdje je morala postojati utvrda još u antičko doba, a obnovljena je nekoliko puta tokom povijesti, te konačno napuštena u 17. stoljeću nakon velikog potresa.⁶⁰ Radi se također o grafitu, datiranom u 11. st., a kao podloga za pisanje sekundarno je upotrijebljen ulomak mramora antičkog porijekla, vjerojatno rimske nadgrobne stele.

Konavoski i sada župski nalaz glagoljskog pisma važan su materijalni dokaz prisutnosti glagoljaštva na

iznimnom trudu otkrivena su brojna, do tada potpuno nečitka slova.

⁵⁹ Datiranje prema dr. M. Čunčić iz Staroslavenskog instituta u Zagrebu, koja obavlja i paleografsku analizu. U pripremi je poseban znanstveni rad posvećen samo ovom natpisu.

⁶⁰ Fučić, Kapetanić 1997, str. 7.

Sl. 12. Glagoljski natpis na ulomku tegule (foto: M. Rogošić)

krajnjem jugu Hrvatske i oni ponovno aktualiziraju pitanje tzv. južnog puta širenja glagoljice iz Bugarske i Makedonije u hrvatske krajeve.⁶¹ Ta se teorija dobrim dijelom temelji na zaključcima Splitskoga crkvenog sabora iz godine 928., u kojima se upozorava biskupe Stona, Dubrovnika i Kotora na veliku raširenost slavenskoga bogoslužja na njihovom području, te se od njih traži da se drže ispravnog kršćanskog nauka, dakle liturgije na latinskom jeziku prema običajima Rimske crkve.⁶²

Životinjske kosti i školjke

U istočnom dijelu sonde, između starije arhitekture i ogradnog zida nađena je veća količina životinjskih kostiju i školjaka, dok su u zapadnom dijelu sonde ti nalazi bili nešto rjeđi. Većinom se radi o kostima i zubima domaćih životinja, a od školjaka su pronađene isključivo kamenice. U blizini glave groba 26 pronađen je jelenji rog, ali ostaje otvoreno pitanje jesu li sve ove kosti u vezi s kakvim grobnim ritualom, jer je, isto kao i u slučaju keramike, jednaka količina kostiju nađena u zasipu grobova, ali i u sloju između grobova. Situaciju ovdje otežava i velika koncentracija i preklapanje grobova na malom prostoru, te još uvijek nepoznata namjena pronađene starije arhitekture. Unutar nekih grobnih konstrukcija nalaženi su zubi koji su očito u grobove dospjeli zajedno sa sitnim ulomcima keramike i zemlje.

NOVI NALAZI PREDROMANIČKE PLASTIKE IZ SV. ĐURĐA I SV. NEDJELJE

Katalog

1. Ulomak dovratnika ili pilastra (sl. 13). Sv. Đurđe - Petrača. Vapnenac. Dimenzije: dužina 22 cm, visina 25 cm. Ugrađen kao spolij u sjeveroistočni unutrašnji zid obnovljene crkve, te je vidljiva samo prednja ukrašena strana koja je prilično oštećena i na kojoj se zamjećuju tragovi žbuke. Navodno pronađen u temeljima stare crkve srušene 1976. godine.⁶³

61 Fučić 1987, str. 18; Kapetanić, Žagar 2001, str. 14.

62 Budak 1986, str. 126; Budak 1993, str. 129 i dalje; Fučić 1987, str. 19.

63 Prema N. Miloslaviću, članu crkvenog bratstva sv. Trojice iz Petrače, koji je vodio radove obnove, osim ovog ulomka, u temelje stare crkve bili su još ugrađeni stećak - sanduk koji danas služi kao baza oltara i jedna polovi-

Ukras se sastoji od niza dvaju dvoprutih valovnica koje se dodiruju i stvaraju niz krugova. Unutar njih su izvedeni profilirani križevi s blago proširenim i razdvojenim krajevima. U praznom prostoru dobivenom sužavanjem valovnica izvedeni su dvolatični listići. Ukrasno polje obrubljuju jednostavne letvice. Nije objavljen.

2. Ulomak kapitela (sl. 14). Sv. Đurđe - Petrača. Vapnenac. Dimenzije: visina (vidljiva) 21 cm, promjer 12,5 cm. Ugrađen kao spolij s unutrašnje strane pročelnog zida iznad vrata crkve. Prije gradnje nove crkve 1976. stajao je slobodno na podu.⁶⁴ Kapitel je veoma oštećen i sačuvan je samo dio donjeg pojasa košare koji se sastoji od šest zadebljanih profiliranih akantovih listova koji se međusobno dodiruju. Jedan list je u potpunosti otučen kao i dio vidljivog pojasa iznad listova. Nije objavljen.

3. Ulomak dovratnika. Sv. Nedjelja - Buići. (sl. 15 a i 15 b). Vapnenac. Dimenzije: dužina 25 cm, visina 35 cm, debljina 9,5 cm. Stoji slobodno u unutrašnjosti crkve. Oštećen je sa svih strana, uključujući i prednju stranu, na kojoj ima tragova žbuke. Ulomak je presjeka u obliku slova *L* i ukrašene su mu prednja strana, te desna bočna strana, koja je sačuvana u dužini od 12 cm. Na prednjoj strani ukras se sastoji se od profiliranog križa s proširenim i razdvojenim krajevima. Iz donjeg kraka križa razvijaju se dvije dvoprute valovnice koje formiraju krug unutar kojeg je izveden manji profilirani križ. Prazan prostor između horizontalnih krakova križa i kruga, ispunjen je sa svake strane po jednom troprutom okomitom vrpcom koja se razvija iz valovnica i prema gornjem završetku proširuje u dvolatične listiće. Na samome vrhu ulomka vidljivo je da se isti motiv razvija prema gore i iz horizontalnih krakova. Ukrasno polje obrubljuju jednostavne letvice od kojih je lijeva gotovo u potpunosti otučena. Na desnoj bočnoj, potpuno ravnoj strani uklesan je, vjerojatno naknadno, jednostavni križ s proširenim krajevima (sl.15 b). Nije objavljen.

Analiza

U ovim istraživanjima nije pronađen nijedan ulomak arhitektonske plastike ili crkvenog namještaja, ali su dva ulomka sačuvana kao spoliji u zidovima

ca nadgrobne ploče koja je kao i predromanički ulomak ugrađena u zid crkve. To je važna potvrda pretpostavci da je i stara crkva bila pregrađivana.

64 U fotodokumentaciji Konzervatorskog odjela u Dubrovniku postoji nekoliko fotografija ovog kapitela snimljenih 60-ih godina prošlog stoljeća, dakle prije obnove crkve. Iz njih je vidljivo da je gornji dio košare koji sada nije vidljiv jer je ugrađen u zid, potpuno otučen, te su praktički ovi listovi u donjem pojasu jedino što se sačuvalo od ukrasa na kapitelu.

Sl. 13. Ulomak pilastra ili dovratnika iz Sv. Đurđa (foto: D. Perkić)

Sl. 14. Ulomak kapitela iz Sv. Đurđa (foto: D. Perkić)

Sv. Đurđa. Do sada su se u literaturi spominjali samo općenito kao »ulomci starohrvatskog pletera«⁶⁵ i zbog njih se pretpostavljalo da je crkva sv. Đurđa morala imati predromaničku fazu. Treći ulomak potječe iz crkve sv. Nedjelje iz susjednog sela Buića, udaljene oko 300m od crkve sv. Đurđa. Starost ove crkve potpuno je nepoznata, a na mjestu današnjeg sela u izvorima iz 14. stoljeća spominje se selo Grupšić i na njegovu području *ecclesia Sclavorum*, koja se možda odnosi na sv. Nedjelju.⁶⁶ Ova crkva ima vrlo sličan smještaj kao i sv. Đurđe. Uz nju je s južne strane prolazio stari seoski put, ispod kojega je sagrađena današnja cesta. Navodno je prilikom njezine gradnje uništen veći dio staroga groblja koje se prostiralo s druge strane starog puta. Tada je uništeno i dosta karakterističnih nadgrobnih križeva-učelaka koji su osobito rašireni na području južne Dalmacije, vrlo se često javljaju zajedno sa stećcima i obično datiraju od 14. do 16. stoljeća. Tako se može pretpostaviti i crkva iz istog vremena, a je li postojala i ranije, mogu dokazati samo istraživanja.⁶⁷

65 Lučić 1960/61, str. 279; Lučić 1970, str. 13; Lučić 1976, str. 83, 84; Dračevac 1985, str. 11; Kovačević 1967, str. 337. Posljednji autor spominje da su kod Sv. Đurđa nađeni ulomak portala i kapitela.

66 Lučić 1970, str. 13; Macan 1985, str.

67 Donedavno su postojale dvije crkve sv. Nedjelje. Početkom prošlog stoljeća sagrađena je nova crkva pokraj stare, već pregrađivane crkve. Vlasniku ustupljenog zemljišta za gradnju nove crkve prepuštena je stara, koja

Kako je ulomak dovratnika koji se ovdje objavljuje ležao slobodno u crkvi, ne može se sa sigurnošću reći odakle potječe. S obzirom na blizinu sv. Đurđa i veliku sličnost ovog ulomka sa spolijem ugrađenim u zid Sv. Đurđa, postoji mogućnost i da je potječe iz te crkve.

Najbližu analogiju za ulomak pilastra ili dovratnika iz Sv. Đurđa nalazimo u pilastru iz Sv. Mihajla u Stonu.⁶⁸ Na prednjoj strani ovog pilastra nalazi se isti motiv valovnica koje formiraju krugove s križevima unutar njih, s razlikom što su valovnice troprute, a njihovi spojevi povezani jednom horizontalnom pruticom. U prostoru između valovnica i letvica nazmjenično su isklesani dvolatični listići i ljiljani, pa nije isključeno da se isti motiv javlja i na ulomku iz Sv. Đurđa na kojem je vidljiv samo jedan cijeli listić i dio nasuprotnog dvolatičnog listića. Pilastar iz Sv. Mihajla Jurković smješta u svoj tzv. prvi sloj pelješke skulpture i datira ga u prvu polovicu 10. stoljeća. Istim motivom ukrašen je i ulomak grede iz Sv. Stjepana u Dubrovniku i vjerojatno se radi o produktima iste radionice.⁶⁹

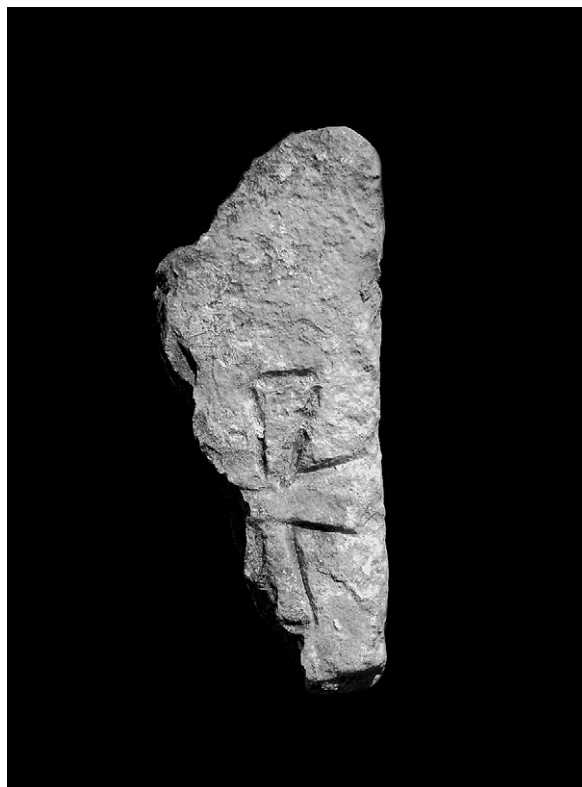
je nedavno srušena. U štiti su pronađeni ostaci neukrašenih prozorskih okvira od fino obrađenog vapnenca, te jedan ulomak stupića osmerokutnog presjeka.

68 Dračevac 1981, str. 147, sl. 17 b; Jurković 1983, sl. 28, str. 174; Jurković 1985, sl. 22; Dračevac upozorava da se u lapidariju kod Mihajla, gdje je nekad bio smješten ovaj pilastar, pohranjivala plastika i iz drugih crkava u stonskom polju, pa je pripadnost pilastra Mihajlu upitna.

69 Jurković 1985, str. 189, 190, sl. 21.

Sl. 15a. Ulomak dovratnika iz Sv. Nedjelje – prednja strana (foto: M. Perkić)

Sl. 15b. Ulomak dovratnika iz Sv. Nedjelje – desna bočna strana (foto: M. Perkić)

Iz crkve sv. Petra u Dubrovniku potječe jedan ulomak nadvratnika⁷⁰ koji je ukrašen sličnim motivom. Unutar krugova formiranih od troprutih valovnica nalaze se profilirani križevi, spojevi valovnica povezani su s dvije prutice, a prazan prostor do letvica ispunjavaju dvopruti šiljati listovi koji se formiraju iz valovnica. Isti, ali nešto pojednostavnjeni motiv koji je već puno bliži motivu lozice, nalazimo na impostu pronađenom prilikom istraživanja katedralnog sklopa u Dubrovniku.⁷¹ Ulomak iz Sv. Petra okvirno se datira u 11. stoljeće, a za impost iz katedrale precizira se razdoblje nakon crkvenog raskola, dakle druga polovica 11. stoljeća.⁷²

Isti motiv valovnica koje formiraju krugove nalazimo i na ulomku iz Sv. Nedjelje, s nešto drugačijom izvedbom križa unutar kruga koji se razvija iz donjeg kraka jednostavnoga profiliranog križa s proširenim krajevima. Ovakav tip križa javlja se još u starokršćansko doba i u širokoj je upotrebi sve do pojave romaničke duž cijele jadranske obale.⁷³ Opisanom kompozicijom s profiliranim križem na vrhu i raznim pleternim

motivima koji se razvijaju iz donjeg kraka križa vrlo se često ukrašavaju pilastri i pluteji, pa u tom smislu za primjerak iz Sv. Nedjelje nalazimo brojne analogije.⁷⁴ Prazni prostor oko križa obično se ispunjava raznim biljnim motivima, najčešće ljiljanom, dok je na ulomku iz Sv. Nedjelje taj prostor ispunjen sa svake po jednom troprutom vrpcom koja završava dvolatičnim listićima ispod horizontalnih krakova križa.

Za ulomak kapitela teško je naći bliže analogije s obzirom na lošu očuvanost. Možemo samo reći da je donji pojas košare bio ukrašen profiliranim akantovim listovima koji su u raznim izvedbama uobičajena pojava na predromaničkim kapitelima.

Fragmentiranost ovih predromaničkih ulomaka, te mali broj analognih primjera dopušta nam za sada samo okvirnu dataciju ovih ulomaka od sredine 10. stoljeća do kraja 11. stoljeća.

70 Menalo 2003, sl. 68; Jurković 1985, sl. 20, stavlja u stariji sloj pleterne skulpture Sv. Petra i datira ih u sredinu 9. stoljeća.

71 Žile 2001, str. 460, T. II, sl. 6.

72 Menalo 2003, str. 42; Žile 2001, str. 479 i 480.

73 Rapanić 1987, str. 124 i 125.

74 Sve primjere je suviše redom nabrajati. Možemo samo spomenuti da na području južne Dalmacije postoje slični primjerci u Dubrovniku u Sv. Stjepanu, Sv. Mariji i Sv. Petru (Menalo 2003, sl. 1, 2, 6, 11 i 53), na otočiću Mrkanu ispred Cavtata (Menalo 2003, sl. 52), u Kotoru u Sv. Mihajlu te jedan primjerak iz Pomorskog muzeja (Pušić 2006, sl. 27 i 33), Sv. Trojici na Miholjskoj Prevlaci i na otoku Školju kod Prevlake (Pušić 2006, sl. 50 i 55), te u Sv. Đurđu u Baru (Pušić 2006, sl. 62).

ZAKLJUČAK

Arheološkim istraživanjima 2006./2007. godine kod crkve sv. Đurđa u Župi dubrovačkoj otkriven je rubni dio srednjovjekovnoga groblja s ukupno 28 grobova. Način ukapanja grobova s karakterističnom grobnom arhitekturom od kamenih ploča nije dovoljan za preciznije datiranje groblja. Otežavajuća okolnost je i to što na širem dubrovačkom području nijedno srednjovjekovno groblje nije sustavno istraženo, a rezultat toga je slabo poznavanje materijalne kulture i velika praznina na arheološkoj karti koja ne pokazuje stvarno stanje.⁷⁵ Nedostatak grobnih priloga i dijelova nošnje također otežavaju datiranje, ali iznimka je nalaz srebrnoga bizantskog novca u grobu 7 koji moramo uzeti kao donju vremensku granicu ukapanja na ovom dijelu groblja. Pri tome nam naravno ovaj vrijedni nalaz može poslužiti samo kao *terminus ante quem non*, a kako se radi o srebrnom novcu, on je mogao dospjeti u zemlju dosta vremena nakon kovanja. Što se ostalih nalaza novca tiče, treba razmotriti već navedenu mogućnost vezivanja tih nalaza uz grobove. Zanimljivo je da je probušeni *foliis* iz druge polovice 11. st. pronađen u neposrednoj blizini groba 28, a za ovaj grob je analiza C14 dala apsolutne datume od 1030. do 1160. godine, što nas također mora upućivati na povezanost ovih nalaza s ukopima.

Ostaci zidova pronađeni u istočnom dijelu sonde nisu dovoljni da bi se sa sigurnošću mogla odrediti funkcija objekta kojem su pripadali, ali su važna potvrda prijašnjoj pretpostavci o antičkoj fazi lokaliteta. Do ovih istraživanja na to su upućivala dva ulomka starokršćanskog nadvratnika, ugrađena kao spoliji u pročelje crkve, a sada uz pronađenu arhitekturu to potvrđuju i pokretni nalazi, prije svega veće količine antičkoga krovnog crijepa. U tom smislu važan je i sam toponim Suđurac, tj. Suđurađ, kako se crkva i položaj katkad nazivaju, a zbog kojeg nije isključena i mogućnost postojanja crkve u starokršćansko doba.

Osim Sv. Đurđa, na području Župe postoji nekoliko crkava za koje se pretpostavlja predromanička faza, kao što je na primjer Sv. Maćel (Matej), kod kojeg su pronađena dva ulomka dovratnika.⁷⁶ Na području Župe pronađen je još samo jedan primjerak predromaničke plastike, a radi se o već poznatom zabatu oltarne pregrade koji je najprije bio ugrađen kao spolij

u dominikanskoj crkvi sv. Vičenca i potječe za sada s nepoznatog lokaliteta.⁷⁷ Ovim rijetkim nalazima predromaničke plastike sada se pridružuju i novi ulomci koji su, premda fragmentirani, važan dokaz da je na području Župe u predromaničko doba postojalo nekoliko crkava koje su opremane pleternom skulpturom.

Glagoljski grafit urezan na ulomku tegule jedinstven je nalaz, a neovisno o numizmatičkim nalazima, upućuje na isto razdoblje. Zato se postavlja pitanje pod kakvim je okolnostima dospio u zemlju i je li vezan uz kakav ukop.

Dakle, dosadašnje spoznaje o ovom groblju dopuštaju nam samo okvirnu dataciju od druge polovice 10. stoljeća do druge polovice 12. stoljeća. To se naravno odnosi samo na otkriveni rubni dio groblja, na kojem se kasnije više nije ukapalo. Velika vrijednost nalaza poput glagoljskog grafita iziskuje nastavak istraživanja, kojima bi se razriješila mnoga otvorena pitanja te omogućilo preciznije definiranje faza lokaliteta.

77 Lučić 1976, sl. 24; Dračevac 1985, str. 11-13; Žile 1996, str. 55.

KRATICE

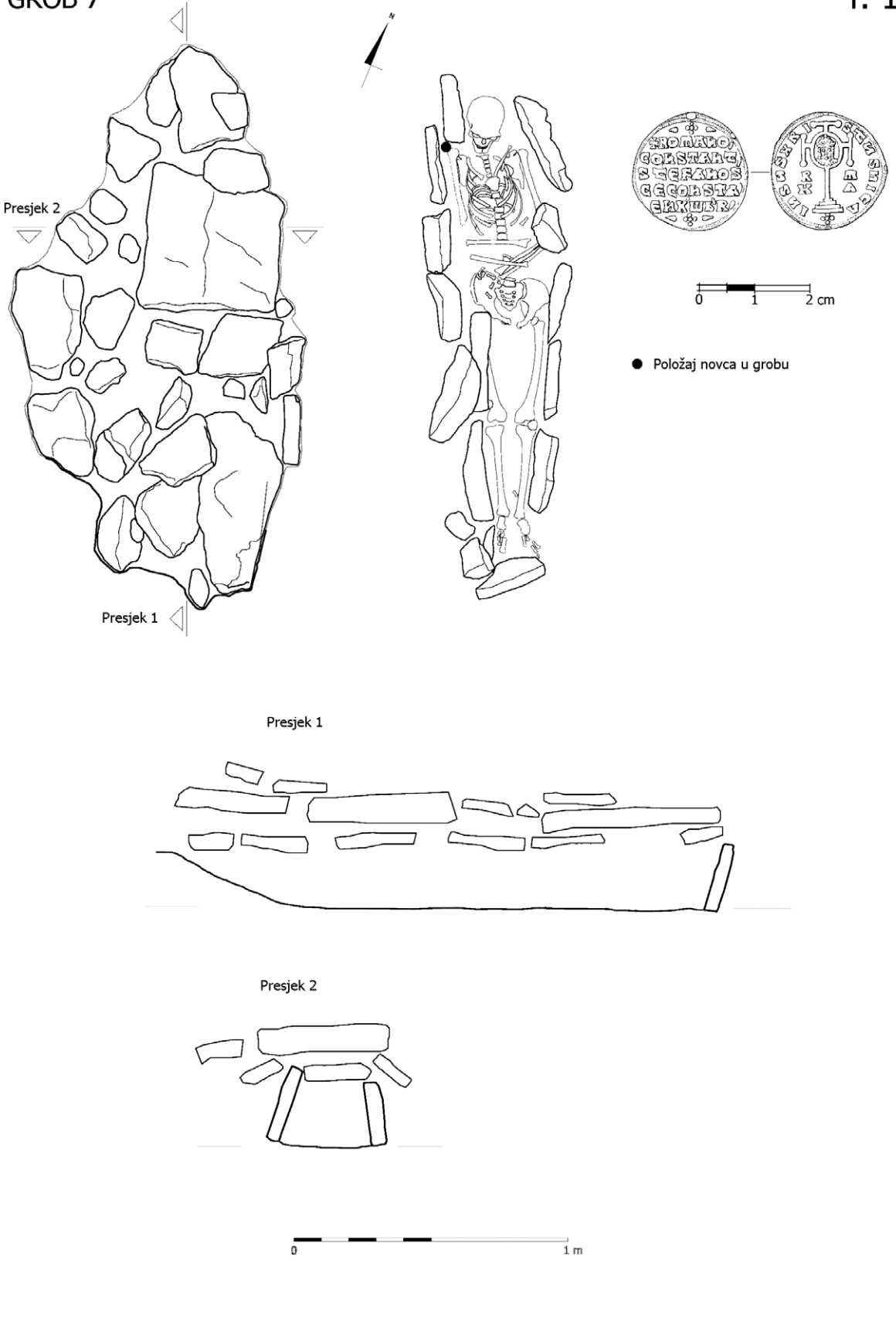
ARR	Arheološki radovi i rasprave, HAZU (Zagreb)
PPUD	Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji (Split)
SHP	Starohrvatska prosvjeta (Zagreb, Split)
VAHD	Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku (Split)
VAMZ	Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu (Zagreb)

75 Na pojedinim lokalitetima vršena su manja istraživanja, ali nijedno od njih nikad nije objavljeno.

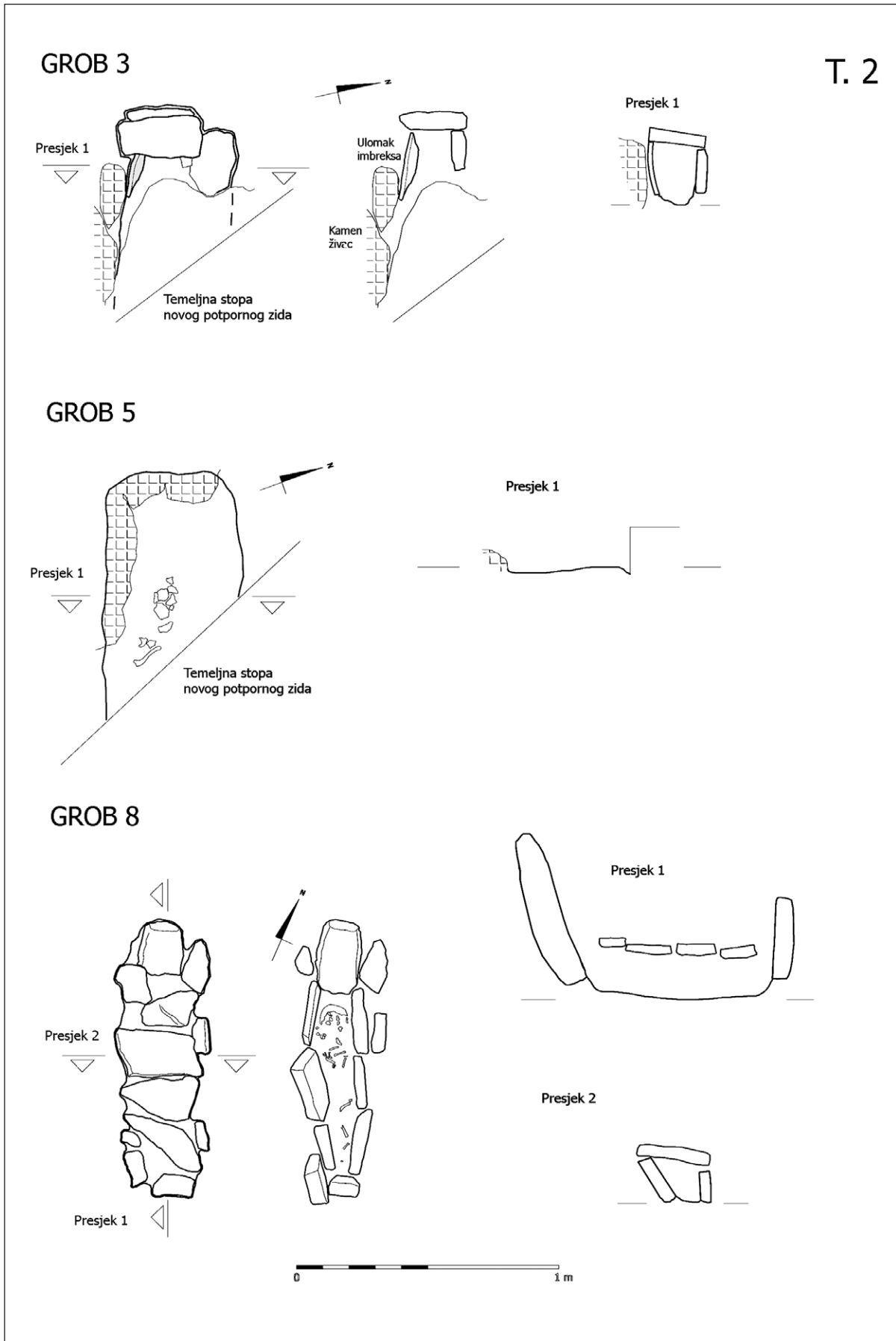
76 Macan 1985, str. 28; Dračevac 1985, str. 10 i 14; Žile 1996, str. 55.

GROB 7

T. 1

T. 1. Tlocrt i presjeci grobova, M 1:20, crteži grobnih nalaza, M 1:1 (M. Perkić)

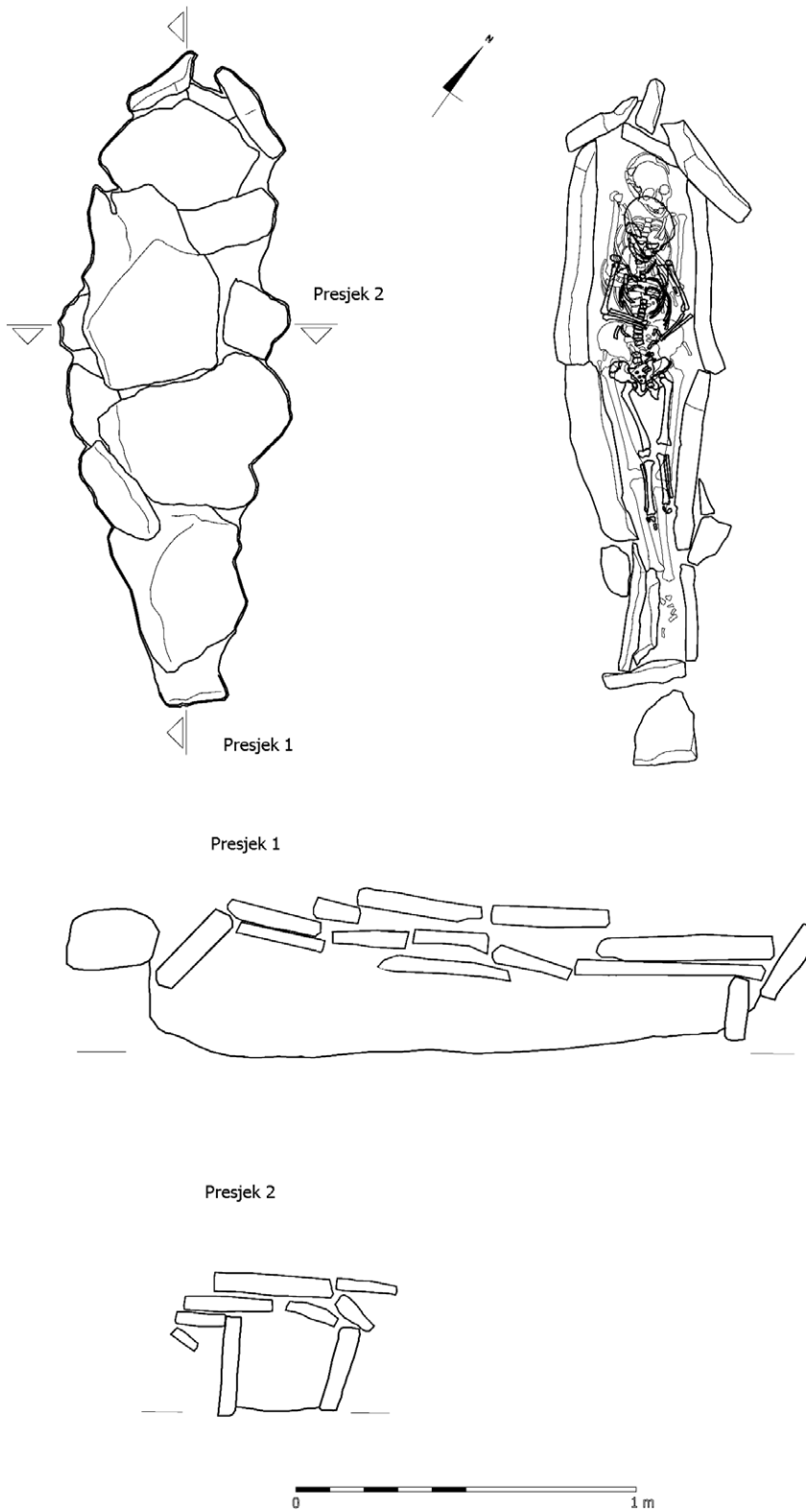

T. 2

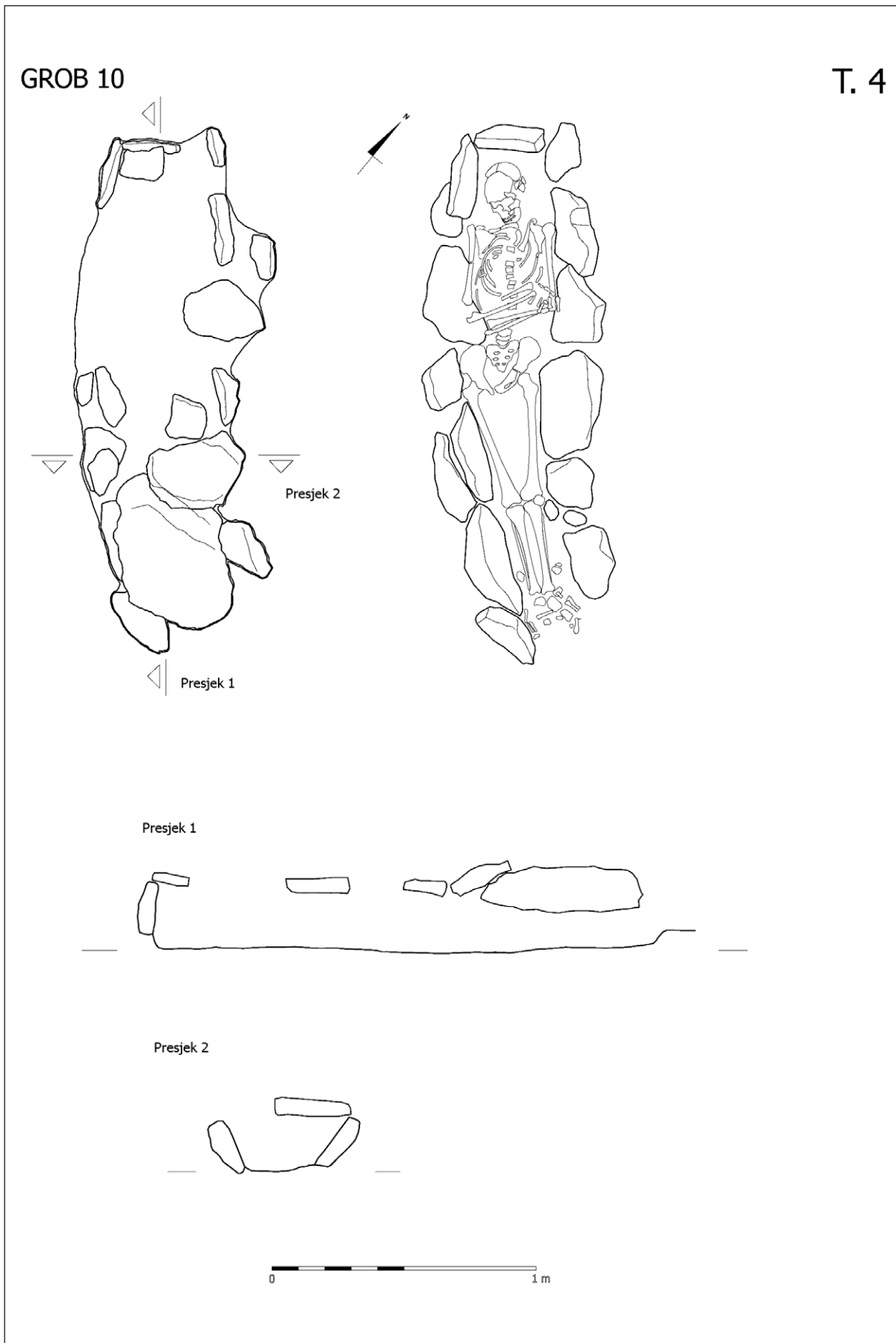
T. 2. Tlocrt i presjeci grobova, M 1:20, crteži grobnih nalaza, M 1:1 (M. Perkić)

GROB 9

T. 3

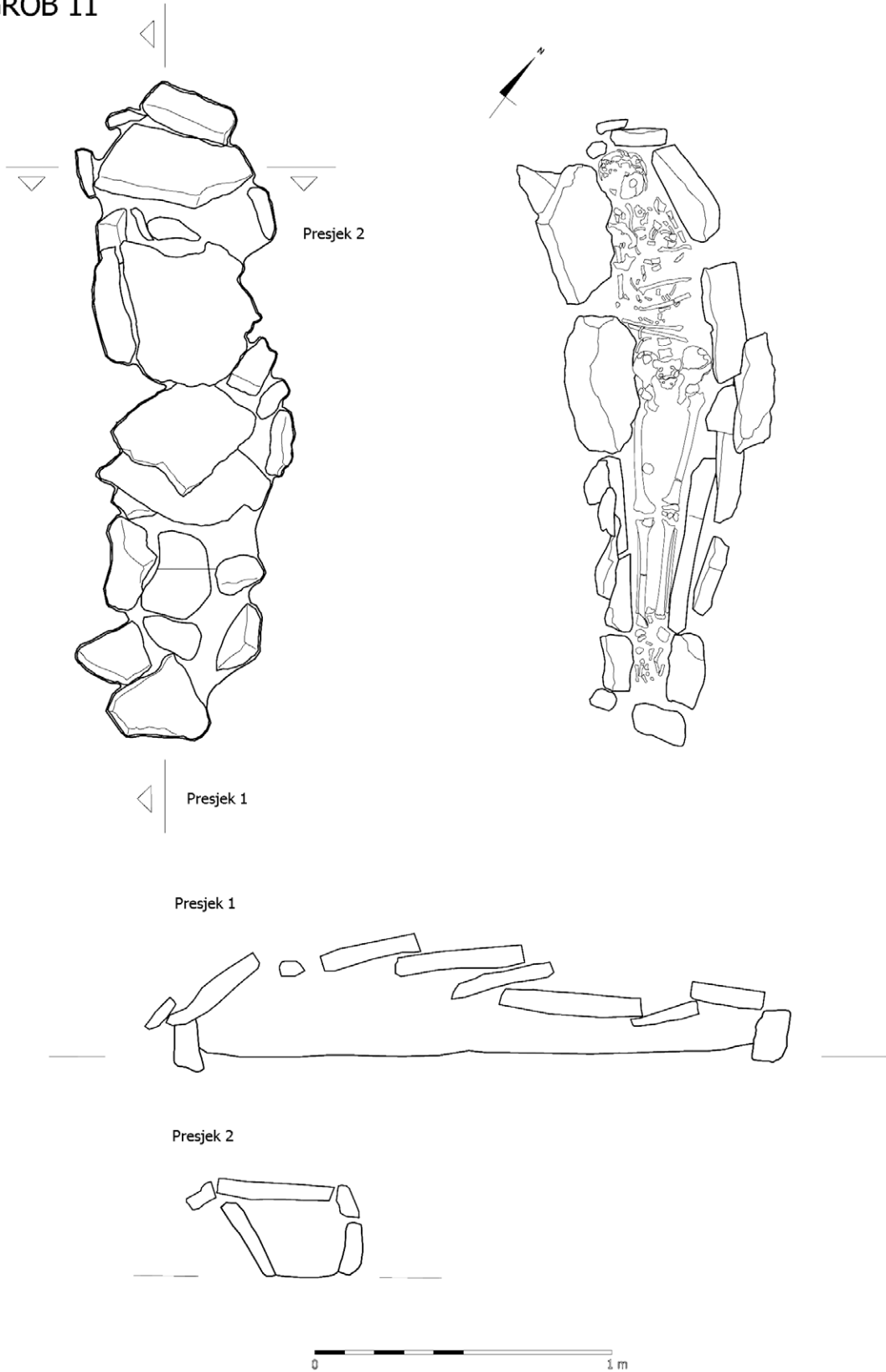
T. 3. Tlocrt i presjeci grobova, M 1:20, crteži grobnih nalaza, M 1:1 (M. Perkić)

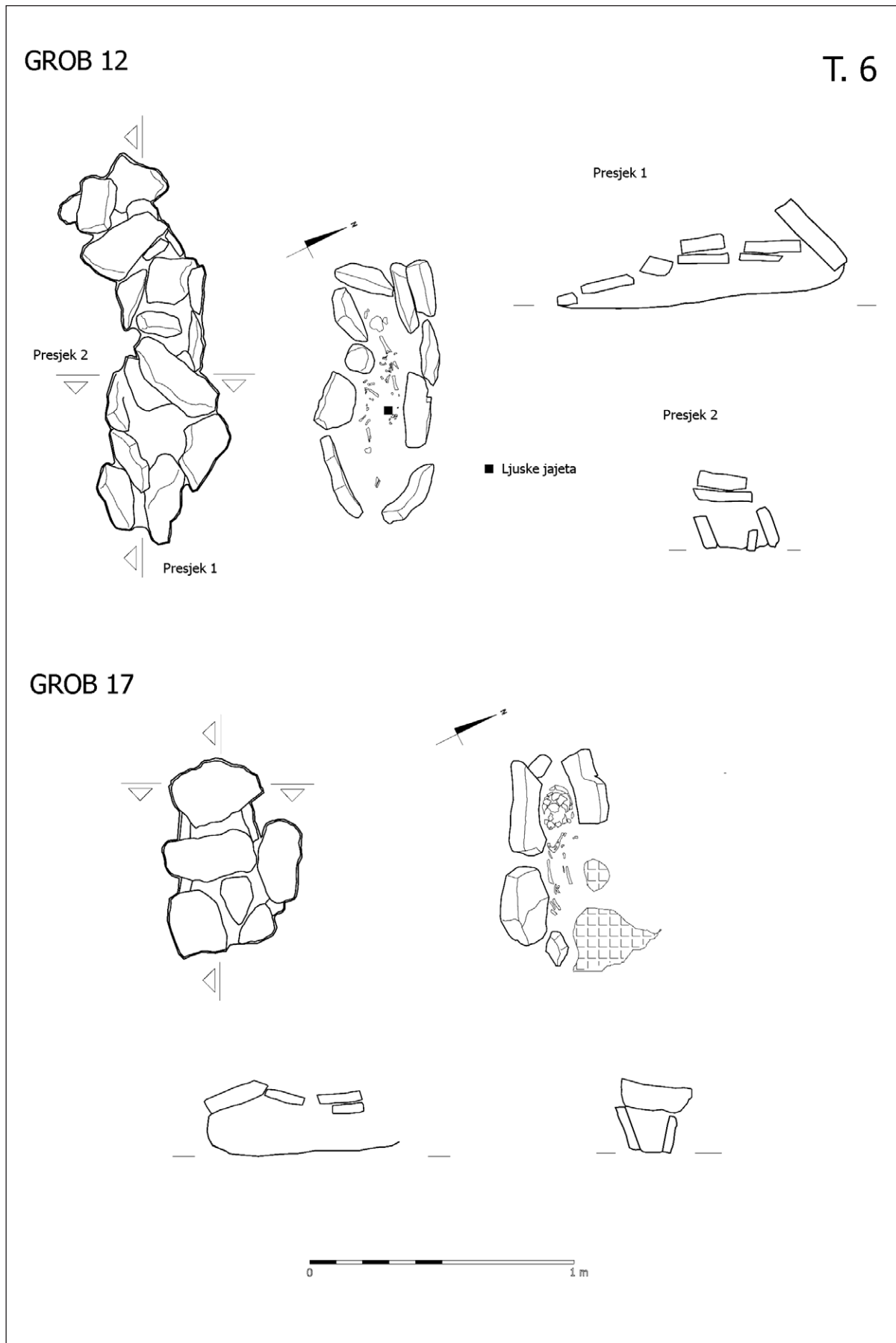
T. 4. Tlocrt i presjeci grobova, M 1:20, crteži grobnih nalaza, M 1:1 (M. Perkić)

GROB 11

T. 5

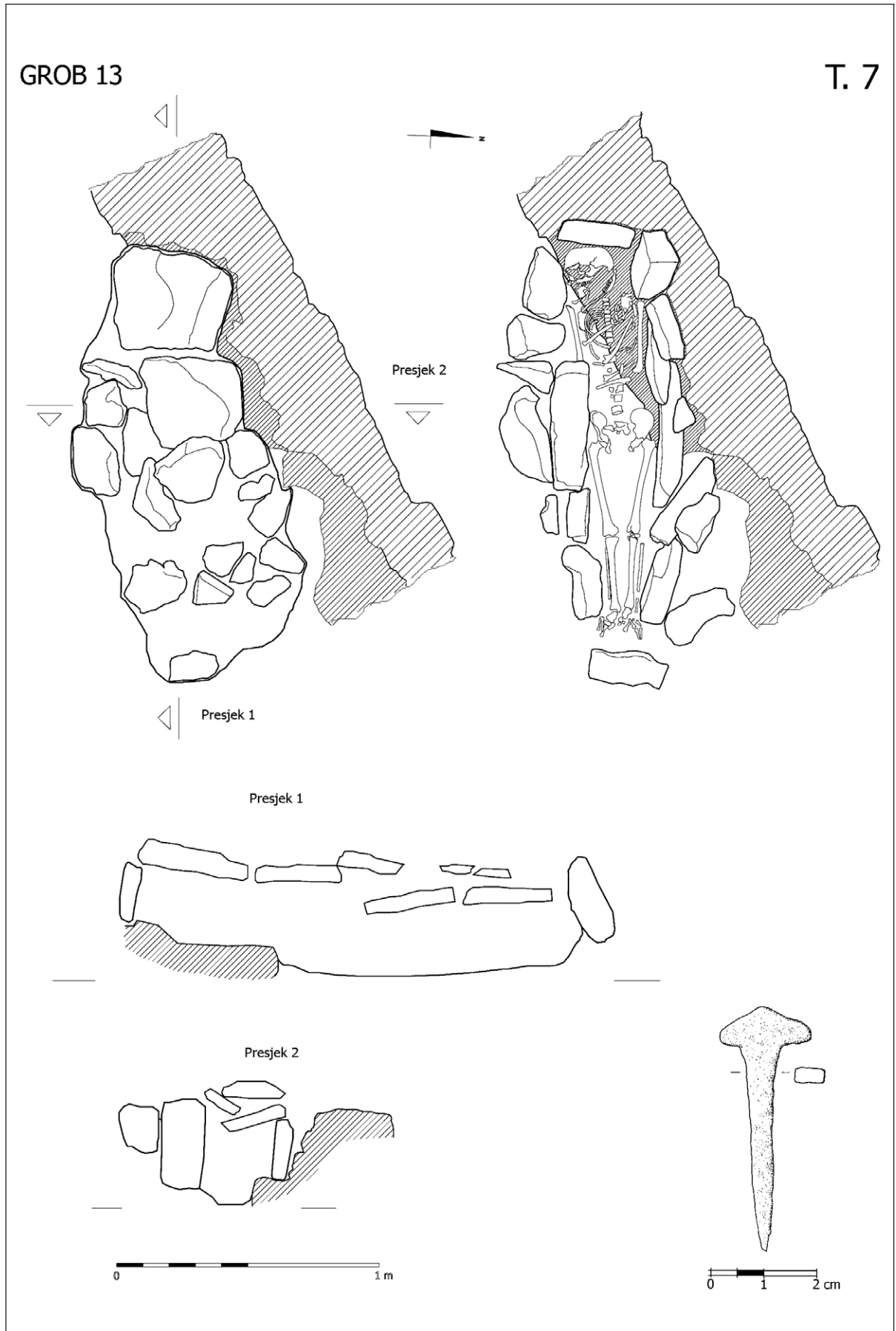
T. 5. Tlocrt i presjeci grobova, M 1:20, crteži grobnih nalaza, M 1:1 (M. Perkić)

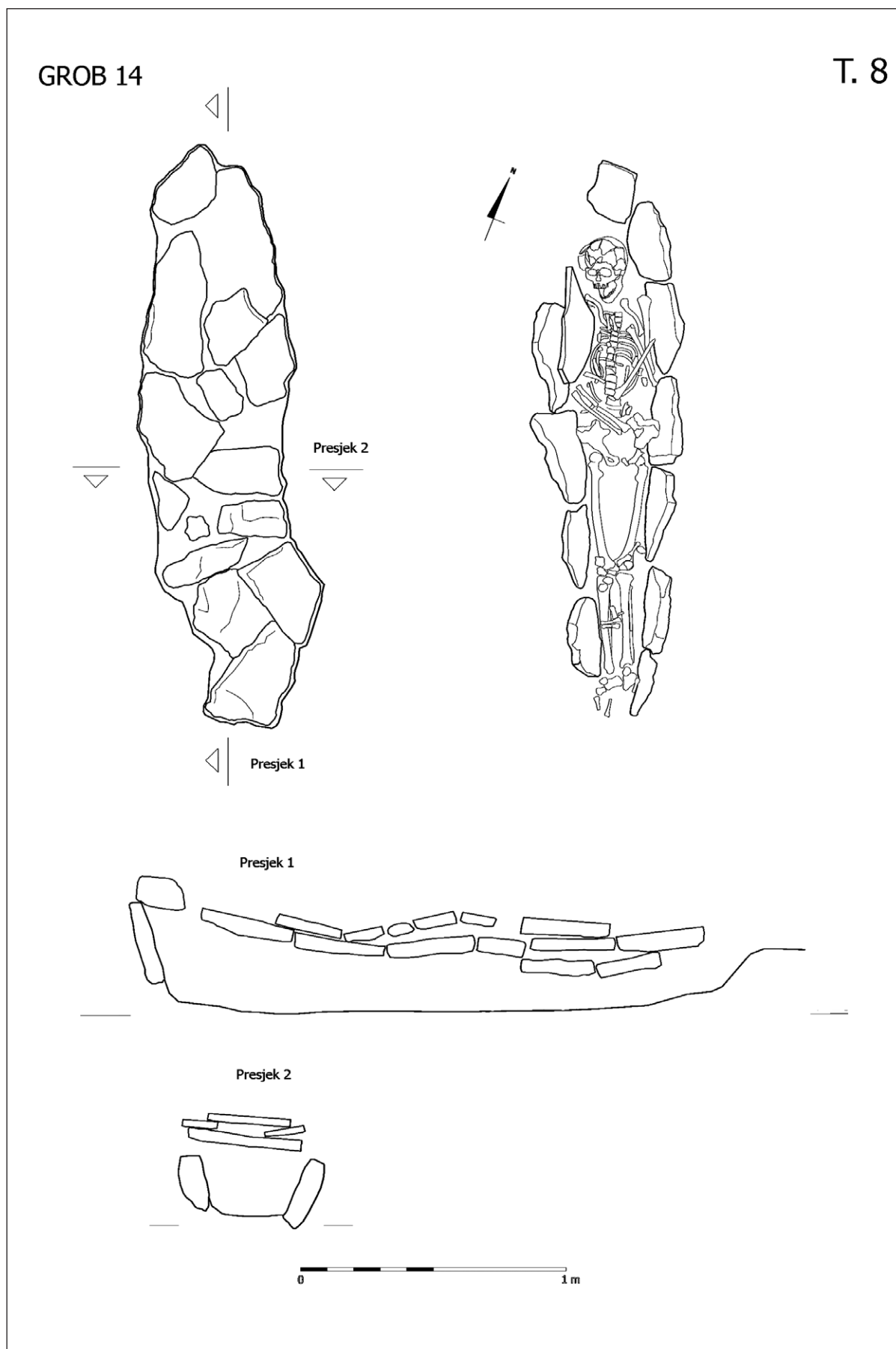
GROB 13

T. 7

98 |

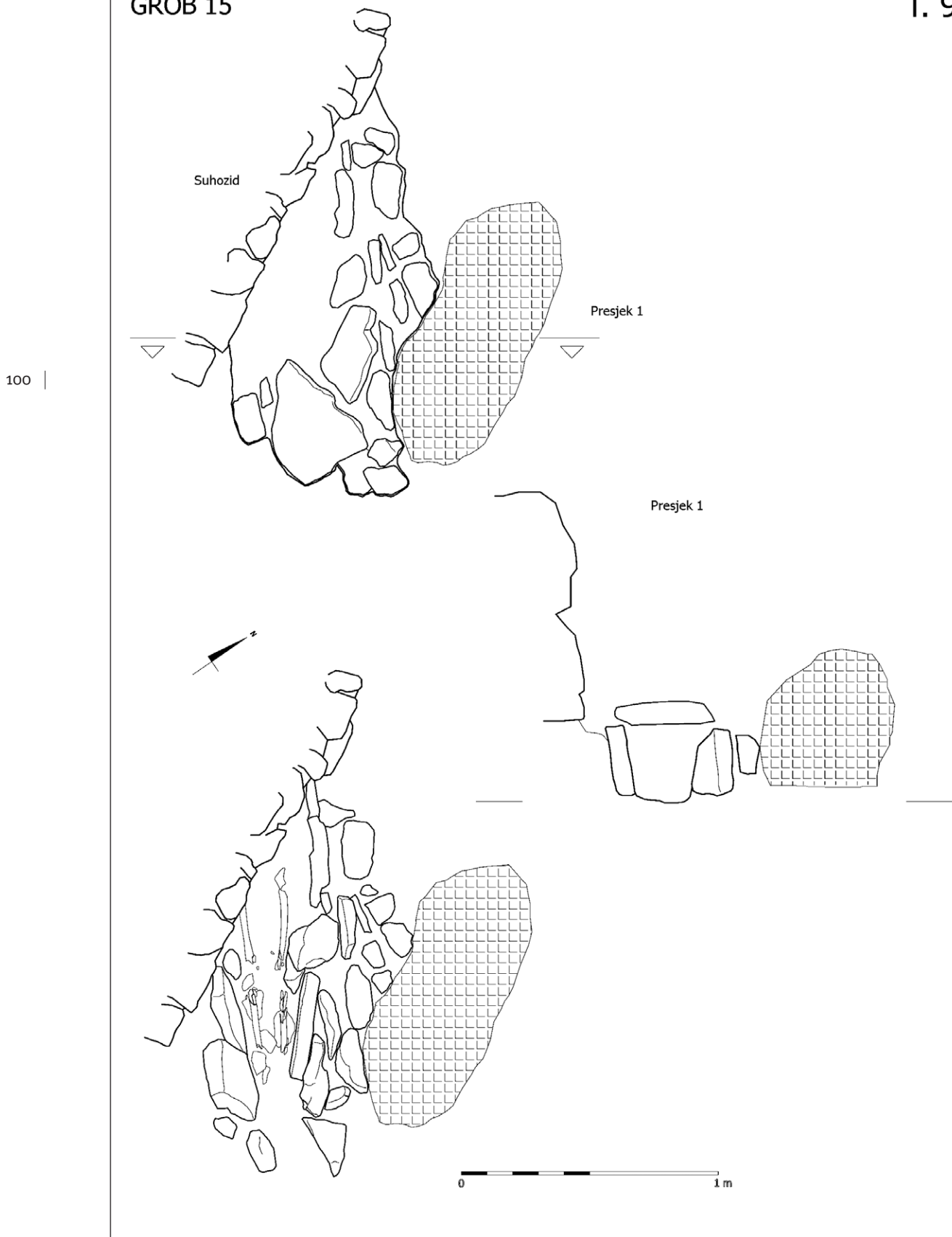

T. 7. Tlocrt i presjeci grobova, M 1:20, crteži grobnih nalaza, M 1:1 (M. Perkić)

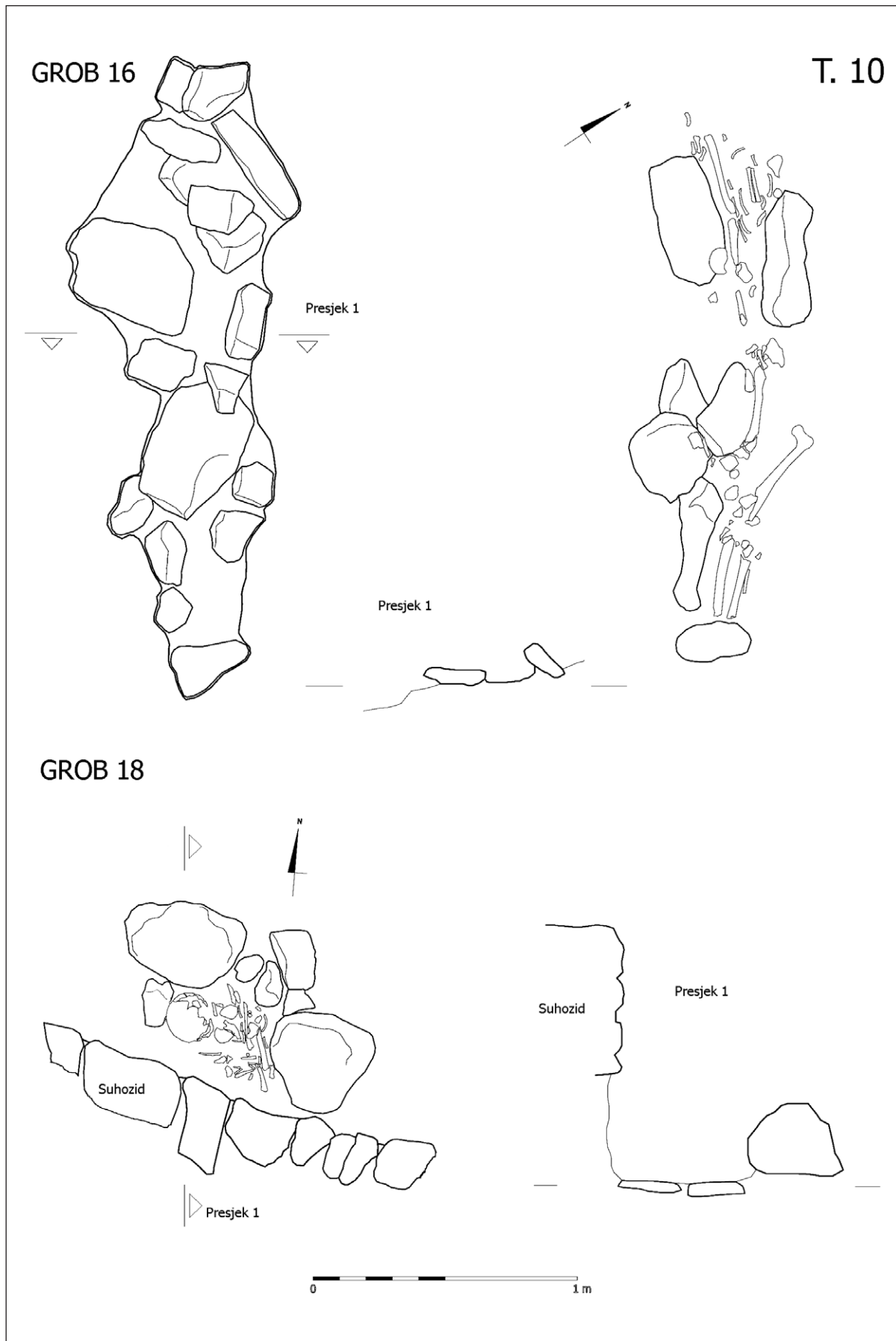

GROB 15

T. 9

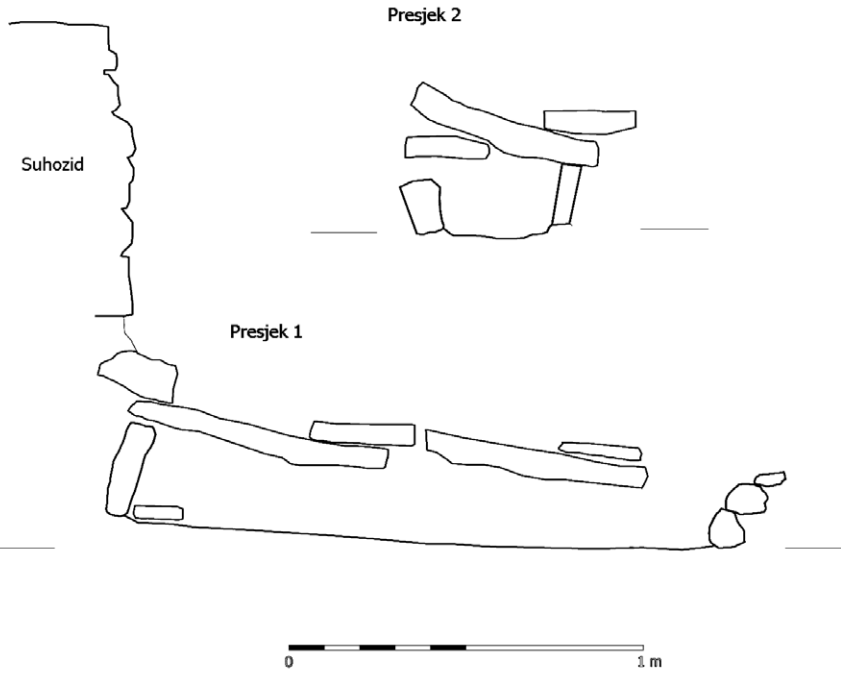
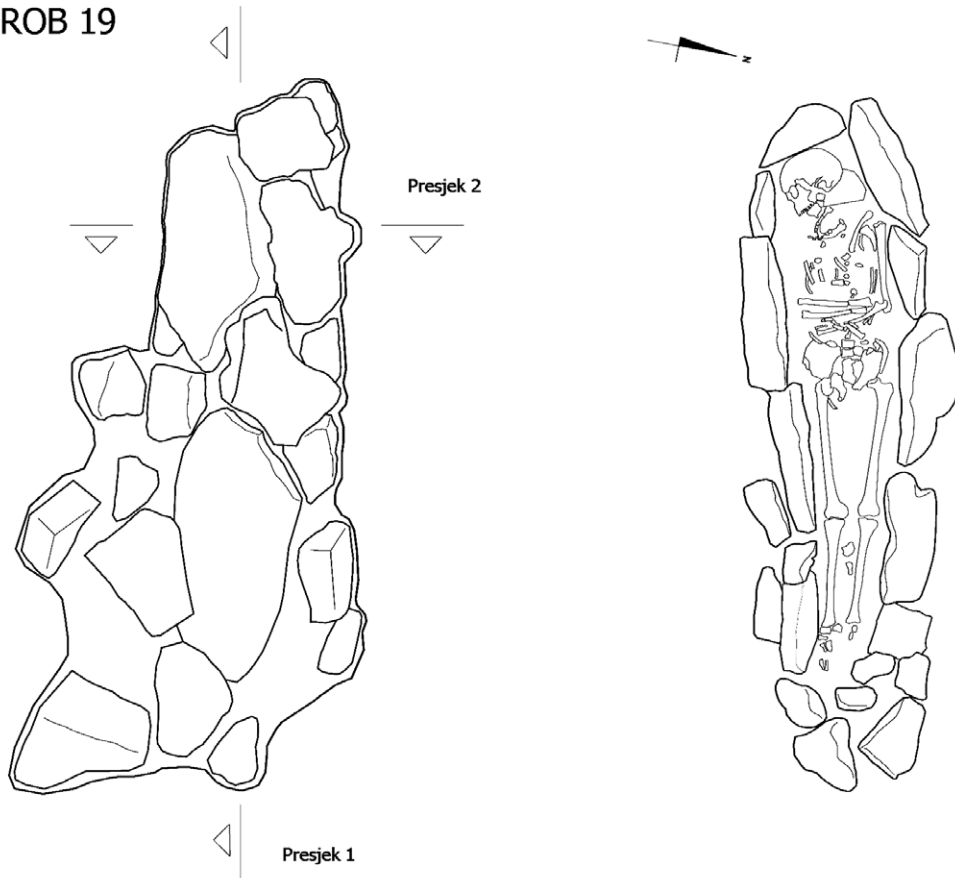

T. 9. Tlocrt i presjeci grobova, M 1:20, crteži grobnih nalaza, M 1:1 (M. Perkić)

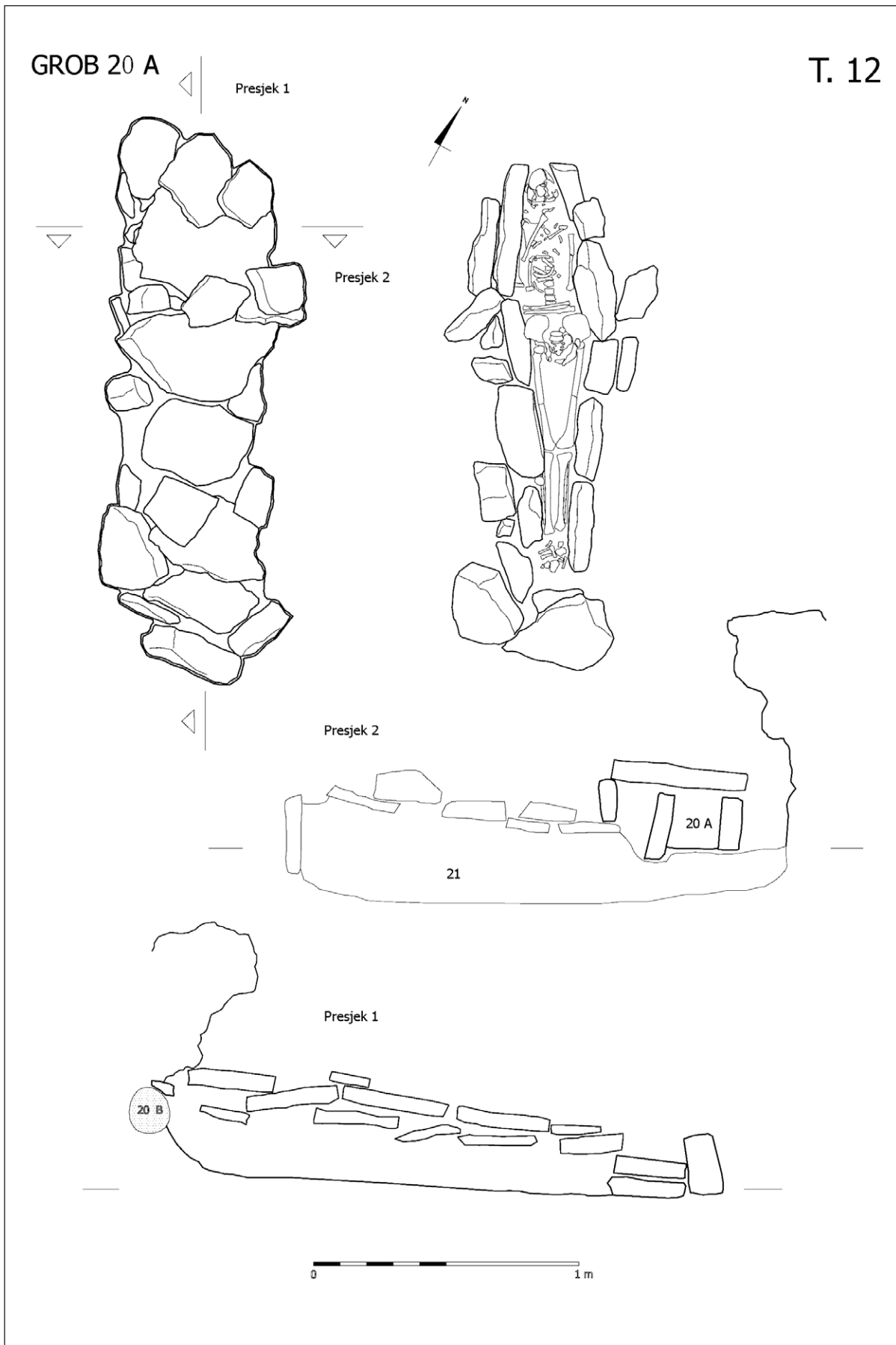

GROB 19

T. 11

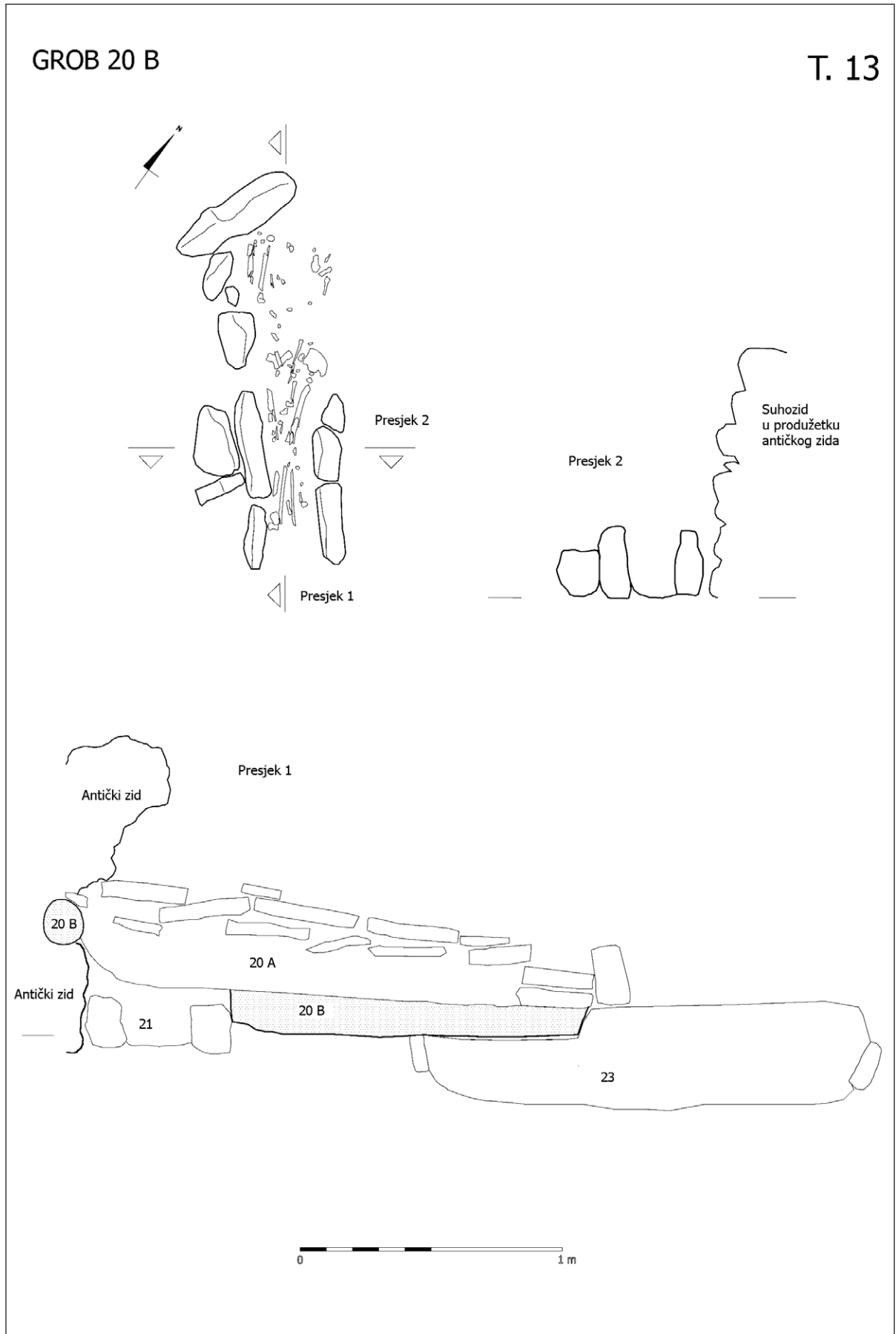
T. 11. Tlocrt i presjeci grobova, M 1:20, crteži grobnih nalaza, M 1:1 (M. Perkić)

GROB 20 B

T. 13

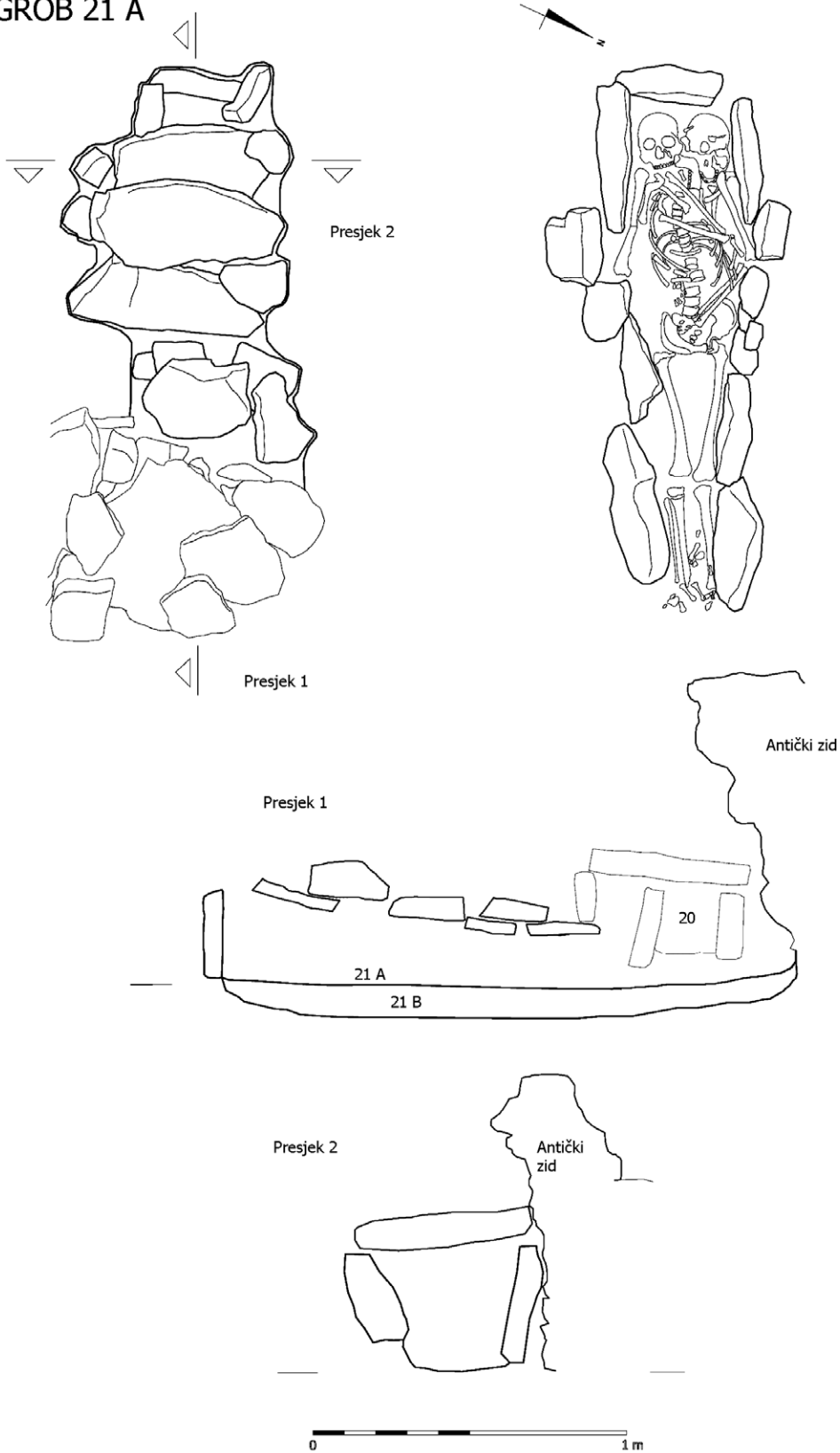
104 |

T. 13. Tlocrt i presjeci grobova, M 1:20, crteži grobnih nalaza, M 1:1 (M. Perkić)

GROB 21 A

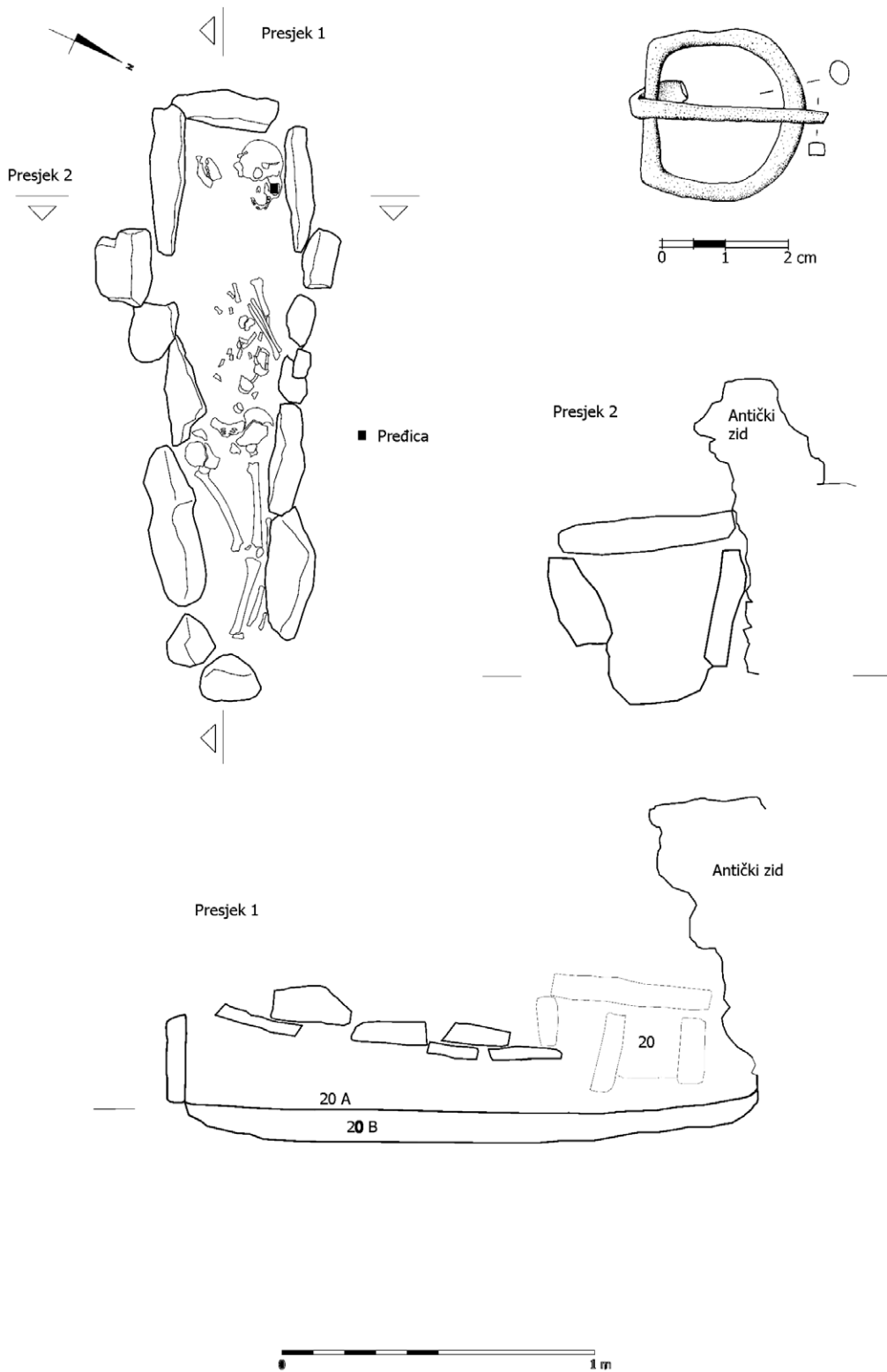
T. 14

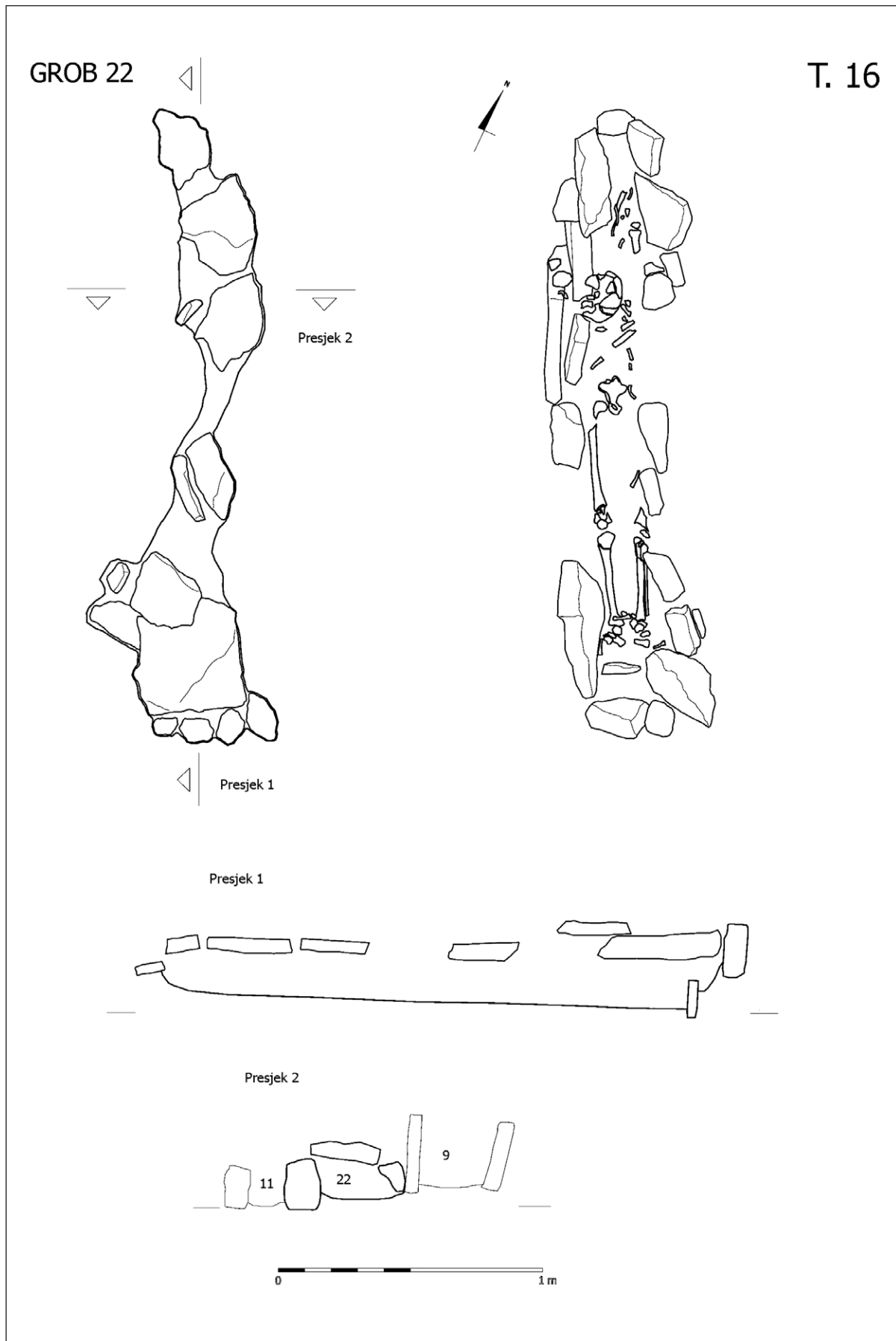
T. 14. Tlocrt i presjeci grobova, M 1:20, crteži grobnih nalaza, M 1:1 (M. Perkić)

GROB 21 B

T. 15

T. 15. Tlocrt i presjeci grobova, M 1:20, crteži grobnih nalaza, M 1:1 (M. Perkić)

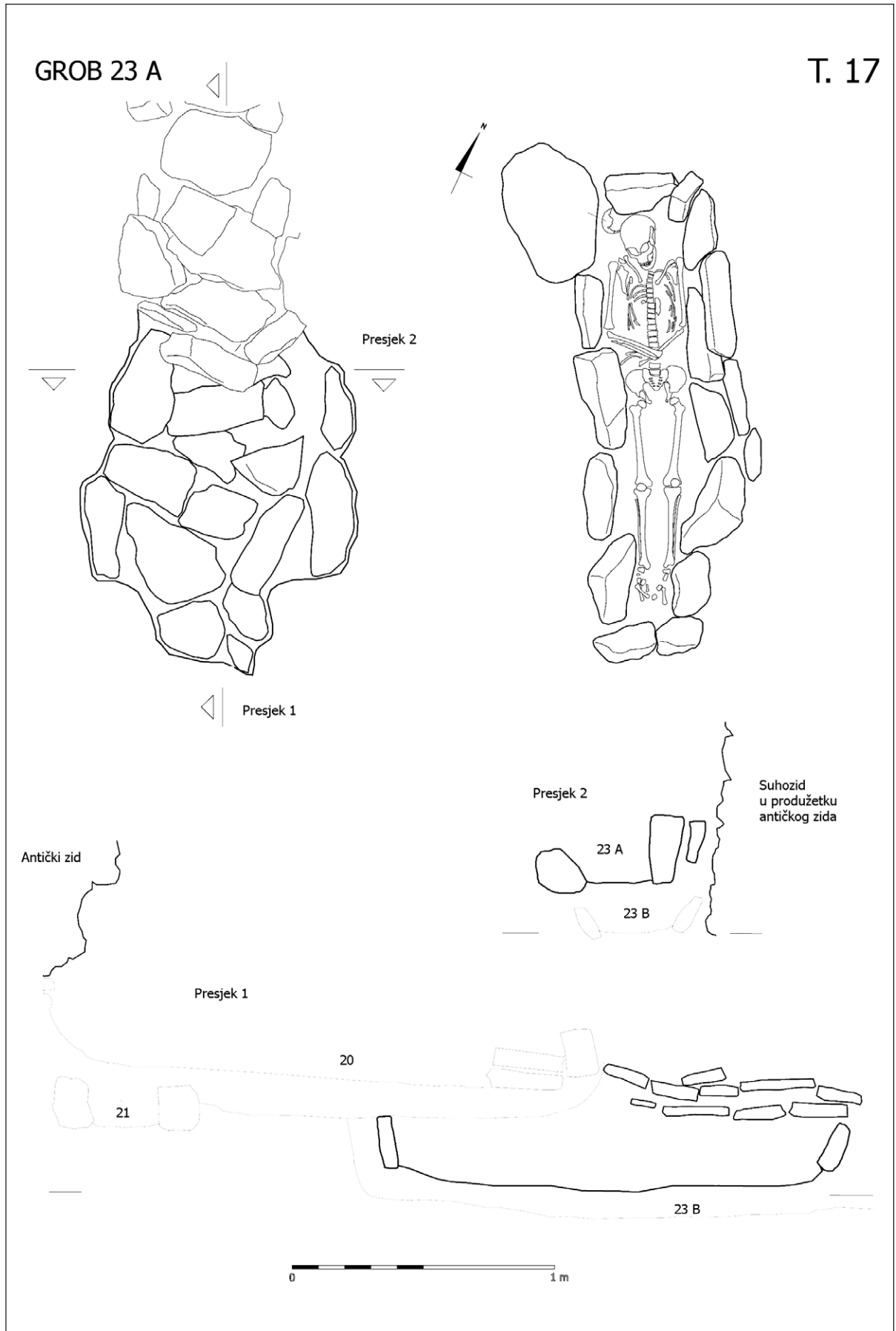

T. 16. Tlocrt i presjeci grobova, M 1:20, crteži grobnih nalaza, M 1:1 (M. Perkić)

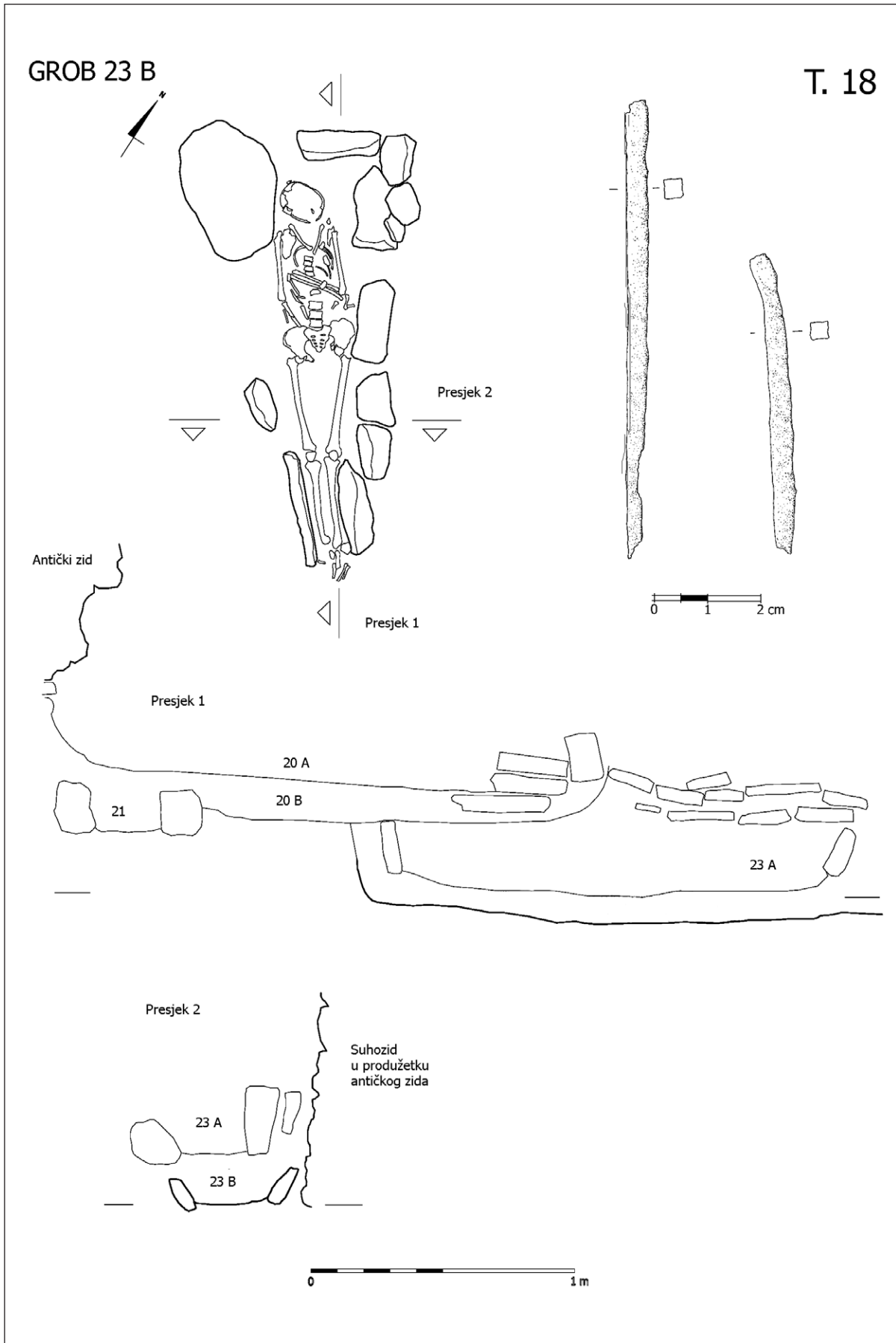
GROB 23 A

T. 17

108 |

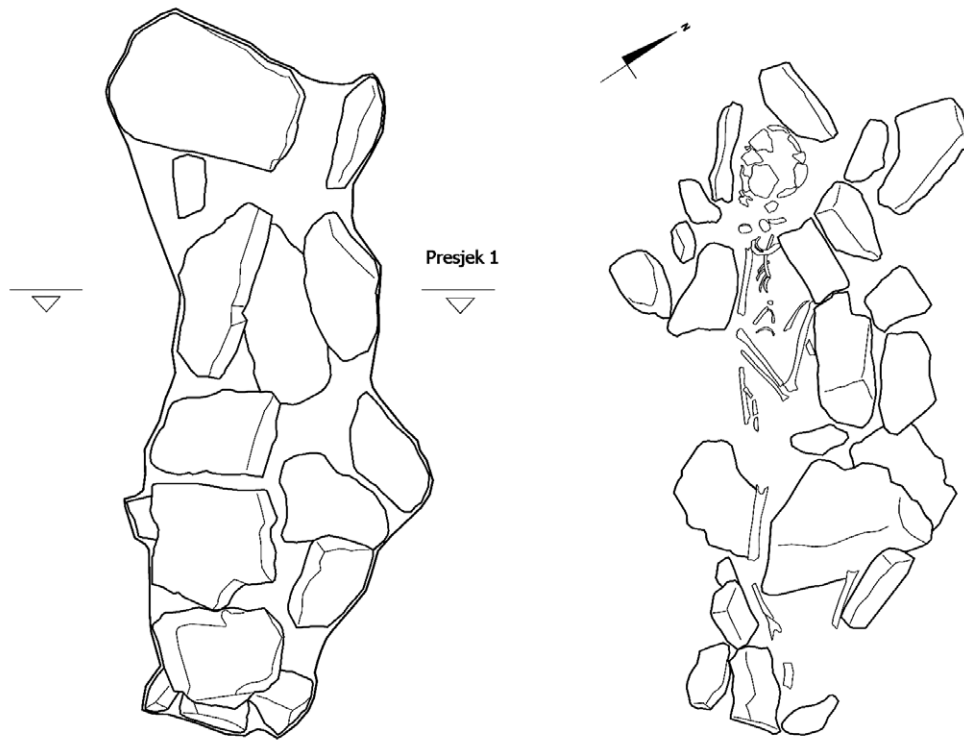
T. 17. Tlocrt i presjeci grobova, M 1:20, crteži grobnih nalaza, M 1:1 (M. Perkić)

T. 18. Tlocrt i presjeci grobova, M 1:20, crteži grobnih nalaza, M 1:1 (M. Perkić)

GROB 24

T. 19

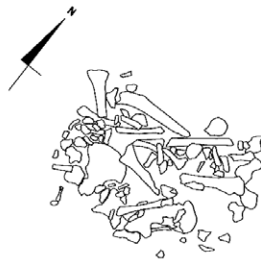
110 |

Presjek 1

24

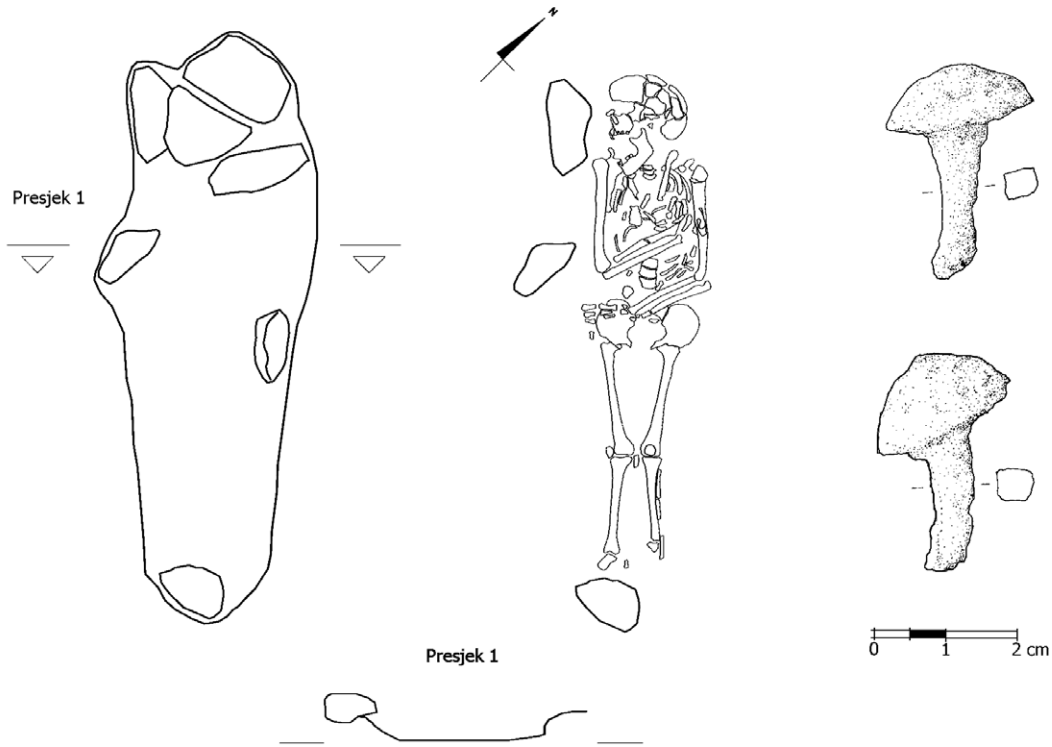
16

GROB 25

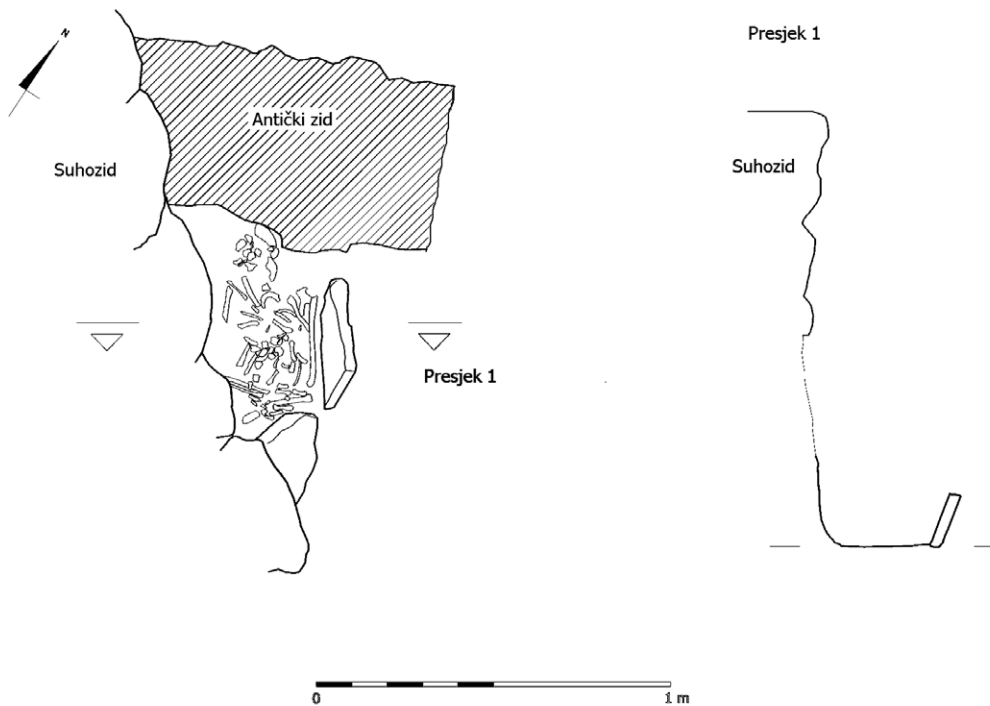

GROB 26

T. 20

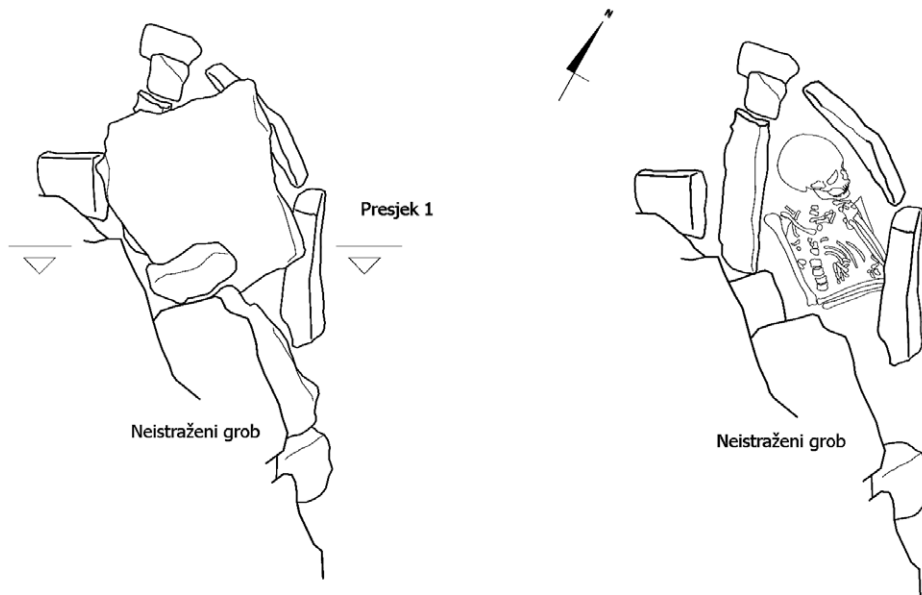
GROB 27

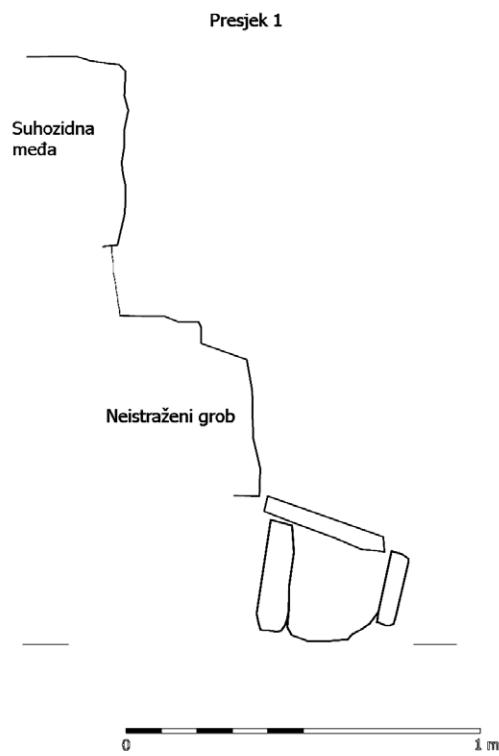
T. 20. Tlocrt i presjeci grobova, M 1:20, crteži grobnih nalaza, M 1:1 (M. Perkić)

GROB 28

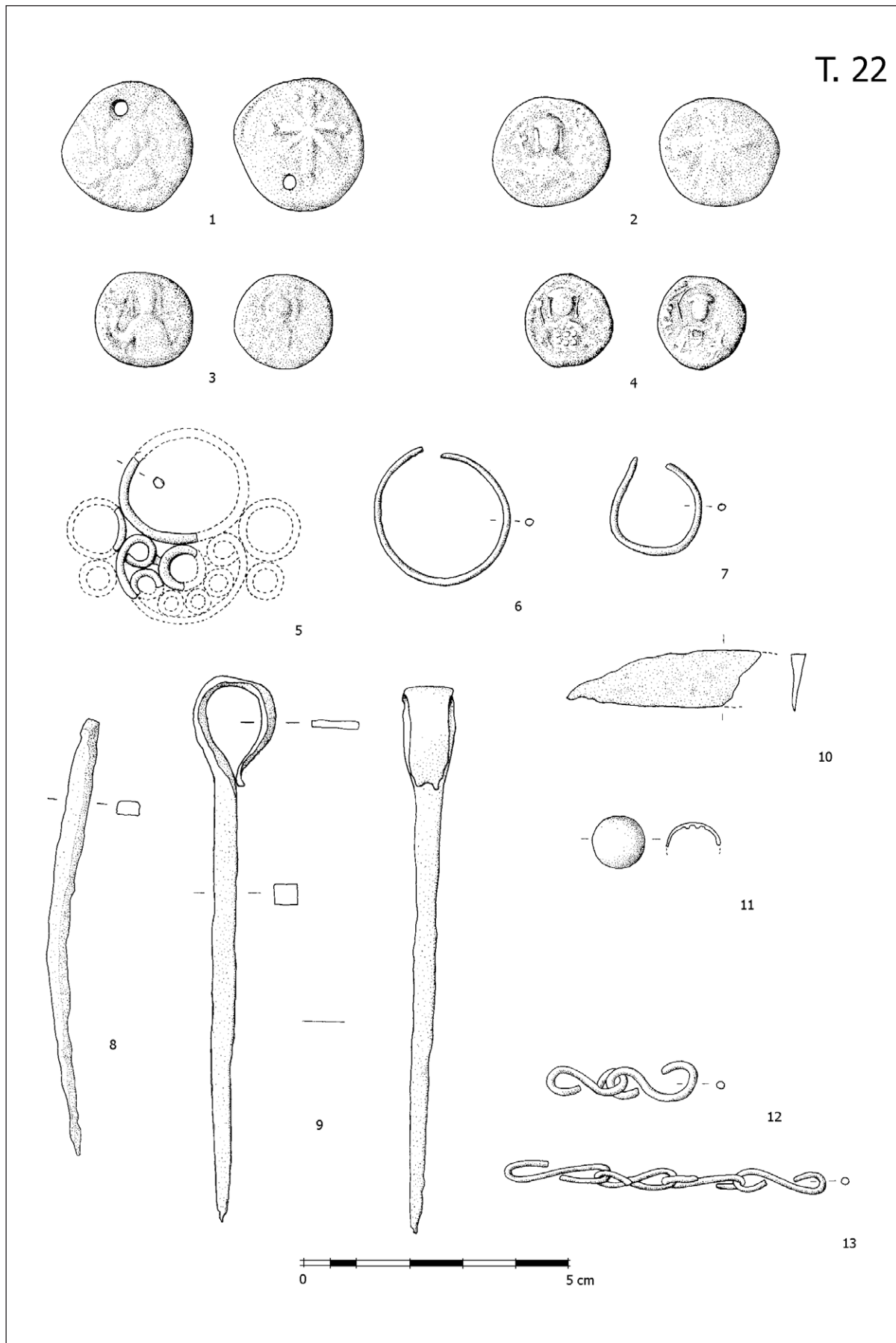
T. 21

112 |

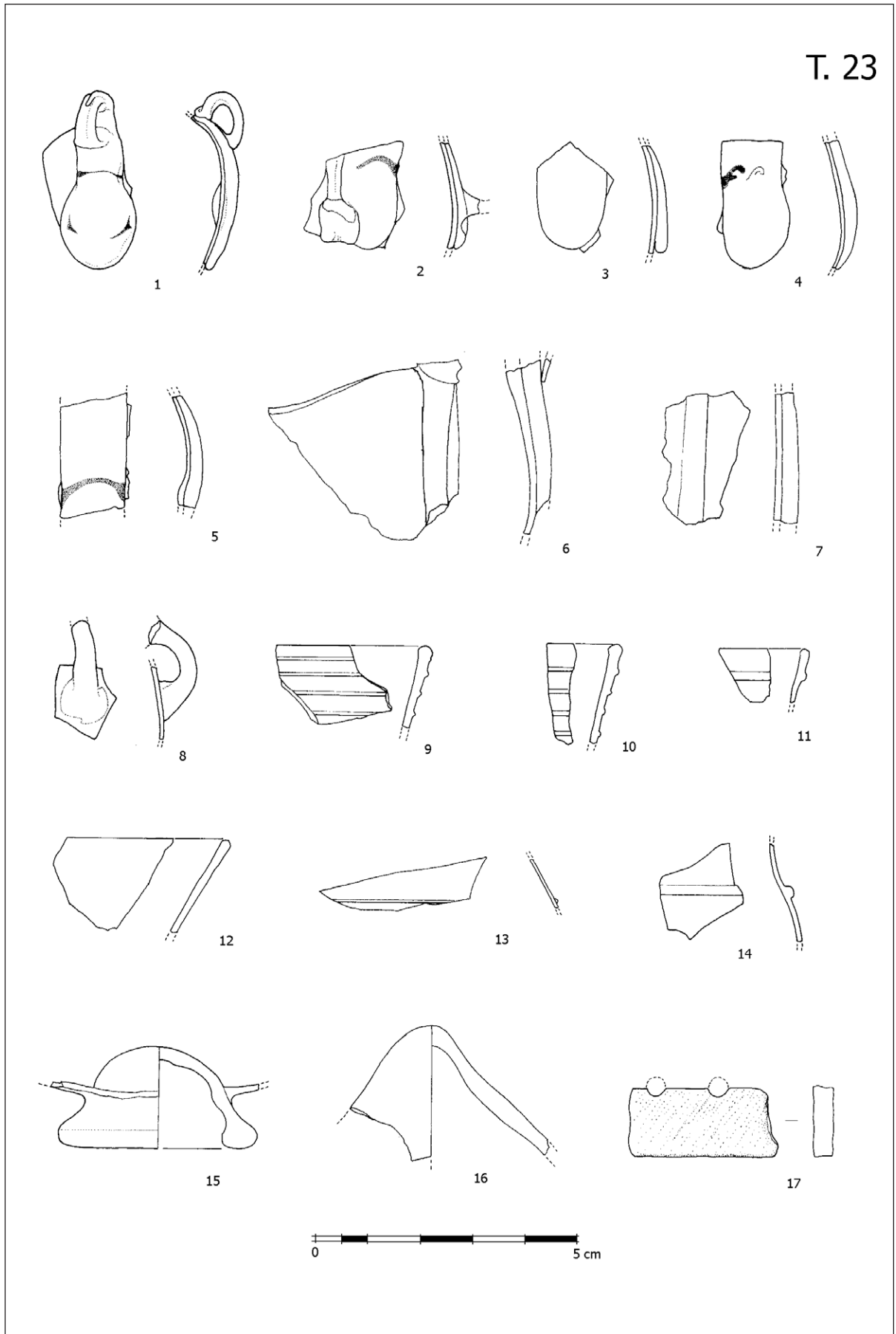

T. 21. Tlocrt i presjeci grobova, M 1:20, crteži grobnih nalaza, M 1:1 (M. Perkić)

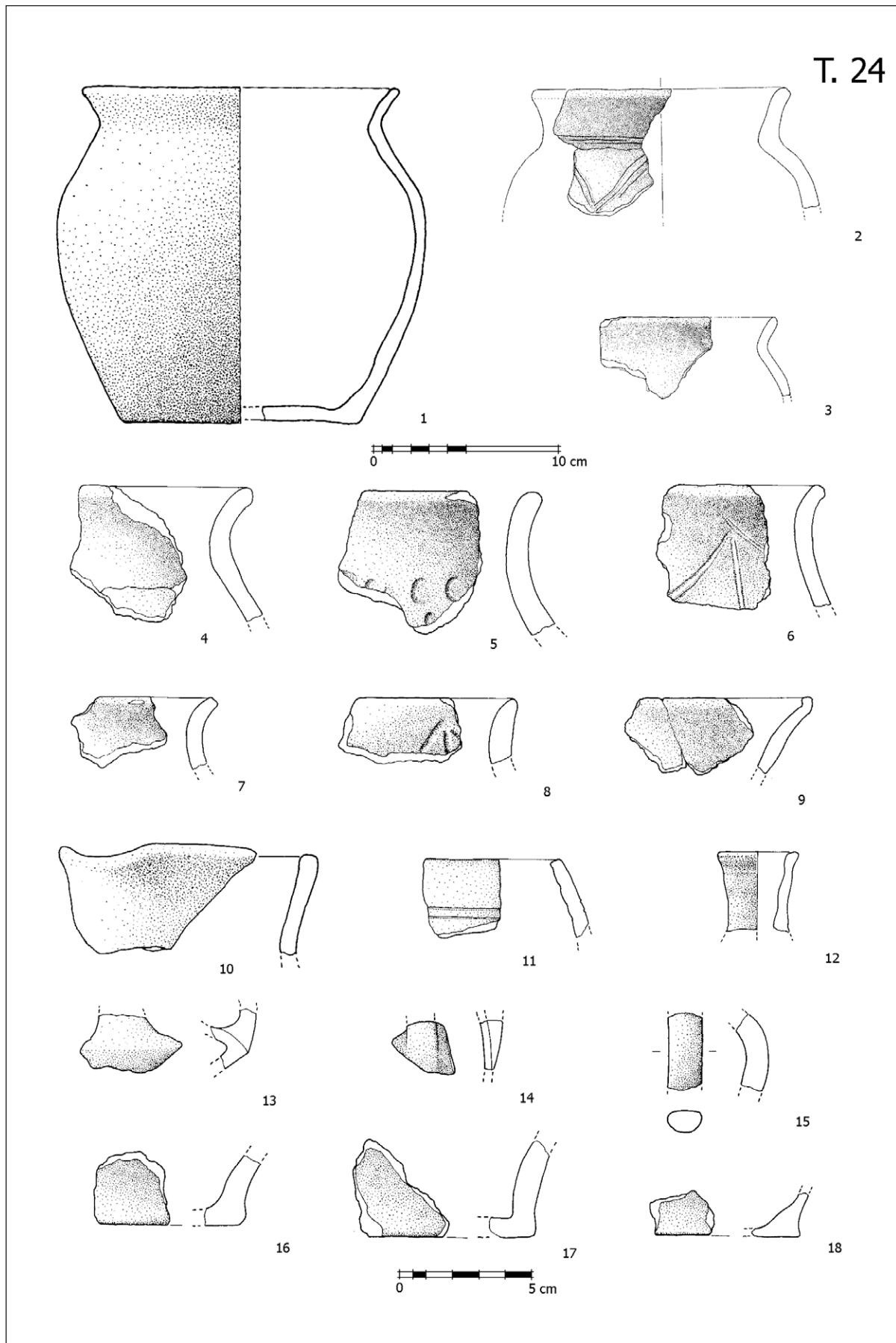

T. 22. Metalni nalazi izvan grobova, M 1:1 (M. Perkić)

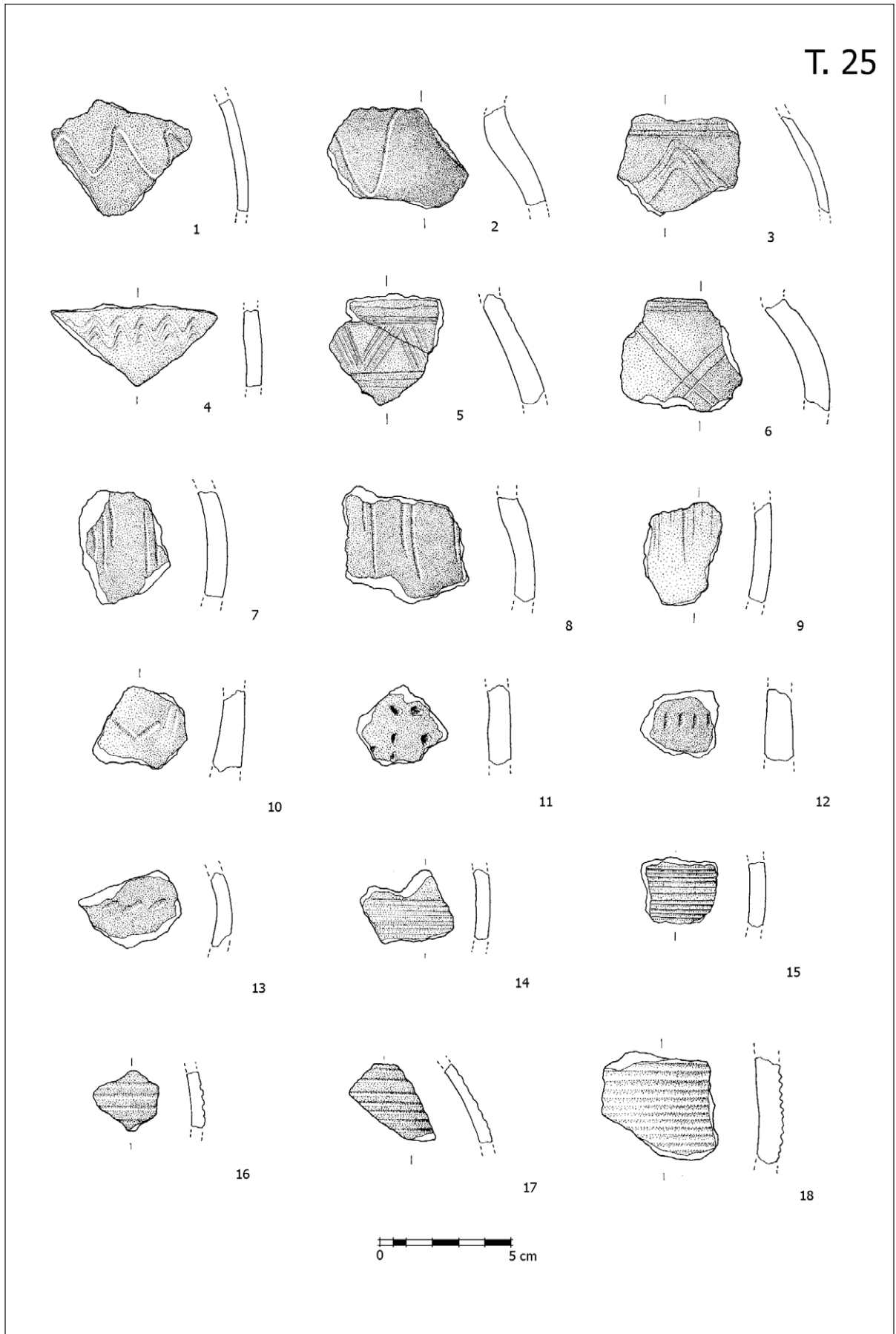
T. 23

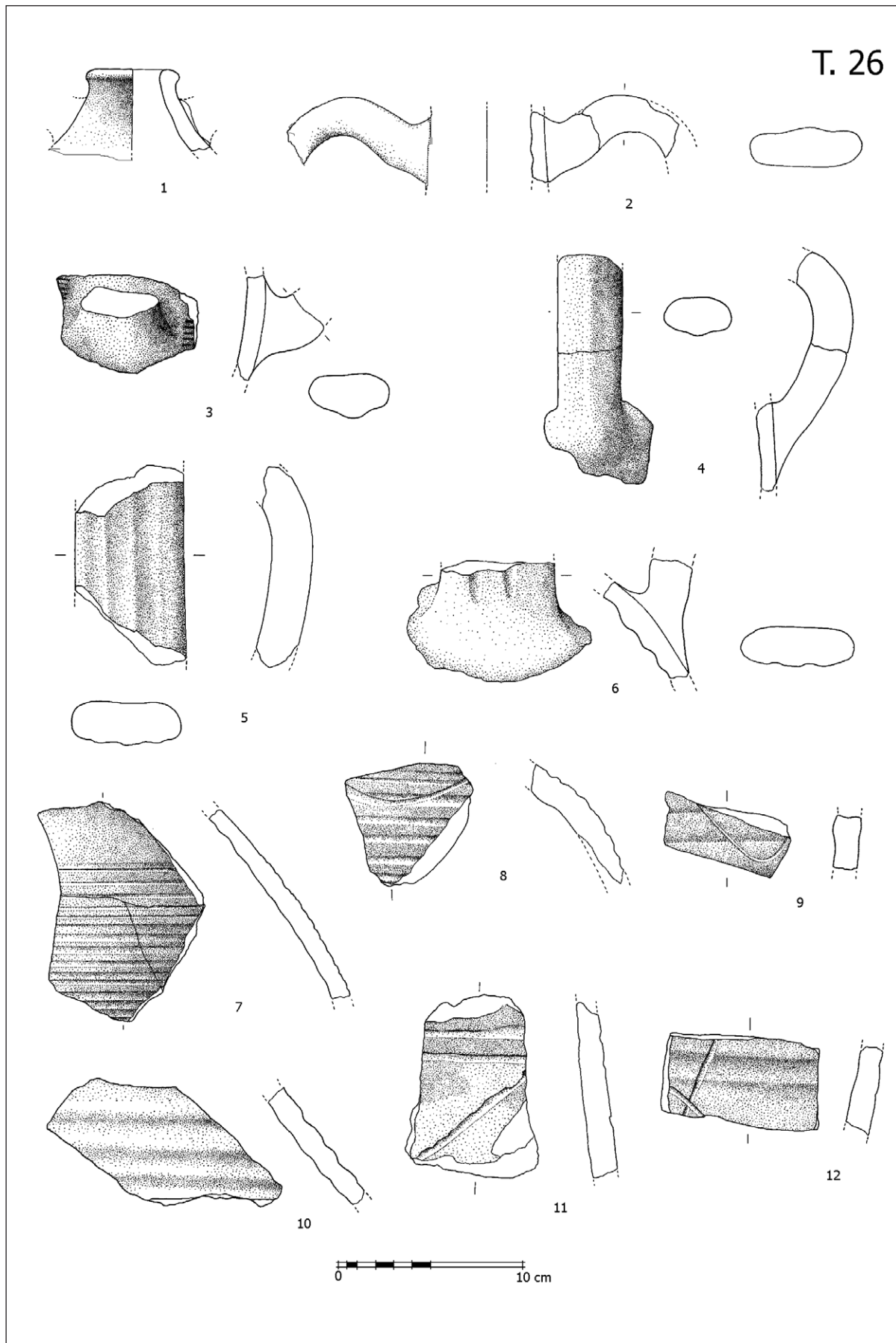
T. 23. Nalazi stakla i jednog koštanog predmeta, M 1:1 (M. Perkić)

T. 25

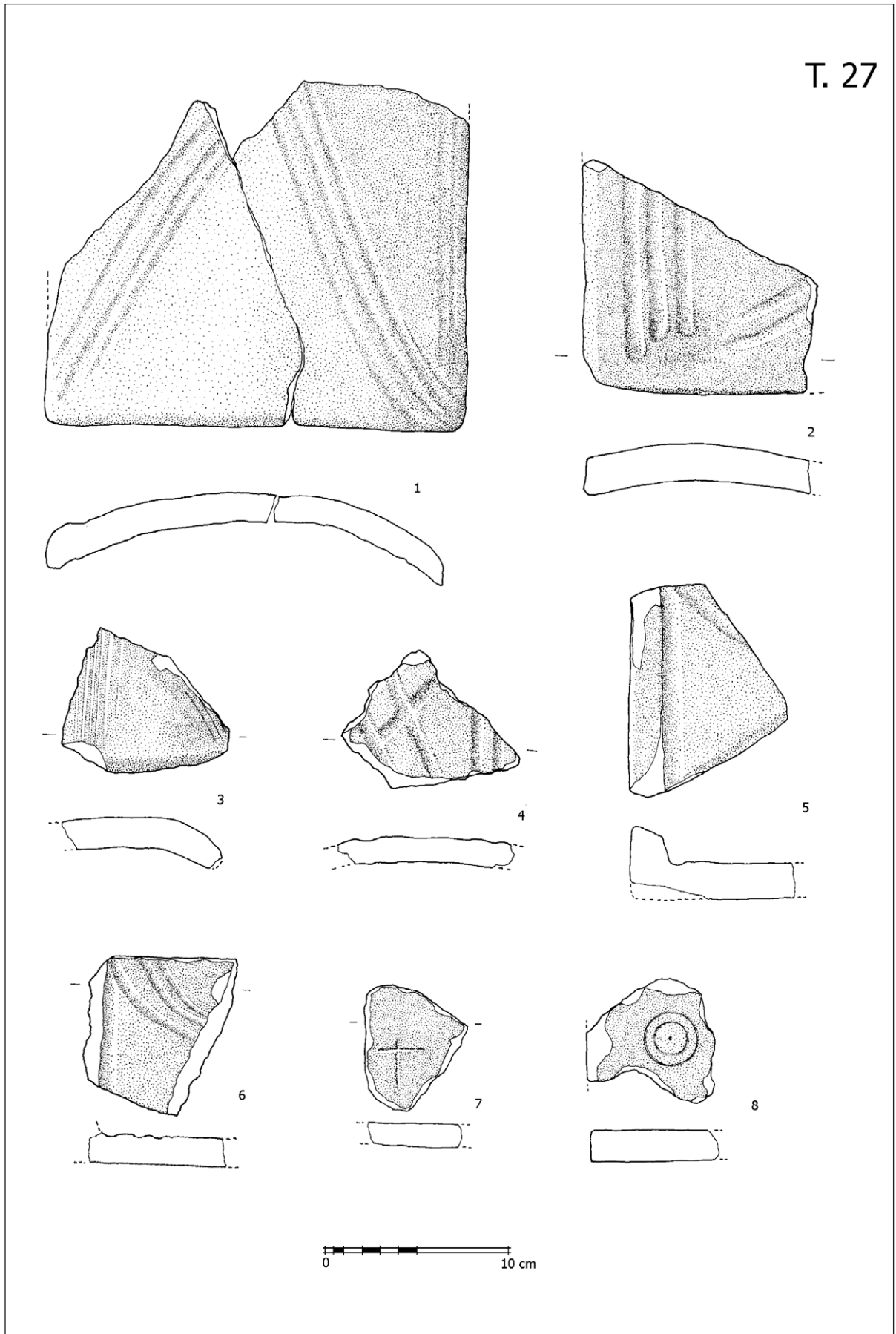

T. 25. Keramički nalazi, sve M 1:2 osim T.24-br. 1-3 i T.26 - M 1:3 (M. Perkić)

T. 27

118 |

T. 27. Nalazi antičkog krovnog crijepa, M 1:3 (M. Perkić)

LITERATURA

Belošević 1980

J. Belošević, *Materijalna kultura Hrvata od 7 – 9. stoljeća*, Zagreb 1980.

Bojanovski 1983

I. Bojanovski, *Trebinje – rimsko Asamo (Asamum) s kratkim osvrtom na ager kolonije Epidaura*, Tribunia, sv. 7, Trebinje 1983, 7-36

Budak 1986

N. Budak, *Prilog valorizaciji Humsko-duklijskog kulturnog područja u prvim fazama njegova razvitka (do 12. st)*, SHP, s. III, 16, Split 1986, 125-138

Budak 1993

N. Budak, *Prva stoljeća Hrvatske*, Zagreb 1993.

Buljević 1998

Z. Buljević, *Stakleni inventar s lokaliteta Sv. Vid u Vidu kod Metkovića*, VAHD 87-89, Split 1998, 123-175

Burić, Čače, Fadić 2001

T. Burić, S. Čače, I. Fadić, *Sv. Juraj od Putalja*, Split 2001.

Delonga 1987

V. Delonga, *Staklo srednjovjekovnog Bribira*, SHP, s. III, 17, Split 1987, 87-109

Dračevac 1981

A. Dračevac, *Pleterni skulptura u lapidariju u Stonu*, VAHD, LXXV, Split, 1981, 137-154

Dračevac 1985

A. Dračevac, *Spomen crkve Sv. Marije Mandaljene u Župi dubrovačkoj god. 1285.*, Zbornik Župe dubrovačke, I, Dubrovnik 1985, 7-16

Fisković 1961

C. Fisković, *Stećci u Cavtatu i u dubrovačkoj Župi*, PPUD, 13, Split 1961, 147-175

Foretić 2001

V. Foretić, *Ugovor Dubrovnika sa srpskim županom Stefanom Nemanjom i stara dubrovačka djedina*, Studije i rasprave iz hrvatske povijesti, (zbornik), Dubrovnik, Split 2001, 167-227

Fučić 1987

B. Fučić, *Granična područja glagoljice i ćirilice*, Brački zbornik 15, Supetar 1987, 17-28

Fučić, Kapetanić 1997

B. Fučić, N. Kapetanić, *Glagoljski natpis u Konavlima*, Anali Zavoda za pov. znanosti HAZU u Dubrovniku, Sv. XXXV, Dubrovnik 1997, 7-10

Han 1981

V. Han, *Tri veka dubrovačkog staklarstva (XIV-XVI vek)*, SANU, Posebna izdanja Balkanološkog instituta, Knjiga 11, Beograd 1981.

Hendy 1999

M. F. Hendy, *Catalogue of the Byzantine coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection, IV. Alexius I to Michael VIII 1081-1261. 2. The Emperors of Nicaea and Their Contemporaries (1204-1261)*. Washington DC, 1999. (=DOC)

Jelovina 1976

D. Jelovina, *Starohrvatske nekropole*, Split 1976.

Jurković 1983

M. Jurković, *Prilog proučavanju pleterne skulpture na području poluotoka Pelješca*, SHP, s. III, 13, Split 1983, 165-202

Jurković 1985

M. Jurković, *Prilog određivanju južnodalmatinske grupe predromaničke skulpture*, SHP, s. III, 15, Split 1985, 183-197

Kapetanić, Žagar 2001.

N. Kapetanić, M. Žagar, *Najjužniji hrvatski glagoljski natpis*, Anali HAZU u Dubrovniku, Dubrovnik 2001, 9-48

Karaman 1940

Lj. Karaman, *Iskopine društva "Bihaća" u Mravincima i starohrvatska groblja*, Rad JAZU, Knjiga 268, Zagreb 1940.

Korošec 1984

P. Korošec, *Nalaz srednjovjekovnog stakla iz pećine «Jama» u Predjama*, SHP, s. III, 14, Split 1984, 107-122

Kovačević 1967

J. Kovačević, *Istorija Crne Gore I*, Titograd 1967.

Križanac 2001

M. Križanac, *Medieval Glass from the Cathedral of St. Tripun at Kotor*, Journal of Glass Studies, vol. 43, New York 2001, 182-184

Lučić 1984

D. Lučić, *Zbivanja kroz geološku prošlost u području Župe dubrovačke i dijela zaleđa*, Dubrovački horizonti, br. 24, Zagreb 1984, 49-55

Lučić 1960

J. Lučić, *Dubrovačka Astoreja (granice i područje do 1366.)*, Beritićev zbornik, Dubrovnik, 1960, 49-55

Lučić 1960-61

J. Lučić, *Historijska topografija dubrovačke Astaraje (do god. 1366.)*, Anali HI JAZU u Dubrovniku, VIII-IX, Dubrovnik 1960-1961, 275-299

Lučić 1966

J. Lučić, *Prvotni kopneni teritorij Dubrovnika (problem njegov stjecanja)*, Dubrovnik 3, Dubrovnik 1966, 41-62

Lučić 1970

J. Lučić, *Prošlost dubrovačke Astaraje (Župe, Šumeta, Rijeke, Zatona, Gruža i okolice grada do 1366.)*, Dubrovnik 1970.

Lučić 1976

J. Lučić, *Povijest Dubrovnika od VII stoljeća do godine 1205.*, Anali Historijskog odjela Centra za znanstveni rad JAZU u Dubrovniku, Dubrovnik 1976, 7-135

Macan 1985

T. Macan, *Crkve na području Župe Velike*, Zbornik Župe dubrovačke, sv. I, Dubrovnik 1985, 17-37

Marović 1956

I. Marović, *Arheološka istraživanja u okolici Dubrovnika*, Anali Hist. inst. JAZU, IV-V, Dubrovnik 1956, 9-30

Marušić 1962

B. Marušić, *Langobardski i staroslavenski grobovi na Brešcu i kod Malih Vrata ispod Buzeta u Istri*, ARR II, JAZU, Zagreb 1962, 453-467

Marušić 1986

B. Marušić, *Materijalna kultura Istre od 9. do 12. stoljeća*, Izdanja HAD-a, sv. 11, Zagreb 1986, 107-122

Menalo 2003

R. Menalo, *Ranosrednjovjekovna skulptura*, Dubrovnik 2003.

Milošević 1990

A. Milošević, *Porijeklo i datiranje keramičkih posuda u grobovima ranog srednjeg vijeka u Dalmaciji*, Diadora, sv. 12, Zadar 1990, 327-357

Milošević 1991

A. Milošević, *Stećci i Vlasi*, Split 1991.

Mirnik 1995

I. Mirnik, *Numizmatički nalazi u Dubrovniku (prethodni izvještaj o bizantskom novcu)*, u: Etnogeneza Hrvata, Zagreb 1995, 169-177

Mirnik 1997

I. Mirnik, *O nekim nalazima novca 11. stoljeća u Hrvatskoj*, u: Zvonimir, kralj hrvatski, Zagreb 1997, 191-206

Mirnik 2004

I. Mirnik, *Novac iz starohrvatskih grobova*, VAMZ, 3. s., XXXVII, Zagreb 2004, 205-250

Morrisson 1970

C. Morisson, *Catalogue des monnaies byzantines de la Bibliothèque Nationale, II. De Philippicus a Alexis III (711-1204)*, Paris 1970.

Perkić 2008

M. Perkić, *Rezultati arheoloških istraživanja kod crkve Sv. Đurđa u Petrači*, Zbornik Župe dubrovačke, sv. V, Dubrovnik 2008, 102-130

Pušić 2006

I. Pušić, *Preromanička umjetnost na tlu Crne Gore*, Podgorica 2006.

Rapanić 1987

Ž. Rapanić, *Predromaničko doba u Dalmaciji*, Split 1987.

Šlaus 2007

M. Šlaus, *Antropološka analiza ljudskog osteološkog materijala s lokaliteta Sv. Đurđe – Župa dubrovačka*, (izvještaj), Zagreb 2007.

Žeravica, Kovačić, Perkić, Perkić 2007

Z. Žeravica, Lj. Kovačić, D. Perkić, M. Perkić, *Arheološka baština Župe dubrovačke*, (katalog izložbe), Dubrovnik 2007.

Žile 1996

I. Žile, *Arheološka baština Župe Dubrovačke u kontekstu dubrovačkog kraja*, Zbornik Župe dubrovačke, sv. II, Dubrovnik 1996, 40-64

Žile 2001

I. Žile, *Kameni namještaj i arhitektonska plastika prve dubrovačke katedrale*, Tisuću godina dubrovačke nadbiskupije, Dubrovnik 2001, 455-515

Results of Archeological Research at the Church of St. George in Župa dubrovačka

Key words: Župa dubrovačka, Church of St. George, early medieval cemetery, Byzantine coins, Glagolitic inscription, pre-Romanesque sculpture

ŽUPA DUBROVAČKA is a valley surrounded by hills several kilometres east of Dubrovnik. During the era of the Dubrovnik Republic, it was a component of the Astartea – Dubrovnik's extra-urban territory, which in history constituted a vital transit tie between this part of the coast and the interior. The Church of St. George is located on the southern slopes of Malaštica Hill, which on its northern side forms the boundary of the Župa Valley and also demarcates the border with Bosnia-Herzegovina. A Roman-era road passed through the church's immediate vicinity, which once connected the most important Roman era settlements in Župa: Spilan and Gradac. The church was not preserved in its original form and today's church was built in 1976 using the same stone materials, so numerous spolia, largely pieces of *stećaks* (monolithic tombstones) and grave stones, and several fragments of architectural sculpture – attributed to the Early Christian and pre-Romanesque periods – are built into its walls. Based on this, it is assumed that the site and church, otherwise first mentioned in documents dating to 1321, are in fact much older. The church parcel consists of three terraces, divided from each other by dry stone walls, and during research conducted in 2006/07, most of the lower terrace was examined. The periphery of the medieval cemetery was uncovered, and a total of 28 graves were defined which exhibited stone grave architecture made of irregular and undressed stone slabs. In all graves the same burial method was observed: the deceased was laid on his/her back with hands over the chest or pelvis in a very narrow earthen pit which was lined with stone vertically-placed stone plates, and the grave was then covered with the same type of slabs, normally in two layers. In two cases double burials were observed: in grave 9 a mother and child were buried together, and in grave 12 two infants. Subsequent burials in the same grave pit were recorded in three cases, wherein only the skull of the older deceased was normally dislocated and placed next to the head of the subsequently interred body. Most of the graves are oriented north-westerly/south-easterly, like today's church. Accessories and pieces of apparel were

very rare in the graves. A silver *miliaresion* of the Byzantine emperors Constantine VII Porphyrogenitus and Romanus I Lecapenus from the tenth century was found in grave 7, while an eggshell was found in grave 12. The only apparel item found was a semi-circular iron buckle in grave 21. Among the more notable items found outside of graves, there are 4 Byzantine copper coins from the latter half of the eleventh century and first half of the twelfth century, and a tegular fragment with an engraved Glagolitic inscription. Based on the script style, the inscription can be dated to the eleventh century or the early twelfth century at the latest. This is the second discovery of Glagolitic writing in the southern part of Croatia, and it constitutes vital physical evidence of the presence of Glagolism in this area and the existence of the so-called southern route of dissemination of the Glagolitic script from Bulgaria and Macedonia. A considerable quantity of pottery, fragments of roof tiles (*tegulae* and *imbrices*), animal bones and shells, and some metal items and glass were found. In the eastern part of the test trench, the remains of two walls of a Roman-era structure were found, almost entirely destroyed by the excavation of graves which were here adapted to the orientation of the walls. Even though the remains are insufficient to discern the purpose of this structure, they serve as important evidence of the Antique phase of the site which, until this research, was assumed on the basis of two pieces of an Early Christian door lintel built into the church walls as spolia. The pre-Romanesque phase was assumed on the basis of two fragments, also built into the church walls as spolia. These are a fragment of a pilaster or door jamb with wave motifs forming circles with crosses inside them, and a fragment of a capital on which only the lower part of the corbel was preserved, decorated with moulded acanthus leaves. A door jamb fragment, similar to that from St. George's, came from the Church of Holy Sunday in the neighbouring village of Buići, and on it the above described motif flows into a simple cross with broadened ends. Since this fragment lies unattached in the church, there is some question as to whether it belongs to the Holy

Sunday Church given the great similarity to the fragment from St. George's, and perhaps it in fact comes from the latter church. Based on the aforementioned, this part of the cemetery at the Church of St. George can be roughly dated from the latter half of the tenth century to the latter half of the twelfth century, and the great value of what has been discovered demands further examination of the entire site.